

RZĄDOWA RADA LUDNOŚCIOWA

Sytuacja demograficzna województwa świętokrzyskiego jako wyzwanie dla polityki społecznej i gospodarczej

Redakcja naukowa
Józefina Hrynkiewicz, Alina Potrykowska

TOM VIII

Warszawa 2017

Sytuacja demograficzna województwa świętokrzyskiego jako wyzwanie dla polityki społecznej i gospodarczej

Demographic situation of Świętokrzyskie Voivodship as a challenge for social and economic policy

Redakcja naukowa/Edited by Józefina Hrynkiewicz, Alina Potrykowska

Rządowa Rada Ludnościowa/The Government Population Council

Warszawa 2017

Recenzent

Prof. dr hab. Jerzy T. Kowaleski

Copyright by Rządowa Rada Ludnościowa

Warszawa 2017

Książka – ISBN – 978-83-7027-643-0

CD – ISBN – 978-83-7027-644-7

Projekt okładki

Lidia Motrenko-Makuch

Redakcja

Alina Potrykowska
Eugeniusz Kowalczyk
Adrian Moliński

Redakcja językowa

Dorota Bojarska-Lis

Zdjęcia – Świętokrzyski Urząd Wojewódzki

Eugeniusz Kowalczyk

Rządowa Rada Ludnościowa

00-925 Warszawa, Al. Niepodległości 208

Tel. (48) 22 608 3040, (48) 22 608 31 75, (48) 22 449 40 40 Fax (48) 22 608 38 87

SPIS TREŚCI

PRZEDMOWA – <i>Józefina Hrynkiewicz, Alina Potrykowska</i>	5
CZĘŚĆ I. SYTUACJA DEMOGRAFICZNA WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO – OBECNIE I W PRZYSZŁOŚCI	17
1. Przemiany demograficzne w województwie świętokrzyskim w latach 2005–2015 – <i>Agnieszka Piotrowska-Piątek, Dominik Górski, Olga Szymocha</i>	18
2. Specyfika sytuacji demograficznej województwa świętokrzyskiego na tle Polski – <i>Barbara Piasecka-Janowicz</i>	35
3. Prognoza demograficzna dla województwa świętokrzyskiego do 2050 r. – <i>Agnieszka Piotrowska-Piątek, Aneta Królik</i>	58
4. Charakterystyka stopnia zaawansowania starości demograficznej w Polsce i województwie świętokrzyskim – <i>Ewa Nowak</i>	70
5. Sytuacja demograficzna województwa świętokrzyskiego a wyzwania dla polityki społecznej – <i>Elżbieta Trafiałek</i>	88
Dyskusja	100
CZĘŚĆ II. SYTUACJA NA RYNKU PRACY A WARUNKI ŻYCIA MIESZKAŃCÓW WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO	103
6. Migracje wewnętrzne ludności w województwie świętokrzyskim – <i>Iwona Kiniorska</i>	104
7. Migracje zagraniczne a polityka społeczna w województwie świętokrzyskim – <i>Jacek Szkurlat</i>	121
8. Charakterystyka świętokrzyskiego rynku pracy w kontekście kwestii demograficznych – <i>Arkadiusz Piecyk</i>	136
9. Kondycja rodziny a potencjał rozwojowy województwa świętokrzyskiego – <i>Jan Śledzianowski</i>	141
Dyskusja	160
CZĘŚĆ III. WYZWANIA POLITYKI SPOŁECZNEJ I GOSPODARCZEJ WOBEC SYTUACJI DEMOGRAFICZNEJ WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO	161
10. Debata panelowa nt. Sytuacja demograficzna województwa świętokrzyskiego jako wyzwanie dla polityki społecznej i gospodarczej Moderator: <i>Prof. Janusz Witkowski</i>	162
ZAKOŃCZENIE – <i>Józefina Hrynkiewicz</i>	176
ANEKS	178

LIST OF CONTENTS

FOREWORD – <i>Józefina Hryniewicz, Alina Potrykowska</i>	5
PART I. THE DEMOGRAPHIC SITUATION OF THE ŚWIĘTOKRZYSKIE VOIVODSHIP – NOW AND IN THE FUTURE	17
1. The demographic transformations in the Świętokrzyskie Voivodship between 2005 and 2015 – <i>Agnieszka Piotrowska Dominik Górski, Olga Szymocha</i>	18
2. The specificity of the demographic situation of the Świętokrzyskie Voivodship as compared to Poland – <i>Barbara Piasecka-Janowicz</i>	35
3. The demographic forecast for the Świętokrzyskie Voivodship until 2050 – <i>Agnieszka Piotrowska-Piątek Aneta Królik</i>	58
4. The characteristics of the advancement level of demographic ageing in Poland and in the Świętokrzyskie Voivodship – <i>Ewa Nowak</i>	70
5. The demographic situation of the Świętokrzyskie Voivodship and the challenges for social policy – <i>Elżbieta Trafiałek</i>	88
Discussion	100
PART II. THE SITUATION ON THE LABOUR MARKET AND THE CONDITIONS OF LIFE OF THE RESIDENTS OF THE ŚWIĘTOKRZYSKIE VOIVODSHIP	103
6. Internal migrations of the population in the Świętokrzyskie Voivodship – <i>Iwona Kiniorska</i>	104
7. International migrations and social policy in the Świętokrzyskie Voivodship – <i>Jacek Szkulat</i>	121
8. The characteristics of the labour market of the Świętokrzyskie Voivodship in the context of demographic matters – <i>Arkadiusz Piecyk</i>	136
9. The situation of the family and the development potential of the Świętokrzyskie Voivodship – <i>Jan Śledzianowski</i>	141
Discussion	160
PART III. THE CHALLENGES OF SOCIAL AND ECONOMIC POLICY IN THE FACE OF THE DEMOGRAPHIC SITUATION OF THE ŚWIĘTOKRZYSKIE VOIVODSHIP	161
10. Panel debate: The demographic situation of the Świętokrzyskie Voivodship as a challenge for the social and economic policy Moderator: <i>Prof. Janusz Witkowski</i>	162
SUMMARY – <i>Józefina Hryniewicz</i>	176
ANNEX	178

PRZEDMOWA

Oddajemy do rąk Czytelników publikację przygotowaną na podstawie materiałów konferencji Rządowej Rady Ludnościowej pt. *Sytuacja demograficzna województwa świętokrzyskiego jako wyzwanie dla polityki społecznej i gospodarczej*, która odbyła się w Urzędzie Wojewódzkim w Kielcach 6 lutego 2017 roku. Współorganizatorami konferencji były Pani Agata Wojtyszek, Wojewoda Świętokrzyski i Pani dr Agnieszka Piotrowska-Piątek, Dyrektor Urzędu Statystycznego w Kielcach.

Honorowy patronat nad konferencją objął Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji, Pan Mariusz Błaszczak.

Konferencja w Kielcach jest jedną z cyklu 16 konferencji zbliżonych merytorycznie i tematycznie, jakie odbyły się we wszystkich województwach z inicjatywy Rządowej Rady Ludnościowej, angażując władze wojewódzkie – rządowe i samorządowe, środowiska naukowe i urzędy statystyczne. Licznie uczestniczyli w nich przedstawiciele władz samorządowych oraz lokalne media.

Rządowa Rada Ludnościowa, organ doradczy premiera, działa od 43 lat, przygotowuje analizy, raporty i materiały dla władz państwa. Prezentowane są one na forach krajowych i międzynarodowych, m.in. Rady Europy, Unii Europejskiej, Eurostatu, Organizacji Narodów Zjednoczonych. Coroczne raporty o *Sytuacji demograficznej Polski* przedstawiane są Rządowi RP. Rządowa Rada Ludnościowa w swoich pracach zwracała uwagę na pilną potrzebę interdyscyplinarnego podejścia do analizy procesów demograficznych. Postulat ten znalazł akceptację Komitetu Stałego Rady Ministrów.

Rządowa Rada Ludnościowa zainicjowała organizację dwóch Kongresów Demograficznych (I Kongres odbył się w latach 2001–2002, II Kongres w 2012 r). Kongresy wywołały szerokie zainteresowanie sytuacją i rozwojem demograficznym Polski gremiów naukowych, rządowych, samorządowych, politycznych, organizacji pozarządowych, Kościołów oraz – dzięki mediom - społeczeństwa. Szczególnym osiągnięciem Kongresów było pobudzenie debaty nad sytuacją demograficzną Polski oraz nad konsekwencjami społecznymi i ekonomicznymi oraz perspektywami sytuacji demograficznej i wyzwaniami dla polityki ludnościowej Polski.

Kontynuacją tych debat była konferencja RRL *Perspektywy demograficzne jako wyzwanie dla polityki ludnościowej Polski*, którą honorowym patronatem objął Marszałek Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej, Pan Marek Kuchciński. Konferencja odbyła się w Sejmie RP 26 kwietnia 2016 roku. Uczestniczący w konferencji przedstawiciele władz państwowych, wojewódzkich i samorządowych, wystąpili z inicjatywą zorganizowania podobnych tematycznie debat w po-

szczególnych województwach, tj. konferencji regionalnych dotyczących *Sytuacji i perspektyw demograficznych jako wyzwania dla polityki społecznej i gospodarczej* realizowanej w regionach.

Rządowa Rada Ludnościowa podjęła tę ideę i po uzyskaniu akceptacji oraz patronatu Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji, wspólnie z wojewodami i wojewódzkimi urzędami statystycznymi zorganizowała 16. konferencji w poszczególnych regionach (w okresie od 4 lipca 2016 do 19 czerwca 2017 roku). Przebieg i rezultaty konferencji wskazały na duże zainteresowanie władz lokalnych, pracowników nauki, środowisk akademickich i mediów sytuacją i rozwojem demograficznym w poszczególnych regionach, miastach i gminach, a także na potrzebę szerokiej debaty interdyscyplinarnej nad skutkami zmian demograficznych dla przyszłości państwa, regionów, powiatów i gmin.

Konferencja *Sytuacja demograficzna województwa świętokrzyskiego jako wyzwanie dla polityki społecznej i gospodarczej* nawiązywała tematycznie do sytuacji demograficznej w kraju. Niniejsza publikacja opracowana na podstawie materiałów z tej konferencji składa się z trzech części. Pierwsza traktuje o sytuacji demograficznej województwa świętokrzyskiego w ujęciu – stan aktualny i perspektywy. W drugiej zaprezentowano rozważania o głównych wyzwaniach dla polityki społecznej i gospodarczej województwa świętokrzyskiego w kontekście istniejących i spodziewanych w nieodległej przyszłości uwarunkowań ludnościowych, w tym sytuację na rynku pracy i warunki życia mieszkańców. Część trzecia zawiera debatę panelową, szerszą dyskusję i podsumowanie konferencji. Opracowania opublikowane w pracy przedstawiają analizy procesów zmian w kształtowaniu liczby i struktury ludności w województwie świętokrzyskim. Są to prace o szerokiej tematyce i zakresie, zawierające klarownie przeanalizowane procesy i zjawiska, stanowiące podstawę dyskusji podczas konferencji. Publikacja przedstawia wyniki debaty o sytuacji demograficznej i poszukiwania sposobów jej zmiany w województwie.

W pierwszej części – **Sytuacja demograficzna województwa świętokrzyskiego – obecnie i w przyszłości** przedstawiono sytuację demograficzną w regionie oraz prognozy zmian na tle sytuacji demograficznej Polski. W rozdziale pierwszym *Przemiany demograficzne w województwie świętokrzyskim w latach 2005–2015* – autorzy: Dominik Górski, Agnieszka Piotrowska-Piątek i Olga Szymocha - omawiają główne przemiany w stanie i strukturze ludności w latach 2005–2015. Autorzy przedstawiają przebieg procesów demograficznych, w wyniku których ukształtowała się obecna sytuacja demograficzna w województwie świętokrzyskim oraz problemy, które wymagają rozwiązania w perspektywie do 2050 r. Opis struktury demograficznej oraz zdarzeń składających się na ruch naturalny i migracyjny ludności przedstawiony został dla pierwszych piętnastu lat bieżącego stulecia. Opracowanie to jest podstawą do naświetlenia

i zrozumienia bardziej szczegółowych zjawisk analizowanych w kolejnych opracowaniach autorskich. W drugim opracowaniu *Specyfika sytuacji demograficznej województwa świętokrzyskiego na tle Polski*. Barbara Piasecka-Janowicz przedstawiła przebieg procesów i problemy demograficzne, stan obecny i skutki z nich wynikające dla przyszłej sytuacji ludnościowej oraz rozwoju społeczno-gospodarczego województwa świętokrzyskiego na tle kraju i innych województw. Opracowanie Anety Królik i Agnieszki Piotrowskiej-Piątek pt. *Prognoza demograficzna dla województwa świętokrzyskiego do 2050 roku*, posiada dużą wartość poznawczą, przydatną w rozważaniach prowadzonych w dalszej części monografii.

W rozdziale czwartym *Charakterystyka stopnia zaawansowania starości demograficznej w Polsce i w województwie świętokrzyskim*, Ewa Nowak przedstawia dane o sytuacji demograficznej w województwie świętokrzyskim; wzrost udziału osób w wieku 65 i więcej oraz 80 i więcej lat – starzenie się ludności. Wskazuje na przyszłe konsekwencje społeczno-ekonomiczne zmian w strukturze wieku ludności na rynek pracy oraz wzrost współczynników obciążenia demograficznego. Autorka zwraca uwagę na wpływ procesów starzenia się ludności i depopulacji na funkcjonowanie rynku dóbr i usług, w tym usług pielęgnacyjnych i ochrony zdrowia. W opracowaniu *Sytuacja demograficzna województwa świętokrzyskiego a wyzwania dla polityki społecznej* Elżbieta Trafiałek prezentuje pozycję województwa świętokrzyskiego ze względu na poziom wybranych 16. wskaźników opisujących sytuację demograficzną, społeczną i gospodarczą. W zakończeniu Autorka przedstawia listę wyzwań wobec polityki społecznej stanowiących wskazania do działania dla władz i samorządów regionu. Część pierwszą kończy relacja z szerokiej, otwartej dyskusji. W ożywionej i bogatej merytorycznie dyskusji uczestnicy wnieśli do debaty dodatkowe wątki i refleksje.

Część druga: **Sytuacja na rynku pracy a warunki życia mieszkańców województwa świętokrzyskiego** jest poświęcona wyzwaniom polityki społecznej i gospodarczej wobec sytuacji na regionalnym rynku pracy. W rozdziale *Migracje wewnętrzne ludności w województwie świętokrzyskim*. Iwona Kiniorska przedstawiła dynamikę migracji wewnętrznych w latach 2004–2014, na tle zmian ludnościowych w regionie; ujemne salda migracji wewnętrznych w województwie, silnie zróżnicowany odpływ mieszkańców z miast na obszary wiejskie. Dane o migracjach wskazują na kształtujące się pod ich wpływem istotne problemy społeczno-gospodarcze; wynikają one z różnic w liczbie i strukturze ludności według płci, wieku i wykształcenia. W opracowaniu *Migracje zagraniczne a polityka społeczna w województwie świętokrzyskim* Jacek Szkurląt przedstawił charakterystyki społeczne i demograficzne osób decydujących się na migrację zagraniczną oraz opinie tych osób na temat ich obecnej kondycji

materialnej i ewentualnych, przyszłych zamierzeń migracyjnych. Poznanie tych kwestii to wyniki badań własnych Autora wśród osób „mających doświadczenia z pobytu za granicą w latach 2004–2012”, zarejestrowanych w pięciu regionalnych urzędach pracy. Charakteryzując przyczyny migracji, Autor wskazuje na negatywne następstwa ubytku wędrownego – długotrwałego ujemnego salda migracji zewnętrznych – tak w skali kraju, jak i regionu. W kolejnym rozdziale *Charakterystyka świętokrzyskiego rynku pracy w kontekście kwestii demograficznych*, Arkadiusz Piecyk wskazuje główne przyczyny nierównowagi na świętokrzyskim rynku pracy. Autor stwierdza, iż jedną z istotnych przyczyn jest znikomy udział dużych i średnich firm w regionie, będących zwykle biegunami wzrostu gospodarczego i nośnikami innowacyjności. W rozdziale *Kondycja rodziny a potencjał rozwojowy województwa świętokrzyskiego*, książdź profesor Jan Śledzianowski na podstawie własnych badań, wskazuje na zjawiska patologii wynikające z powszechności bezrobocia i długiej nieobecności jednego, a tym bardziej obydwójga rodziców ze względu na ich migrację zewnętrzną, motywowaną poszukiwaniem pracy (tzw. eurosieroctwo). Autor wymienia placówki w diecezji kieleckiej wspomagane przez Kościół katolicki, a służące niesieniu pomocy, rodzinie, samotnym matkom, osobom wykluczonym, starszym i sędziwym, niepełnosprawnym i bezdomnym. Przytoczone przykłady wskazują pośrednio na poważną rolę kościołów w podejmowaniu wyzwań wynikających z przemian społeczno-ekonomicznych i demograficznych. Część drugą kończy relacja z szerokiej, otwartej dyskusji.

Część III to wyniki debaty panelowej nt. *Sytuacja demograficzna województwa świętokrzyskiego jako wyzwania dla polityki społecznej i gospodarczej*, którą moderował prof. Janusz Witkowski, wiceprzewodniczący Rządowej Rady Ludnościowej. Zaproszeni eksperci dyskutowali nad zagadnieniami wyrażonymi w dwóch zasadniczych pytaniach:

- które charakterystyki rozwoju demograficznego regionu należy uznać za szczególnie ważne z punktu widzenia generowania przez nie wyzwań dla polityki społecznej i działania lokalnych władz administracyjnych i samorządowych?
- w jaki sposób władze regionu powinny zmierzyć się z istniejącymi i nieuchronnie nadejdącymi problemami wynikającymi z przebiegu procesów demograficznych i społecznych?

W trakcie trwającej debaty moderator sformułował jeszcze kilka dalszych, bardziej szczegółowych zagadnień inspirujących dyskusję, dotyczących między innymi niezbędnych, perspektywicznych przedsięwzięć prowadzących do ożywienia lokalnych rynków pracy, mogącego powstrzymać odpływ z regionu ludzi młodych, oceniany przez dyskutantów na ogół jako zjawisko niekorzystne, zarówno dla rozwoju demograficznego, jak i gospodarczego województwa.

Wśród głównych wątków w wypowiedziach panelistów znalazły się m.in. stwierdzenia dotyczące:

- niekorzystnej – z punktu widzenia poziomu wybranych wskaźników demograficznych i społecznych – pozycji województwa świętokrzyskiego wśród innych, równorzędnych jednostek administracyjnych. Wskazywano też na przestrzenne zróżnicowanie województwa, w tym względnie dobrą sytuację powiatu ziemskiego kieleckiego, obejmującego gminy tworzące terytorialny „pierścień” wokół stolicy województwa.
- koniecznej likwidacji zaniedbań regionu w stanie infrastruktury gospodarczej (w tym w dostępności komunikacyjnej) i społecznej; niewystarczająca w niektórych miejscowościach liczba miejsc w przedszkolach, trudny dostęp do usług opieki zdrowotnej). Usunięcie braków, polepszenie sytuacji może uczynić przestrzeń tzw. małych ojczyzn bardziej przyjazną, a zatem może stanowić dla młodszych generacji zachętę do pozostania w miejscu zamieszkania, zwłaszcza gdy będą ułatwienia w zakładaniu nowych firm oraz wsparcie samorządów i władz lokalnych dla przedsięwzięć już istniejących.
- wskazywano na konieczność podejmowania w regionie spójnych działań w polityce gospodarczej, ekologicznej i społecznej; podstawą zrównoważonego rozwoju jest szacunek dla człowieka, przyrody i przestrzeni, interdyscyplinarność. Spójność na poziomie lokalnym definiowano jako współdziałanie instytucji i organów rządowych, samorządowych i pozarządowych, szczególnie w realizacji polityki społecznej.
- akcentowano potrzebę redukcji zagrożeń dla funkcjonowania rodziny, wynikających z bezrobocia, ubóstwa, dłuższej nieobecności rodziców ze względu na ich pracę w obszarze odległym od miejsca przebywania ich dzieci.

Debata panelowa pokazała problemy demograficzne województwa, powiatów i gmin oraz możliwości i trudności w ich rozwiązywaniu. Debata stanowiła istotną część konferencji, ukazała relacje oraz zadania podmiotów regionalnych i lokalnych w kreowaniu rozwoju i zapobieganiu degradacji demograficznej województwa świętokrzyskiego.

Podsumowując konferencję Przewodnicząca Rządowej Rady Ludnościowej, prof. Józefina Hrynkiewicz wskazywała na jej istotne punkty i główne problemy wynikające z sytuacji demograficznej w województwie świętokrzyskim i w Polsce oraz na główne kierunki działań, które mogą wpłynąć na poprawę sytuacji demograficznej. Wiele uwagi poświęciła pracy, szczególnie pierwszej pracy zawodowej ludzi młodych, która winna nie tylko dawać podstawy kwalifikacji zawodowych, wprowadzać prawidłowo do zawodu, ale i umacniać godność pracownika, poczucie podmiotowości. Praca powinna też dawać młodym pracownikom szanse na łączenie życia zawodowego z możliwością zakładania rodziny i jej rozwoju. Praca nie może być czynnikiem degradowania planów

rodzinych młodych pracowników, do odsuwania na dalszy plan myśli o własnej rodzinie. Warunki życia rodzin i osób samotnych kształtowane są w środowisku lokalnym; wiele zależy od wójta, burmistrza, czy te warunki są rodzinom przyjazne, czy też przeciwnie.

Trudno w sposób syntetyczny ująć tematykę i wygłoszonych referatów i debat. Można wskazać, że koncentrowały się one na problematyce:

- roli poszczególnych podmiotów samorządowych i państwowych w polityce ludnościowej, – kształcenia, zatrudnienia i wynagrodzeń jako elementarnych warunków zaspokajania potrzeb rodzin, w tym także potrzeb mieszkaniowych,
- tworzenie warunków, które ograniczałyby procesy emigracji zarobkowych, a jednocześnie stanowiły zachęty do reemigracji,
- kształtowanie i wzmocnienie postaw prokreacyjnych sprzyjających rozwojowi rodzin,
- pomocy osobom starszym, w tym szczególnie poprawy dostępności opieki zdrowotnej,
- usuwania ubóstwa rodzin i stała troska władz i społeczności lokalnych o bezpieczeństwo socjalne.

Konferencja wskazała na kluczowe zadania w rozwiązywaniu trudnej sytuacji demograficznej województwa świętokrzyskiego oraz na kierunki i możliwości ich rozwiązywania.

Podsumowaniem konferencji regionalnych będzie konferencja ogólnopolska planowana na listopad 2017 r. Pozwoli ona zaprezentować najważniejsze problemy i wyzwania wynikające z sytuacji demograficznej, umożliwi dokonanie porównań w relacjach międzyregionalnych, pozwoli na poszukiwanie rozwiązań w kształtowaniu przyszłej polityki ludnościowej, tak, aby stawała się istotnym elementem rozwoju gospodarczego i społecznego.

Rządowa Rada Ludnościowa składa podziękowania Wszystkim, którzy przyczynili się do zorganizowania konferencji oraz do powstania tej publikacji. Szczególne podziękowania składamy Panu dr Dominikowi Rozkrutowi, Prezesowi Głównego Urzędu Statystycznego za wielką pomoc w organizacji konferencji oraz w wydaniu publikacji z konferencji regionalnych.

Prof. dr hab. Józefina Hrynkiewicz,

Przewodnicząca Rządowej Rady Ludnościowej

Dr Alina Potrykowska,

Sekretarz Generalna Rządowej Rady Ludnościowej

FOREWORD

We hereby present the Readers with a publication prepared on the basis of materials from a conference of the Government Population Council entitled *The demographic situation of the Świętokrzyskie Voivodship as a challenge for the social and economic policy* that took place in the Voivodship Office in Kielce on 6 February 2017.

The conference was held under the honorary patronage of the Minister of the Interior and Administration, Mr. Mariusz Błaszczak. It was co-organized by Ms. Agata Wojtyszek the Voivode of the Świętokrzyskie Voivodship and Dr Agnieszka Piotrowska-Piątek, Director of the Statistical Office in Kielce.

The conference was part of a series of substantively and thematically similar debates in all provinces. The debates took place upon the initiative of the Government Population Council involving the provincial authorities, government and self-government authorities, as well as scientific and statistical societies. Actively involved were the representatives of local authorities and local media.

Government Population Council, an advisory body to the Prime Minister, works for 43 years and prepares reports and materials for state authorities. They are presented in international fora, including Council of Europe, the European Union, Eurostat, the United Nations Organisation. Annual *Reports on the demographic situation in Poland* are presented to the Polish Government of the Republic of Poland. Government Population Council drew attention to the urgent need for an interdisciplinary approach to the analysis of demographic processes. This postulate found acceptance of the Standing Committee of the Council of Ministers.

The Government Population Council initiated the organisation of two Demographic Congresses (1st Congress took place in the years 2001—2002, 2nd Congress in 2012). Congresses attracted wider interest in the demographic development of Poland of scientific, government and political bodies, non-governmental organisations, churches and – thanks to the media – the public. Congresses particular achievement was to stimulate debate on the Polish demographic situation and its social and economic consequences, as well as on the prospects of the demographic situation and challenges for the Polish population policy.

The continuation of these debates was the conference of the Government Population Council *Demographic Perspectives as a challenge for the Polish population policy*, which the honorary patronage took the Marshal of the Polish Sejm, Marek Kuchciński. The conference was held in the Polish Parliament on 26 April 2016. Representatives of voivodships, state and local government participating in the conference, took the initiative to organize a similar thematic

debates in different voivodships, i.e. regional conferences on ***Demographic perspectives as the challenges for the population policy*** at the regional level.

Government Population Council has taken this idea and after obtaining acceptance and patronage of the Minister of Internal Affairs and Administration, organized the conference together with the 16 Voivodes and provincial statistical offices in different regions in the period of 4 July 2016 – 19 June 2017. The course and results of the conference pointed to the large interest of local authorities and scientists, academia and media – on the situation and demographic development in the various regions, cities and municipalities, as well as the effects of the changes for the future.

The demographic situation of the Świętokrzyskie Voivodship as a challenge for the social and economic policy conference referred thematically to the demographic situation in Poland.

The present publication elaborated on the basis of materials from this conference consists of three parts. The first refers to the demographic situation of the Świętokrzyskie Voivodship in an approach of present state and perspectives. The second consisted of considerations and reflections on the main challenges for the social and economic policy of the Świętokrzyskie Voivodship in the context of population changes existing now and expected in the near future. The third part contains a panel discussion existing and anticipated population circumstances, including the situation on the labour market and life conditions of the residents. This part consists of a panel debate, a broader discussion and a summary of the conference.

The publication presents the analyses of processes of change in the size and structure of the population of the Świętokrzyskie Voivodship. These are studies of a broad range of topics, containing clearly analysed processes and phenomena which were thought as a base for the discussion during the conference. The publication presents the results of the debate on the demographic situation and of the search for ways of changing it in the voivodship.

In the first part – ***The demographic situation of the Świętokrzyskie Voivodship – now and in the future***, the work presents the demographic situation of the region and forecasts of changes in the context of the demographic situation of Poland.

In the first chapter, ***The demographic transformations in the Świętokrzyskie Voivodship between 2005 and 2015***, the authors: Dominik Górski, Agnieszka Piotrowska-Piątek and Olga Szymocha discuss the main changes in the state and structure of the population between 2005 and 2015. The authors present the course of the demographic processes as a result of which the current demographic situation in the Świętokrzyskie Voivodship and problems that require a solution until 2050 were shaped. The description of the demographic structure and events constituting the natural and migrational movement of the population was given for the first fifteen years of the current century. This study is a base

for further explanation and understanding of some more specific phenomena analysed in subsequent original studies.

In the second study, entitled *The specificity of the demographic situation of the Świętokrzyskie Voivodship in the context of the whole of Poland*, Barbara Piasecka-Janowicz depicted the course of processes and the demographic problems, the current state and the results coming from them for the future population situation and the social and economic development of the Świętokrzyskie Voivodship in the context of the whole country and other voivodships.

The study by Aneta Królik and Agnieszka Piotrowska-Piątek, entitled *The demographic forecast for the Świętokrzyskie Voivodship until 2050*, represents a high cognitive value, useful for the reflections made further in the monography.

In the fourth chapter, *The characteristics of the advancement level of demographic ageing in Poland and in the Świętokrzyskie Voivodship*, Ewa Nowak demonstrates the data on the demographic situation in the Świętokrzyskie Voivodship; the increase in the share of people aged 65 and above and 80 and above – population ageing. She points to the future social and economic consequences of changes in the structure of the population's age for the labour market and the increase of coefficients of demographic burden. The author draws attention to the influence of the processes of population ageing and depopulation on the functioning of the market of goods and services, including nursing services and healthcare.

In the study *The demographic situation of the Świętokrzyskie Voivodship and the challenges for social policy*, Elżbieta Trafiałek illustrates the position of the Świętokrzyskie Voivodship concerning the level of chosen 16 ratios describing the demographic, social and economic situation. In the conclusion, the author lists the challenges towards the social policy which constitute an indication for action for the authorities and self-governments of the region.

The first part ends with a relation from a broad and open discussion. The participants brought new reflections to a heated and meritorically rich debate.

The second part: *The situation on the labour market and the conditions of life of the residents of the Świętokrzyskie Voivodship*, is devoted to the challenges of social and economic policy in the light of the situation on the regional labour market.

In the chapter entitled *Internal migrations of the population in the Świętokrzyskie Voivodship*, Iwona Kiniorska depicted the dynamics of internal migrations between 2004 and 2014 in the context of population changes in the region, negative balances of internal migrations in the voivodship, and the highly diversified outflow of residents from cities to rural areas. The data on migrations indicate substantial social and economic problems emerging under their influence; they result from differences in the number and structure of the population concerning sex, age and education.

In the study *International migrations and social policy in the Świętokrzyskie Voivodship*, Jacek Szkurlat illustrated the demographic and social characteristics of persons making a decision for foreign migration and the opinions of these persons on their current material situation and potential future migrational intentions. The exploration of these matters are the results of the own study of the author among persons “with experience in living abroad between 2004 and 2012”, registered in five regional employment offices. While characterising the reasons of migration, the author indicates the negative consequences of the mobility decrease – prolonged negative balance of external migrations – both in the country and in the region.

In the subsequent chapter, *The characteristics of the labour market of the Świętokrzyskie Voivodship in the context of demographic matters*, Arkadiusz Piecyk points at the main reasons of inequality on the labour market of the Świętokrzyskie Voivodship. The author states that one of the significant reasons is the scarce participation of large and medium enterprises in the region which are usually poles of economic growth and carriers of innovation.

In the chapter entitled *The situation of the family and the development potential of the Świętokrzyskie Voivodship*, Father Jan Śledzianowski, on the basis of his own study, indicates phenomena of pathology resulting from the universality of unemployment and a long absence of one, and even more significantly both parents due to their external migration, motivated by job search (so-called euro-orphanhood). The author lists institutions in the diocese of Kielce supported by the Catholic Church and meant to bring help to the family, single mothers, excluded persons, elderly persons and seniors, the disabled and the homeless. The above examples indirectly show a serious role of churches in undertaking challenges resulting from socio-economic and demographic transformations. The second part ends with a relation from a broad and open discussion.

The third part are results from the panel debate entitled *The demographic situation of the Świętokrzyskie Voivodship* moderated by Professor Janusz Witkowski, Vice-Chairman of the Government Population Council. The invited experts discussed the issues expressed in two core questions:

- which features of the demographic development should be considered as especially important from the point of view of them generating challenges for the social policy and of the activities of the local administrative and self-government authorities?
- How should the authorities of the region face the existing and upcoming problems resulting from the course of demographic and social processes?

During the ongoing debate the moderator formulated some more further, more specific issues inspiring the discussion, concerning, among other aspects, necessary, promising undertakings leading to making local labour markets more vivid, which could stop the outflow from the region of young people, assessed

generally by the participants in the discussion as a non-favourable phenomenon, both for the demographic and the economic development of the voivodship.

The main issues mentioned by the panelists included, among others, the following:

- the unfavourable – from the point of view of the level of chosen demographic and social ratios – position of the Świętokrzyskie Voivodship among other, equivalent administrative units. Highlighted was also the spatial diversification of the voivodship, and in this respect a relatively good situation of the Kielce County, covering the municipalities forming a territorial "ring" around the capital city of the voivodship.
- The necessary elimination of neglects of the region related to the state of the economic and social infrastructure (including communication accessibility), an insufficient number of places in preschools, a poor access to healthcare services. Elimination of deficiencies and an improvement of the situation can make the area of the so-called small homelands more friendly, and be an incentive for the younger generations to stay in their place of residence, especially if there are going to be simplifications in establishing new companies and support from self-governments and local authorities for the already existing enterprises.
- The participants also raised the question of engaging in joint activities in economic, environmental and social policy; the base of a sustainable development is the respect towards the human being, nature and space, and interdisciplinarity. The consistency at the local level was defined as the cooperation of institutions and governmental, self-governmental and non-governmental bodies, especially in the implementation of social policy.
- One of the highlighted aspects was also the need to reduce threats for the functioning of the family resulting from unemployment, poverty, longer absence of parents due to their professional activity in an area away from the place of residence of their children.

The panel debate uncovered the demographic problems of the voivodship, counties and municipalities and the possibilities and difficulties of solving them. The debate was a significant part of the conference, exhibited relations and tasks of regional and local subjects in creating development and preventing the demographic degradation of the Świętokrzyskie Voivodship.

Professor Józefina Hryniewicz, Chair of the Government Population Council, concluding the discussion, pointed at its significant points and the main problems resulting from the demographic situation in the Świętokrzyskie Voivodship and in Poland, and at the main directions of activities that can improve the demographic situation. She devoted a great deal of attention to jobs, especially to the first job of young people, which should not only provide grounds for professional competences and introduce to a profession, but also strengthen the employee's dignity and sense of subjectivity. A job should also provide

young people with opportunities for combining professional life with a possibility of establishing a family and developing it. A job cannot be a factor of degradation of family plans of young employees, and of postponing the intentions to have one's own family. The life conditions of families and single people are being shaped by the local environment. A lot of this depends on the commune head, the mayor: whether these conditions are friendly to families or not.

It is difficult to cover the topics of the of the delivered lectures and debates in a synthetic way. It can be indicated that they concentrated on the problems of:

- The role of particular self-governmental and state subjects in population policy;
- Education, employment and salaries as elementary conditions for satisfying the needs of families, including the housing needs;
- Construction of conditions which would limit the processes of economic migrations and constitute an incentive to remigrate;
- Shaping and strengthening attitudes towards procreation favouring the development of families;
- Helping elderly people, especially improving the accessibility of healthcare,
- Elimination of poverty of families and constant care from authorities and local communities towards social security.

The summary of regional conferences will be a national conference scheduled for November 2017. It will allow representatives all regions to present the most important problems and challenges resulting from the demographic situation. The conference will allow to make comparisons between regions and will enable to seek solutions in shaping the future population policy, as an important element in shaping future economic and social development policy.

Professor Józefina Hrynkiewicz pointed that materials from the conference on *Demographic situation of the Świętokrzyskie Voivodship as a challenge for social and economic policy*, may be useful in shaping social and economic policy of the region.

The Government Population Council would like to thank all, who have helped to organize the conference, and all those who have contributed to this publication. We would particularly thank Dominik Rozkrut Ph.D., President of the Central Statistical Office for great help in the organization of the conference and support in issuing publications from regional conferences.

Prof. Józefina Hrynkiewicz

Ph.D. hab., Chair of the Government Population Council

Alina Potrykowska

Ph.D., General Secretary of the Government Population Council

CZEŚĆ I
SYTUACJA DEMOGRAFICZNA
WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO
– OBECNIE I W PRZYSZŁOŚCI

Dr Agnieszka PIOTROWSKA-PIĄTEK

Dyrektor Urzędu Statystycznego w Kielcach

Politechnika Świętokrzyska

Wydział Zarządzania i Modelowania Komputerowego

Dominik GÓRSKI

Urząd Statystyczny w Kielcach

Olga SZYMOCHA

Urząd Statystyczny w Kielcach

1. Przemiany demograficzne w województwie świętokrzyskim w latach 2005–2015

1.1. Wstęp

Demografia jako nauka o prawidłowościach rozwoju ludności w konkretnych warunkach gospodarczych i społecznych badanego terytorium zajmuje się opisem stanu oraz struktury ludności. W analizach demograficznych podejmuje się również badanie i ocenę zmian wynikających z dotychczasowego oraz przewidywanego ruchu naturalnego i wędrownego¹. W niniejszym opracowaniu zagadnienia te podjęto w odniesieniu do ludności województwa świętokrzyskiego w retrospekcji czasowej 2005–2015.

1.2. Stan ludności

Województwo świętokrzyskie zarówno w aspekcie obszarowym, jak i ludnościowym należy do najmniejszych regionów w Polsce. Jego powierzchnia w terytorium kraju wynosi 3,7%, a mniejszy udział posiada jedynie województwo opolskie. Od 2007 r. Odsetek ludności nie przekracza 3,3% populacji ogólnopolskiej, tj. Mniej o 0,1 pkt. Proc. Niż w latach 2005–2006. Mniejsza subpopulacja zamieszkuje jedynie w trzech województwach, tj.: lubuskim, opolskim oraz podlaskim.

W ostatniej dekadzie, biorąc pod uwagę dynamikę zmian, była ona bardziej zróżnicowana zarówno co do skali, jak i kierunku w przypadku kraju niż województwa. Liczba ludności Polski osiągnęła na koniec 2015 r. 38 mln 437

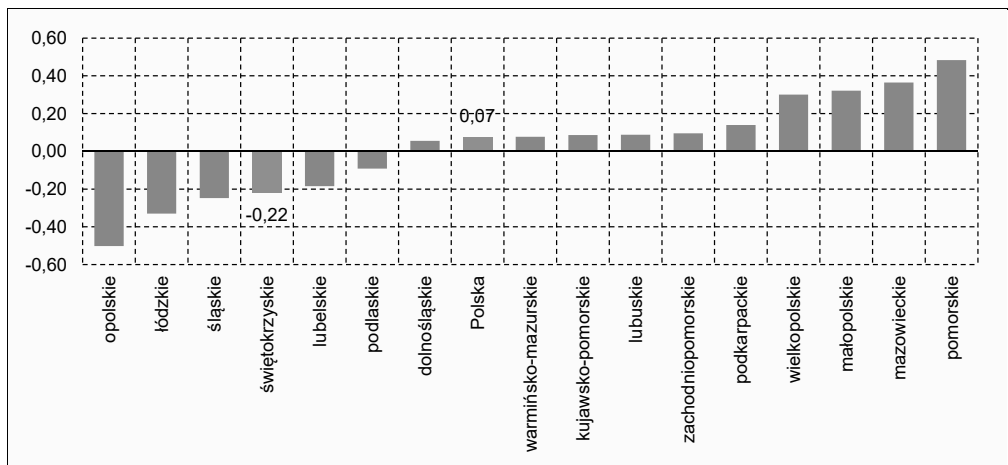
---

¹ G. Trzpiot, *Zmiany struktury demograficznej państw UE – wyzwanie dla logistyki społecznej*, [w:] *Demograficzne uwarunkowania logistyki społecznej*, J. Szoltysek, G. Trzpiot (red.), „Studia Ekonomiczne”, Zeszyty Naukowe Wydziałowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice 2013, s. 50.

tys. osób, tj. więcej w relacji do stanu odnotowanego w 2005 r. o nieco ponad 280 tys. osób. Średnioroczna stopa przyrostu ludności wyniosła dla kraju plus 0,07%, co oznacza średnio wzrost co roku o 7 osób na każde 10 tys. ludności. Nie mniej na przestrzeni dekady jedynie w latach 2008–2011 notowano coroczny przyrost liczby ludności Polski, natomiast w pozostałych latach populacja kraju się zmniejszała, przy czym najbardziej w 2015 r. – o 11 osób na każde 10 tys.

Według stanu na 31 XII 2015 r. ludność województwa świętokrzyskiego liczyła 1 mln 257 tys. osób i na przestrzeni ostatniego dziesięciolecia zmniejszyła się blisko o 28 tys. osób. Średnioroczna stopa ubytku osiągnęła minus 0,22%, co oznacza że na każde 10 tys. ludności województwa świętokrzyskiego co roku ubywały przeciętnie 22 osoby. Na przestrzeni ostatniej dekady jedynie w roku 2010 odnotowano dodatnie tempo zmian, które wyniosło blisko 1% – na każde 10 tys. ludności prawie 98 osób. Z kolei najsilniejszy spadek liczebności populacji odnotowano, podobnie jak w kraju, w 2015 r., tj. o 47 osób na każde 10 tys. mieszkańców. Oprócz świętokrzyskiego w grupie województw z malejącym stanem ludności znalazły się województwa: opolskie (średnioroczna stopa ubytku minus 0,50%), łódzkie (minus 0,33%), śląskie (minus 0,25%), lubelskie (minus 0,18), podlaskie (minus 0,09%). Z kolei na przeciwległym biegunie z relatywnie wysoką stopą przyrostu uplasowały się odpowiednio województwa: pomorskie (plus 0,48%), mazowieckie (plus 0,37%), małopolskie (plus 0,32%) i wielkopolskie (plus 0,30%) – wykres 1.1.

Wykres 1.1. Średnioroczne tempo zmian liczby ludności według województw w latach 2005–2015 (w%)

Źródło: obliczenia i opracowanie własne na podstawie danych GUS

Na poziomie lokalnym proces depopulacji szczególnie wyraźnie zarysował się w stolicy województwa – w Kielcach oraz w powiatach opatowskim i pińczowskim, gdzie średnioroczne tempo ubytku ludności – na przestrzeni ostatniej dekady – osiągnęło odpowiednio: minus 50, 55 i 54 osoby na każde 10 tys. mieszkańców. Na przeciwnym biegunie uplasował się natomiast powiat kielecki ze średniorocznym dodatnim przyrostem w granicach 50 osób na każde 10 tys. W znaczącym stopniu stanowi to efekt osiedlania się w podkieleckich gminach tego powiatu byłych mieszkańców Kielc.

1.3. Struktura ludności

Struktura ludności stanowi wypadkową uwarunkowań demograficznych i sytuacji ekonomiczno-gospodarczej każdego regionu, oddziałującej bezpośrednio na ruch naturalny i wędrowniczy.

Biorąc pod uwagę strukturę ludności według płci, w ostatnim dziesięcioleciu, nie odnotowano znaczących zmian. Nadal wyraźnie przeważają kobiety, a poziom feminizacji w kraju utrzymywał się na stałym poziomie – na 100 pań przypadało 107 pań. Najbardziej sfeminizowanymi województwami są: łódzkie, mazowieckie i dolnośląskie. Województwo świętokrzyskie ze wskaźnikiem 105 należy do słabiej sfeminizowanych obszarów kraju. Niższą feminizację notowano jedynie w województwach: podkarpackim i warmińsko-mazurskim (po 104). W ujęciu lokalnym najbardziej sfeminizowany obszar w województwie stanowią Kielce – wskaźnik w omawianym okresie wzrósł w mieście o 2 osoby, do 113 w 2015 r. Stanowi to dość duży kontrast w porównaniu z najslabiej sfeminizowanymi powiatami, tj.: kieleckim i włoszczowskim, w których feminizacja nie przekroczyła 100 w 2015 r.

Istotne zmiany w strukturze wieku ludności zapoczątkowała, obserwowana od końca lat 90. XX wieku, depresja urodzeniowa. Nie mniej jednak trwający proces starzenia się ludności jest również wynikiem korzystnego zjawiska, jakim jest wydłużanie się trwania życia. Dodatkowo proces starzenia się populacji pogłębia niski poziom dzietności. Omawiane zmiany są również zintensyfikowane przez zwiększoną emigrację młodych osób.

O starzeniu się populacji Polski świadczy przesunięcie mediany wieku, przy czym zmiana ta w większym stopniu dotknęła subpopulację mężczyzn. Jeszcze w latach 60. ubiegłego wieku mediana wieku Polaków nie przekraczała 27 lat, a Polek 30 lat. W 2005 r. wiek środkowy Polaków przeciętnie wynosił już 34,7 lata, a do 2015 wzrósł jeszcze o 3,5 roku osiągając 38,2 lata. W przypadku Polek wzrost w okresie 2005–2015 wyniósł 2,7 roku, a mediana uległa przesunięciu z 38,9 lata do 41,6 lat. Starzenie się populacji nie ominęło żadnego z województw.

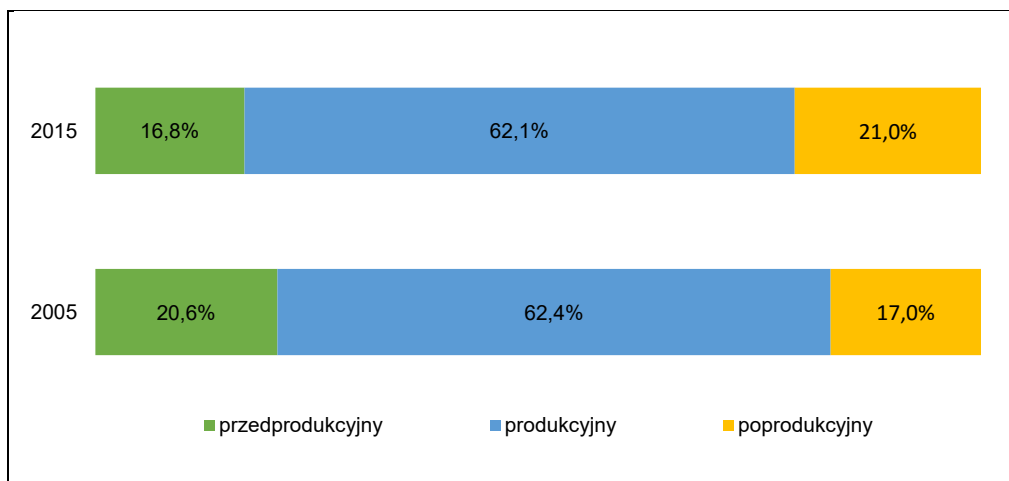
W przypadku województwa świętokrzyskiego skala zmian była podobna jak w kraju, niemniej jednak mieszkańcy województwa są generalnie starsi niż przeciętnie w kraju (panowie średnio o 1 rok, a panie o 1,5 roku). Wiek środkowy mężczyzn zamieszkujących województwo świętokrzyskie wzrósł na przestrzeni dekady z 35,7 do 39,2 lat, a kobiet – z 40,2 do 43,1 lat. Starsze niż w województwie świętokrzyskim subpopulacje zarówno mężczyzn, jak i kobiet zamieszkiwały województwa: opolskie, łódzkie i śląskie, gdzie mediany wieku w 2015 r. w przypadku mężczyzn wahały się od 39,9 do 39,2; natomiast kobiet – od 44,1 do 43,2 lat.

Dla gospodarki najistotniejsza jest struktura populacji według ekonomicznych grup wieku. Biorąc pod uwagę strukturę wieku według wskazanej klasyfikacji na przestrzeni ostatniej dekady, zaznaczył się trend, będący złym prognostykiem. Maleje udział subpopulacji w wieku 17 lat i mniej, a rośnie osób w wieku produkcyjnym, tj. mężczyzn w wieku 65 lat i więcej oraz kobiet w wieku 60 lat i więcej. Udział subpopulacji w wieku przedprodukcyjnym w populacji Polski zmniejszył się na przestrzeni dekady z 20,6% do 18,0% w 2015 r., tj. o 2,6 pkt. procentowego. W przypadku województwa świętokrzyskiego spadek ten był głębszy niż przeciętnie w kraju – osiągając 3,8 pkt. proc. do 16,8% (wyk. 1.2.). Stolica regionu również podlegała temu trendowi – w Kielcach odnotowano spadek o 1,5 pkt. proc. do 15,5%. Mniejszy odsetek stanowiła młodzież w powiatach skarżyskim (14,9%) i kazimierskim (15,3%). Jeszcze silniejsze spadki niż w województwie świętokrzyskim, wynoszące przynajmniej 4 pkt. proc., odnotowano w województwach: podkarpackim, podlaskim i warmińsko-mazurskim. Podobny odsetek jak w świętokrzyskim młodzież stanowiła w województwach: łódzkim, śląskim i dolnośląskim, nie mniej jednak niższy udział odnotowano w 2015 r. jedynie w województwie opolskim (16,0%).

Żadne województwo na przestrzeni rozważanej dekady nie uchroniło się przed spadkiem udziału młodzieży. W każdym z nich odnotowano wzrost odsetka osób w wieku produkcyjnym, będącego wyrazem starzenia się społeczeństwa. W skali kraju wzrost ten osiągnął 4,2 pkt. proc., a udział wyniósł w rezultacie 19,6%. Wprawdzie w tej kategorii województwo świętokrzyskie nie znalazło się w czołówce wzrostów, gdyż zajęło 11 miejsce z 4,0 pkt. proc., to biorąc pod uwagę udział seniorów w liczbie ludności (21,0%) zajęło 2. miejsce w kraju. Wyższy udział odnotowano jedynie w województwie łódzkim (21,8%). W województwie w najtrudniejszej sytuacji znalazły się trzy jednostki terytorialne; przede wszystkim Kielce, gdzie odnotowano największy wzrost subpopulacji seniorów – o 7,7 pkt. proc. do 23,4%, a następnie powiaty skarżyski i ostrowiecki, gdzie wzmiankowana subpopulacja zwiększyła odpowiednio swoje udziały o: 5,3 pkt. proc. do 23,4% i 5,5 pkt. proc. do 22,5%.

Odsetek osób w wieku produkcyjnym podlegał zmianom w mniejszym zakresie. W skali kraju udział wzmiankowanej subpopulacji zmniejszył się o 1,6 pkt. proc. do 62,4%. Świętokrzyskie, łącznie z województwami: lubelskim, mazowieckim i łódzkim znalazło się w grupie województw o najniższym wskaźniku. Na przestrzeni dekady zmniejszył się w województwie o 0,3 pkt. proc. do 62,1%. Odnotowany spadek był podobnie jak w województwie małopolskim najniższy w kraju, nie mniej jednak trzy województwa, tj.: lubelskie, podkarpackie i podlaskie odnotowały wzrost omawianej subpopulacji, wahający się od 0,2 pkt. proc. do 1,4 pkt. procentowego. W ujęciu lokalnym ponownie w niekorzystnej sytuacji znalazła się stolica regionu. W Kielcach, udział subpopulacji w wieku produkcyjnym zmniejszył się o 6,2 pkt. proc. do 61,1%, co oznacza że w stolicy województwa odnotowano zarówno największy spadek, jak i najmniejszy udział w porównaniu z pozostałymi powiatami województwa świętokrzyskiego.

Wykres 1.2. Struktura ludności według ekonomicznych grup wieku w województwie świętokrzyskim w roku 2005 i 2015

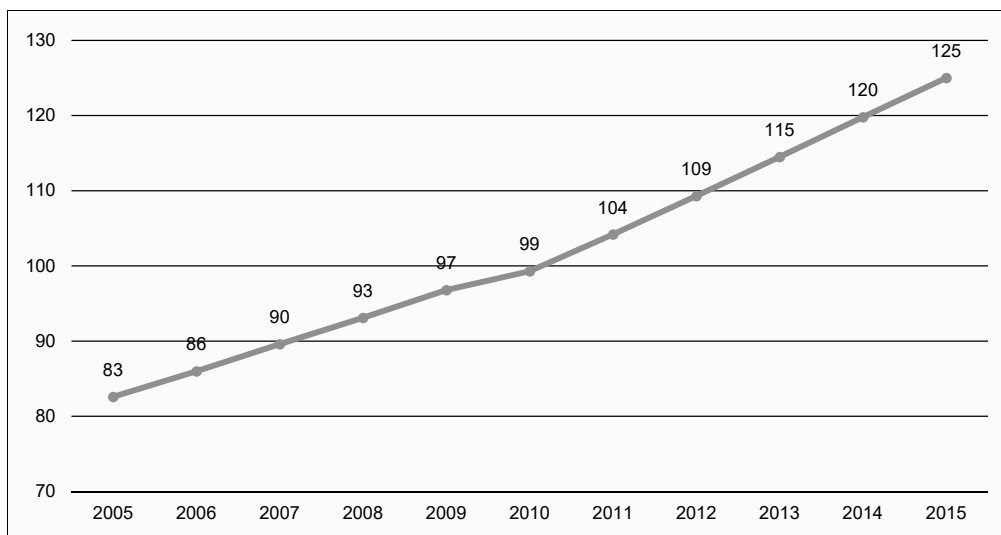

Źródło: obliczenia i opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Zmiany struktury pokoleniowej wpłynęły na relacje między poszczególnymi grupami wieku ekonomicznego ludności. Kierunek tych zmian obrazują współczynniki obciążenia demograficznego. W latach 2005–2015 w największym stopniu rosła liczba osób w wieku poprodukcyjnym przypadająca na 100 osób w wieku przedprodukcyjnym (z 75 do 109 w kraju), jak również, chociaż w mniejszym stopniu, relacje: osób w wieku nieprodukcyjnym do 100 osób

w wieku produkcyjnym (z 56 do 60) oraz osób w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym (z 24 do 31). Liczba osób w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku przedprodukcyjnym wzrosła z 83 do 125 (wyk. 1.3.). Wyższe obciążenie odnotowano jedynie w województwach łódzkim (130 osób) i opolskim (126 osób). Ponadto skala wzrostu należała do najwyższych w kraju – województwo świętokrzyskie uplasowało się pod tym względem na trzeciej pozycji z wynikiem 42 osoby, natomiast wyższe lokaty zajęły województwa opolskie (wzrost o 46 osób) i zachodniopomorskie (o 44 osoby).

Wykres 1.3. Ludność w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku przedprodukcyjnym w województwie świętokrzyskim w latach 2005–2015

Źródło: obliczenia i opracowanie własne na podstawie danych GUS.

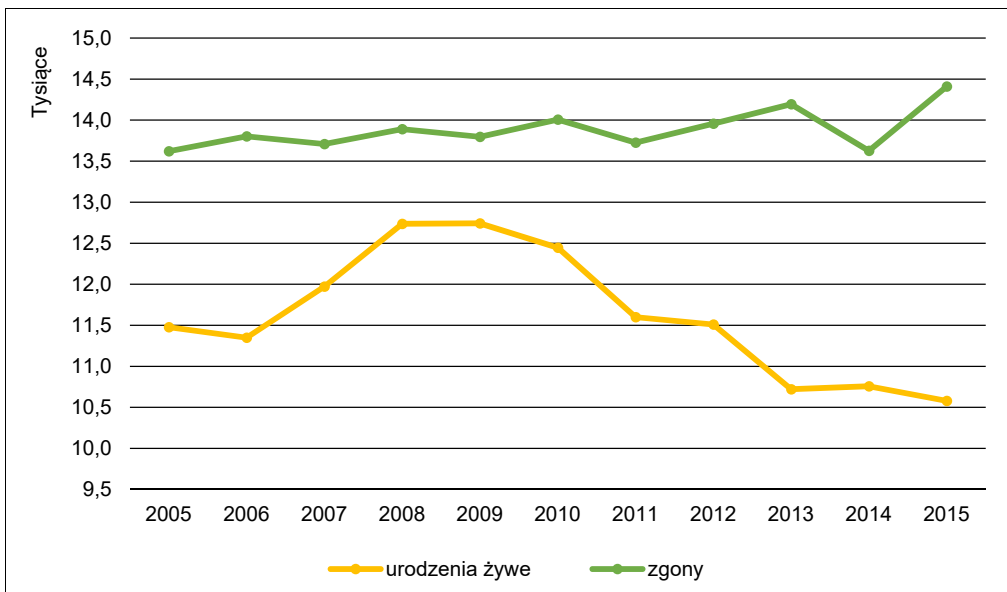
Poziom, jak również skala wzrostu pozostałych wskaźników w województwie świętokrzyskim, nie odbiegały znacząco od średniej krajowej. Obciążenie osób w wieku produkcyjnym osobami w wieku nieprodukcyjnym wzrosło o 1 osobę do 61, a obciążenie osób w wieku produkcyjnym osobami w wieku poprodukcyjnym zwiększyło się o 7 osób do 34. W ujęciu lokalnym wskaźniki potwierdzają najmniej korzystną strukturę pokoleniową wśród mieszkańców Kielc.

1.4. Ruch naturalny ludności

Zjawiska urodzeń i zgonów mają podstawowy wpływ na przebieg procesu reprodukcji ludności. Różnica i iloraz tych dwóch czynników stanowią podstawę konstrukcji miar reprodukcji ludności. Różnicę między liczbą urodzeń żywych a liczbą zgonów zarejestrowanych w badanym okresie nazywamy przyrostem naturalnym. Dzieląc liczbę urodzeń przez liczbę zgonów otrzymamy współczynnik dynamiki demograficznej².

W ostatnim dziesięcioleciu, rok 2015 był już czwartym rokiem, w którym w Polsce zarejestrowano nadwyżkę zgonów nad urodzeniami. Województwo świętokrzyskie obok województw łódzkiego, śląskiego, dolnośląskiego, lubelskiego i opolskiego należy do grupy regionów, w których na przestrzeni całej dekady notowano ujemny przyrost naturalny. Szczególnie niskie wskaźniki odnotowano w latach 2013 i 2015, kiedy to odpowiednio o 3,5 tys. i 3,8 tys. więcej osób zmarło niż się urodziło (wyk. 1.4.).

Wykres 1.4. Ruch naturalny ludności w województwie świętokrzyskim w latach 2005–2015

Źródło: obliczenia i opracowanie własne na podstawie danych GUS.

² F. Stokowski, *Demografia*, PWE, Warszawa 2015, s. 102.

Wartość wskaźnika przyrostu naturalnego w Polsce w 2015 r. ukształtowała się na poziomie minus 0,7, a w województwie świętokrzyskim – minus 3,0. Oznacza to, że średnio na 1 tys. mieszkańców przypadało 0,7 zgonów więcej niż urodzeń (w województwie świętokrzyskim o 3,0 zgony więcej niż urodzeń na 1 tys. mieszkańców). Powyższy stan jeszcze wymowniej obrazuje wskaźnik dynamiki demograficznej. W 2015 r. region świętokrzyski ze wskaźnikiem 0,734 (na 1 tys. zgonów przypadały 734 urodzenia) uplasował się w pierwszej trójce województw z najniższą dynamiką demograficzną – obok łódzkiego, gdzie wskaźnik wyniósł jedynie 0,710 i opolskiego z wartością 0,792. Wskaźnik dynamiki demograficznej kształtujący się poniżej 1 oznacza, że urodzenia w najmniejszym stopniu nie równoważą zgonów. W ujęciu lokalnym, na przestrzeni dekady, urodzenia przewyższały zgony jedynie w powiecie kieleckim, w okresie 2008–2011 w Kielcach i w latach 2008–2010 w powiecie staszowskim. W 2015 r. szczególnie niską dynamikę demograficzną odnotowano w powiatach: kazimierskim (0,495), ostrowieckim (0,550), pińczowskim (0,581) i opatowskim (0,586).

Współczynnik dzietności (płodności całkowitej), który informuje o średniej liczbie dzieci rodzonych przez kobietę w ciągu wieku rozrodczego, przy stałym wzorcu płodności z danego roku kalendarzowego³, w 2015 r. w województwie świętokrzyskim ukształtował się na poziomie 1,181. Wartość ta oznacza, że na 100 kobiet w wieku rozrodczym (15–49 lat) przypadało 118 urodzonych dzieci. W 2005 r. na 100 kobiet w wieku rozrodczym przypadało 121 urodzonych dzieci. Wielkość optymalna – określana, jako korzystna dla stabilnego rozwoju demograficznego – to 2,10–2,15, tj., gdy na 100 kobiet w wieku 15–49 lat przypada średnio 210–215 urodzonych dzieci. Niższy wskaźnik odnotowano jedynie w województwie opolskim.

Inną miarą, która w sugestywny sposób przedstawia obecną sytuację demograficzną w regionie jest współczynnik reprodukcji netto. Informuje on o liczbie córek, jaką przeciętnie wydałaby na świat kobieta w wieku rozrodczym i które dożyłyby wieku swych matek w momencie porodu, gdyby przez cały okres wieku rozrodczego płodność cząstkowa kształtowała się na takim poziomie, jaki wystąpił w roku przyjętym do badania i gdyby poziom umieralności wśród córek nie zmieniał się w czasie w stosunku do przyjętego z tablic trwania życia⁴. W województwie świętokrzyskim w 2015 r. współczynnik reprodukcji netto wyniósł 0,583, czyli na 1 tys. kobiet w wieku rozrodczym przypadało 583 urodzone córki. Inaczej mówiąc pokolenie córek będzie o 41,7% mniej liczne od obecnego pokolenia matek (poziom współczynnika reprodukcji netto na poziomie poniżej 1,000 oznacza zawężoną reprodukcję ludności; jeśli współczyn-

---

³ J.Z. Holzer, *Demografia*, PWE, Warszawa 2003, s. 253.

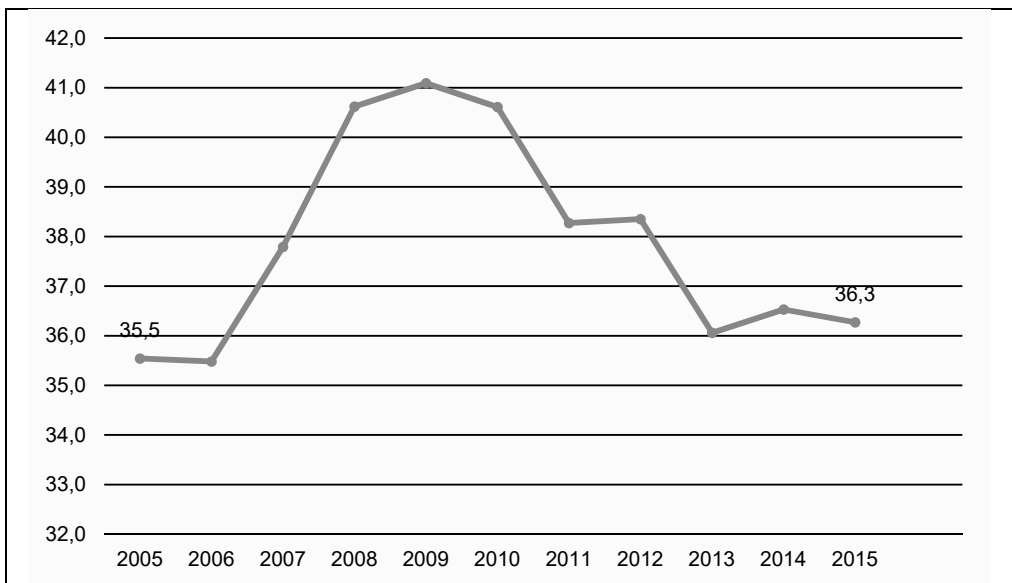
⁴ F. Stokowski, op. cit., s. 105.

nik jest wyższy od 1,000, to pokolenie córek jest liczniejsze od pokolenia matek – reprodukcja rozszerzona)⁵.

Elementarne znaczenie dla wzrostu liczby ludności na danym obszarze ma oczywiście liczba i natężenie urodzeń. Podstawę analizy urodzeń stanowią wskaźniki rodności oraz płodności. Przez rodność należy rozumieć natężenie urodzeń w badanej zbiorowości w określonym czasie, natomiast płodność definiuje się, jako natężenie urodzeń w badanej populacji kobiet będących w wieku rozrodczym⁶.

W ujęciu długofalowym w regionie zarówno rodność, jak i płodność wykazują tendencję spadkową – nie inaczej jest w całej Polsce. Krótkookresowo zdarzają się oczywiście zahamowania spadku lub niewielkie wzrosty. Jest to głównie związane z prężnością demograficzną kolejnych fal wyżowych urodzeń, inaczej rzecz ujmując, gdy w okres rozrodczy wchodzi pokolenia wyżów demograficznych. W Polsce, a tym samym w województwie świętokrzyskim, ostatni taki wzrost notowano w okresie 2007–2009 (wyk. 1.5.).

Wykres 1.5. Współczynnik płodności – urodzenia żywe na 1000 kobiet w wieku 15–49 lat w województwie świętokrzyskim w latach 2005–2015

Źródło: obliczenia i opracowanie własne na podstawie danych GUS.

⁵ Ibidem, s. 106.

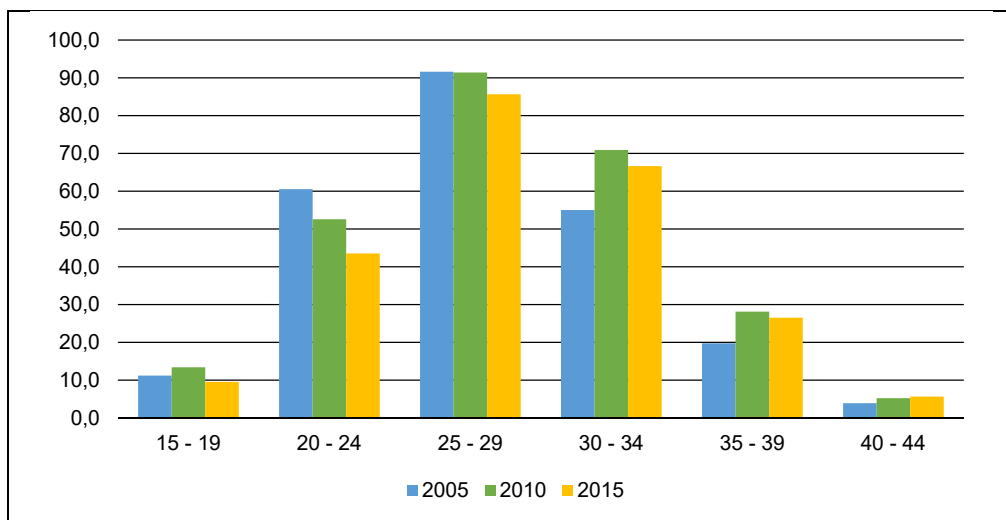
⁶ J.Z. Holzer, op. cit., s. 180.

W 2015 r. na 1 tys. kobiet w wieku rozrodczym w województwie świętokrzyskim przypadało 36,3 urodzeń żywych (w Polsce – 40,1). Mówiąc obrazowo na 100 kobiet w regionie rodziły średnio niespełna 4. Szacuje się, że w latach 30. XX wieku w Polsce na 100 kobiet rodziło 11.

Niepokojącym zjawiskiem towarzyszącym spadkowej tendencji liczby urodzeń jest spadek płodności kobiet w młodszych grupach wiekowych, tj. 20–24 lata i 25–29 lat, a znaczący wzrost w grupach 30–34 lata i 35–39 lat. Na przestrzeni dekady wskaźniki te zmieniły się następująco: w grupie wiekowej 20–24 z 58,7 do 47,2; w grupie 25–29 lat z 90,3 do 87,5; w grupie 30–34 lata z 59,2 do 74,3 i w grupie 35–39 lat z 22,7 do 31,5 (wyk. 1.6.). W województwie świętokrzyskim płodność kobiet należy do najniższych w kraju; niższy wskaźnik notowano jedynie w województwie opolskim.

Obok wiekowej, zmieniła się też struktura wykształcenia matek. Odsetek matek z wykształceniem wyższym wzrósł o 24,2 pkt. proc do 54,1%, a matek legitymujących się wykształceniem zasadniczym zawodowym zmniejszył się o 14,3 pkt. proc. do 8,4%. Matki o wykształceniu średnim (łącznie z policealnym) stanowiły 32,8%, a podstawowym – 2,2%, tj. mniej odpowiednio: 5,8 pkt. proc. i 6,5 pkt. proc.

Wykres 1.6. Współczynnik płodności kobiet według 5-letnich grup wieku kobiet w województwie świętokrzyskim w roku 2005, 2010 i 2015

Źródło: obliczenia i opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Opisanym zjawiskom towarzyszy wzrost średniego wieku rodzących kobiet. Mediana wieku w regionie w 2015 r. wyniosła 29 lat (połowa rodzących kobiet rodzi po skończeniu 29 lat), podczas gdy jeszcze 10 lat wcześniej niespełna 27 lat.

Rozpatrując urodzenia żywe według kolejności rodzonego dziecka przez matkę należy odnotować wyraźny udział pierwszych urodzeń. W 2015 r. w województwie świętokrzyskim 48,5% urodzeń stanowiły pierwsze urodzenia matki; 4 i dalsze to jedyne 3,8%. Taka struktura może świadczyć o niskiej liczbie urodzeń.

Z punktu widzenia potrzeb analizy urodzeń, niezbędne jest rozpatrzenie liczby zawieranych małżeństw oraz wieku nowożeńców, ale także liczby przeprowadzonych rozwodów. Stan cywilny jest silnie związany z rozrodczością. Wynika to z faktu, że zmiany stanu cywilnego prowadzą do tworzenia i rozpadu rodziny, a rodzina jest podstawową jednostką społeczną, w której dokonuje się prokreacja⁷. W 2015 r. w województwie urodzenia małżeńskie stanowiły 81,5% urodzeń ogółem i choć w stosunku do 2005 r. odsetek ten uległ zmniejszeniu o 8,1 pkt. proc. to nadal zdecydowana większość dzieci rodzi się w związkach małżeńskich.

Liczba i natężenie małżeństw są ściśle związane ze strukturą ludności według wieku. Jest ona wysoka dla populacji młodej, w której szczególnie duży jest udział ludności w wieku 20–29 lat⁸. W regionie świętokrzyskim w 2015 r. przypadało średnio 5,5 nowo zawartych małżeństw na 1 tys. mieszkańców w wieku 16 lat i więcej – podczas gdy w 2005 r. było to 6,8, a latach 2007–2008 nawet 8,0. Notowany spadek liczby zawieranych małżeństw jest konsekwencją starzejącego się społeczeństwa, a także zmiany stylu życia i wzrostu roli związków kohabitacyjnych. Analizując strukturę nowożeńców według wieku zarówno wśród kobiet, jak i mężczyzn, należy odnotować dość wyraźny spadek liczby osób wstępujących w związek małżeński w wieku 20–24 lata oraz wzrost liczby nowożeńców wieku 30–39 lat. W 2005 r. kobiety najczęściej zawierały związek małżeński w wieku 20–24 lata. W 2015 r. wśród kobiet zawierających związek małżeński przeważały kobiety w grupie wiekowej 25–29 lat. Wśród mężczyzn – na przestrzeni ostatniej dekady – dominującą pozycję utrzymali nowożeńcy w wieku 25–29 lat. Reasumując, należy stwierdzić wyraźne opóźnienie wieku zawierania małżeństw. W 2015 r. mediana wieku nowożeńców wynosiła dla: kobiet 25,9 lat (2005 r. – 24,1 lat); mężczyzn 28,2 lat (2005 r. – 26,3 lat).

Odmienne w stosunku do liczby zawieranych małżeństw, kształtuje się tendencja w zakresie rozwodów. Zmiany obyczajów, jakie zachodzą w społeczeń-

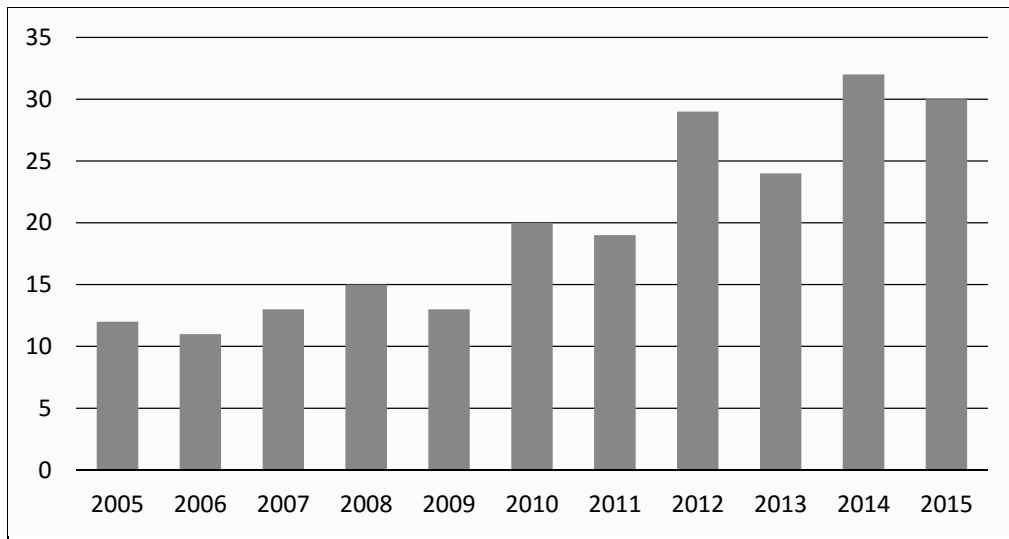
---

⁷ M. Okólski, A. Fihel, *Demografia. Współczesne zjawiska i teorie*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2012, s. 77.

⁸ F. Stokowski, op. cit., s. 66.

stwie, przyczyniają się do wzrostu liczby orzekanych rozwodów. W regionie, w 2015 r. na 1 tys. Mieszkańców w wieku 16 lat i więcej przypadało 1,7 rozwodów, podczas gdy w 2005 r. było to 0,8. Zachodzące zmiany dobrze obrazuje wskaźnik relacji liczby rozwodów do liczby nowo zawartych małżeństw. W 2015 r. na 100 nowo zawartych małżeństw przypadało średnio 30 rozwodów – w 2005 r. było to niespełna 13 (wyk. 1.7.).

Wykres 1.7. Relacja liczby rozwodów do liczby zawartych małżeństw w województwie świętokrzyskim w latach 2005–2015

Źródło: obliczenia i opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Wielkość przyrostu naturalnego wyznacza się, zestawiając ze sobą urodzenia i zgony. Dlatego informacje o zgonach w analizie demograficznej odgrywają równie istotną rolę, co urodzenia. W ujęciu długofalowym obserwuje się powszną tendencję spadkową ogólnej umieralności. Przyczyną tego jest ogólny postęp cywilizacyjny, w tym poprawa warunków bytu, odżywiania się czy rozwój nauk medycznych. W województwie świętokrzyskim, podobnie jak w kraju, w ostatniej dekadzie ta prawidłowość jest zakłócona przez przeobrażenia w strukturze ludności według wieku⁹. Proces starzenia się społeczeństwa równoważy bowiem spadkową tendencję umieralności i powoduje, że ogólny współczynnik zgonów w województwie w okresie 2005–2015 oscylował wokół 11,0 (w Polsce wokół 10,0). Oznacza to, że na 1 tys. mieszkańców przypadało średnio 11 zgonów (w Polsce na 1 tys. mieszkańców przypadało średnio

⁹ F. Stokowski, op. cit., s. 79.

10 zgonów). Umieralność w świętokrzyskim należy do najwyższych w kraju. W 2015 r. gorszy wskaźnik odnotowano jedynie w województwie łódzkim. Istotne znaczenie w analizach ma badanie natężenia zgonów niemowlęcych, tj. dzieci, które nie ukończyły pierwszego roku życia. W ostatniej dekadzie widać wyraźny trend spadkowy. W 2015 r. w województwie świętokrzyskim na 1 tys. urodzeń żywych przypadało średnio 3,8 zgonów niemowląt, podczas gdy w 2005 r. było to 5,9 (w Polsce: 2015 r. – 4,0, 2005 r. – 6,4).

1.5. Trwanie życia ludności w województwie świętokrzyskim

Korzyści płynące z rozwoju nowych technologii medycznych i metod diagnostycznych oraz poprawa kondycji zdrowotnej Polaków realizowana przez prozdrowotny styl życia, mają swoje odzwierciedlenie w trwającym już od ponad dwudziestu lat spadku natężenia zgonów, a tym samym wydłużaniu przeciętnego trwania życia. Niemniej jednak nadal utrzymuje się duża różnica między trwaniem życia mężczyzn i kobiet. W 2015 r. w Polsce mężczyźni żyli przeciętnie 73,6 lat, natomiast kobiety 81,6 lat. Przeciętne trwanie życia noworodka płci męskiej zwiększyło się zatem w stosunku do 2005 r. o 2,8 roku, a płci żeńskiej wzrosło o 2,2 roku. W porównaniu do początku lat 90. XX wieku kiedy to zaobserwowano poprawę w zakresie umieralności, trwanie życia wydłużyło się o ponad 7 lat dla mężczyzn oraz o 6 lat dla kobiet.

W województwie świętokrzyskim sytuacja mężczyzn i kobiet nie odbiega od trendów ogólnopolskich. Przeciętne trwanie życia mężczyzn na przestrzeni lat 2005–2015 uległo wydłużeniu o 2,4 lata do 73,0 lat, a kobiet – o 2,0 lata do 82,2 roku. Niemniej jednak mężczyźni w województwie świętokrzyskim żyją stosunkowo krócej niż w przeważającej części kraju. Warto dodać, że jedynie w trzech województwach przeciętne trwanie życia mężczyzn jest krótsze niż w województwie świętokrzyskim, tj. w województwach: lubuskim (72,8 roku), warmińsko-mazurskim (72,7 roku) i łódzkim (71,4 roku). W przypadku kobiet sytuacja różni się diametralnie, bowiem jedynie w czterech województwach panie żyją dłużej niż w świętokrzyskim, tj. w: podlaskim (82,6 roku), podkarpackim (82,5 roku), małopolskim (82,4 roku) i lubelskim (82,4 roku).

Biorąc pod uwagę czas, o jaki wydłużyło się przeciętne trwanie życia, to w przypadku mężczyzn okres ten był krótszy w województwie opolskim (1,9 roku) niż w województwie świętokrzyskim. Jeśli chodzi o przeciętne trwanie życia kobiet, to w sześciu województwach wydłużyło się ono w mniejszym zakresie niż w województwie świętokrzyskim, tj. w województwach: lubuskim, opolskim, śląskim, mazowieckim, warmińsko-mazurskim i pomorskim, a skala zmian wahała się od 1,9 do 1,6 roku.

Choć trwanie życia uległo wydłużeniu, to nadal utrzymuje się nadumieralność mężczyzn. W skali kraju na przestrzeni dekady różnica między długością trwania życia mężczyzny i kobiety zmniejszyła się jedynie 0,6 roku i obecnie wynosi 8 lat, natomiast w świętokrzyskim zmalała jedynie o 0,4 roku i wynosi 9,2 roku. Poza województwem świętokrzyskim szczególnie wysoką nadumieralność mężczyzn odnotowano w województwach: łódzkim i lubelskim (odpowiednio: 9,0 i 9,1 roku). Z kolei najmniejszą różnicę odnotowano w województwach: pomorskim (7,1 roku), śląskim (7,3 roku) i małopolskim (7,3 roku).

1.6. Ruch wędrowniczy ludności

Drugim, obok przyrostu naturalnego, czynnikiem stymulującym ogólną dynamikę rozwoju ludności, rozmieszczenie terytorialne oraz procesy depopulacyjne, są migracje. Wielkość i kierunek migracji zależą od stopnia rozwoju gospodarczego i ekonomicznej sytuacji danego regionu. Jednym z głównych powodów migracji są zmiany na rynku pracy. Na nasilenie procesu emigracji po 2004 r. bezpośredni wpływ miało przystąpienie Polski do Unii Europejskiej i otwarcie rynków pracy dla Polaków przez większość krajów UE. W przypadku województw, oprócz migracji zagranicznych, znaczący wpływ na liczbę ludności mają również ruchy wędrownicze w obrębie kraju.

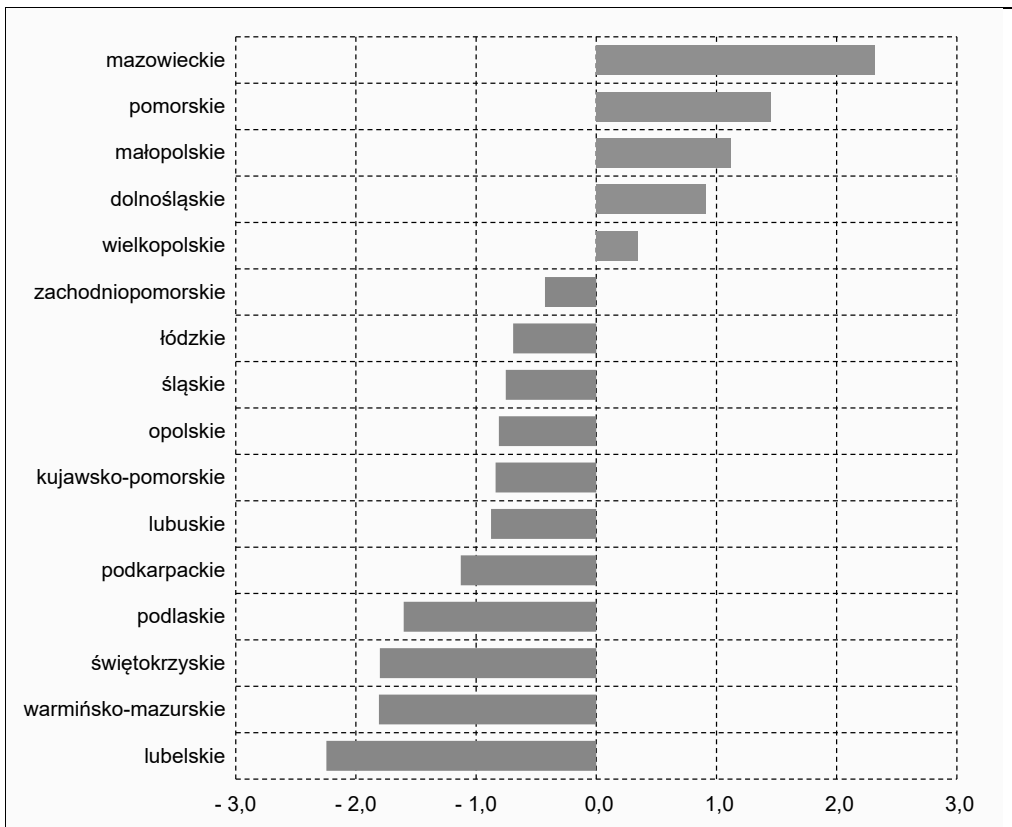
Pełna obserwacja migracji jest utrudniona, gdyż oficjalna statystyka ukazuje wyłącznie zarejestrowane zameldowania i wymeldowania ludności. Statystyczna charakterystyka migracji jest więc tylko pewną częścią rzeczywistych ruchów wędrowniczych ludności. Dlatego też analiza danych dotyczących migracji umożliwia zidentyfikowanie jedynie głównych kierunków przemieszczeń ludności i ich struktury, nie pozwala natomiast na ocenę rzeczywistej skali badanego zjawiska.

Od lat, więcej osób opuszcza województwo świętokrzyskie niż decyduje się na jego wybór jako nowego miejsca osiedlenia i pomimo pewnych wahań nie ma symptomów wygaśnięcia tej tendencji – w ostatniej dekadzie bezwzględne saldo migracji zagranicznych i wewnętrznych wahało się od minus 3,5 tys. osób w 2006 r. do minus 2,1 tys. osób w latach 2009 i 2012. Niemniej jednak, biorąc pod uwagę strukturę całkowitego salda migracji definitywnych, kluczowe znaczenie dla województwa świętokrzyskiego ma odpływ migracyjny w obrębie kraju. Saldo migracji w obrębie kraju niezmiennie pozostawało ujemne, najniższą wartość osiągając w 2006 r. – minus 2,8 tys. osób. Lekką poprawę odnotowano natomiast w latach 2008, 2009 i 2012, kiedy to saldo nie spadło poniżej minus 2,2 tys. osób. Rok 2015 zamknął się natomiast wynikiem minus 2,3 tys. osób. Biorąc pod uwagę saldo migracji zagranicznych, newralgicznym okresem był 2006 r., kiedy to saldo spadło do poziomu minus 0,7 tys. osób. Z kolei w latach 2009–2012 więcej osób powróciło z zagranicy do województwa świę-

tokrzyckiego, niż je opuściło – najwięcej w 2011 r., tj. o 103 osoby. Rok 2014 ponownie zamknął się wynikiem ujemnym (minus 106 osób).

Przeliczenie salda migracji na 1000 ludności umożliwia porównania międzyregionalne. Biorąc pod uwagę saldo migracji wewnętrznych, świętokrzyskie od lat plasuje się w pierwszej trójce województw z najniższym wskaźnikiem, obok lubelskiego i warmińsko-mazurskiego. W 2015 r. wskaźnik w tej grupie wahał się od minus 2,2 do minus 1,8. Z kolei województwa: mazowieckie, pomorskie, małopolskie, dolnośląskie i wielkopolskie stanowią grupę regionów chętnie wybieranych jako miejsce zamieszkania. W 2015 r. saldo migracji wewnętrznych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców we wskazanej grupie zamknęło się w przedziale od plus 2,3 w województwie mazowieckim do plus 0,3 w województwie wielkopolskim (wykres 1.8.).

Wykres 1.8. Saldo migracji wewnętrznych na pobyt stały na 1000 ludności według województw w 2015 r.

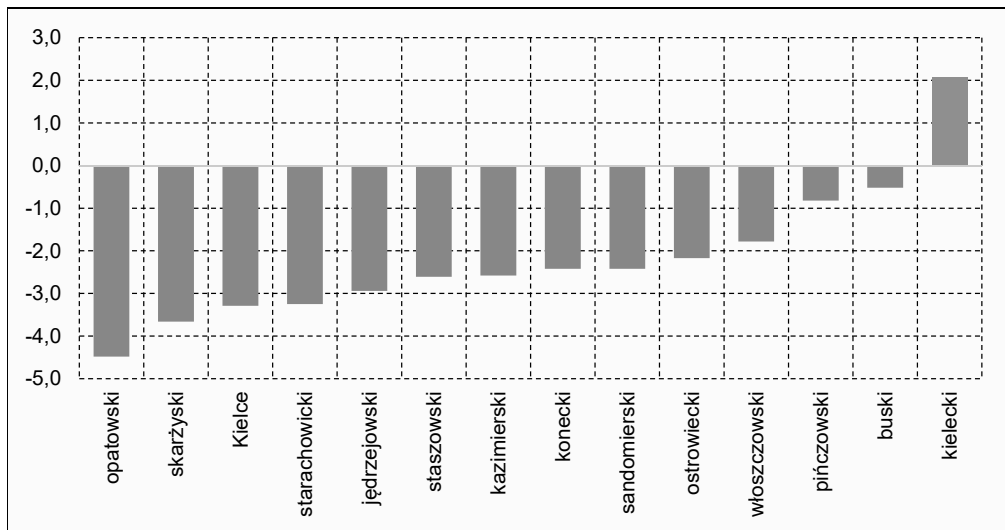
Źródło: obliczenia i opracowanie własne na podstawie danych GUS

W województwie świętokrzyskim saldo migracji zagranicznych, przeliczonych na 1000 ludności, było w omawianym okresie stosunkowo niewielkie, osiągając w 2014 r. minus 0,1. Z kolei generalnie na przestrzeni dekady najniższe wartości saldo to osiągało w województwach: opolskim i śląskim – w 2014 r., odpowiednio: minus 1,6 i minus 0,8.

W ujęciu lokalnym – na przestrzeni analizowanej dekady – w województwie świętokrzyskim jedynie w powiecie kieleckim było notowane dodatnie saldo migracji (łącznie wewnętrznym i zagranicznych), osiągając najniższą wartość bezwzględną w 2014 r. plus 0,3 tys. osób, a najwyższe w latach 2005, 2007 i 2010 – po przynajmniej 0,7 tys. osób rocznie. Było to możliwe w dużej mierze dzięki napływowi mieszkańców z Kielc. Pozostałe powiaty notują znaczący ubytek ludności wskutek ruchu wędrownego, poza powiatem buskim gdzie zjawisko to nie jest tak nasilone (wyk. 1.9.). Kielce traciły w wyniku ruchu migracyjnego przeciętnie od 0,6 tys. do 1,3 tys. mieszkańców rocznie.

Wykres 1.9. Saldo migracji wewnętrznych i zagranicznych na pobyt stały na 1000 ludności w województwie świętokrzyskim według powiatów w 2015 r.

Źródło: obliczenia i opracowanie własne na podstawie danych GUS

1.7. Podsumowanie

W świetle przedstawionych w opracowaniu wyników sytuacja demograficzna województwa świętokrzyskiego kształtuje się niekorzystnie. Przedstawione dane statystyczne obrazujące zmiany w stanie i strukturze ludności oraz procesy je warunkujące wpisują się w aktualne tendencje demograficzne – procesy depopulacyjne, postępujące starzenie się społeczeństwa, a w konsekwencji nieko-

rzystne zmiany w strukturze ludności. Dla władz administracji rządowej i samorządowej województwa są to kluczowe problemy wyznaczające kierunek polityki regionalnej tak w obszarze gospodarczym, jak i społecznym.

Bibliografia

Holzer J.Z. (2003), *Demografia*, PWE, Warszawa.

Okólski M., Fihel A. (2012), *Demografia. Współczesne zjawiska i teorie*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.

Stokowski F. (2015), *Demografia*, PWE, Warszawa.

Trzpiot G. (2013), *Zmiany struktury demograficznej państw UE – wyzwanie dla logistyki społecznej*, [w:] *Demograficzne uwarunkowania logistyki społecznej*, red. J. Szoltysek, G. Trzpiot, „Studia Ekonomiczne”, Zeszyty Naukowe Wydziałowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice.

Dr Barbara PIASECKA-JANOWICZ

Wyższa Szkoła Ekonomii, Prawa i Nauk Medycznych
im. prof. Edwarda Lipińskiego w Kielcach

2. Specyfika sytuacji demograficznej województwa świętokrzyskiego na tle Polski

2.1. Wstęp

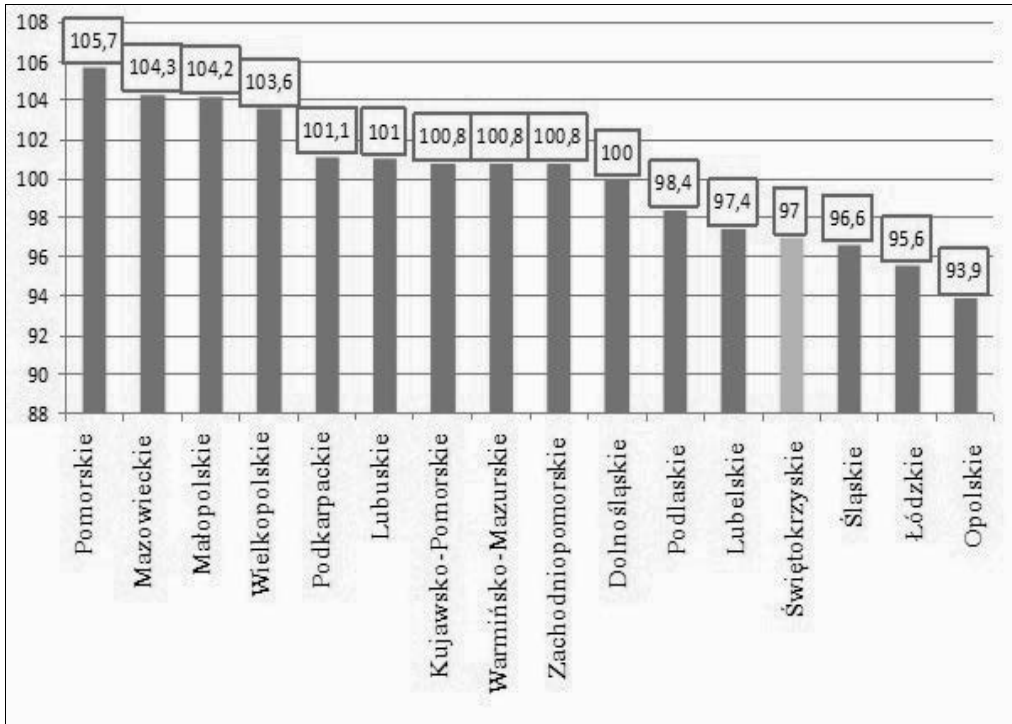
Ocena zachodzących zmian w procesach demograficznych może być prowadzona na różnych szczeblach uogólnienia, w kontekście świata, kontynentu czy kraju. Niekorzystna sytuacja demograficzna istniejąca w danym kraju przynosi długofalowe konsekwencje, które kładą się cieniem na prognozowaną przyszłość. Bardziej wnikliwa ocena tych procesów na poziomie województwa bądź podregionów pozwoli na uchwycenie miejsc, w których te zjawiska w przyszłości się pojawiają. Na podstawie wskaźników demograficznych przeprowadzono analizę dotyczącą ruchu naturalnego, migracyjnego, struktury wieku ludności, obciążenia ekonomicznego, młodości demograficznej województwa świętokrzyskiego, prezentując go na tle całego kraju oraz w ujęciu według podregionów: kieleckiego i sandomiersko-jędrzejowskiego. Analizą objęto lata 2002–2015, wykorzystując dane zawarte w materiałach statystycznych GUS.

2.2. Województwo świętokrzyskie na tle innych województw

Województwo świętokrzyskie – jedno z 16 województw w Polsce – jest położone w środkowej części kraju i zajmuje powierzchnię 11 711 km², co stanowi 3,7% terytorium kraju. Na koniec 2015 r. województwo świętokrzyskie zamieszkiwało 1 257 179 osób, czyli 3,3% ogółu ludności Polski. Biorąc pod uwagę powierzchnię i ludność, województwo świętokrzyskie należy do najmniejszych regionów Polski; pod względem powierzchni mniejsze jest tylko województwo opolskie, a najmniej ludności mają województwa: lubuskie, opolskie oraz podlaskie.

Miernikiem pozwalającym porównać stan oraz zmiany zaludnienia (liczby ludności) w poszczególnych województwach jest indeks zaludnienia. Porównując rok 2015 z rokiem 2002 w odniesieniu do całego kraju, wynosił on 100,57%, czyli nastąpił wzrost ludności o 0,57 %.

Wykres 2.1. Indeks zaludnienia Polski według województw w latach 2002–2015 (2002=100)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

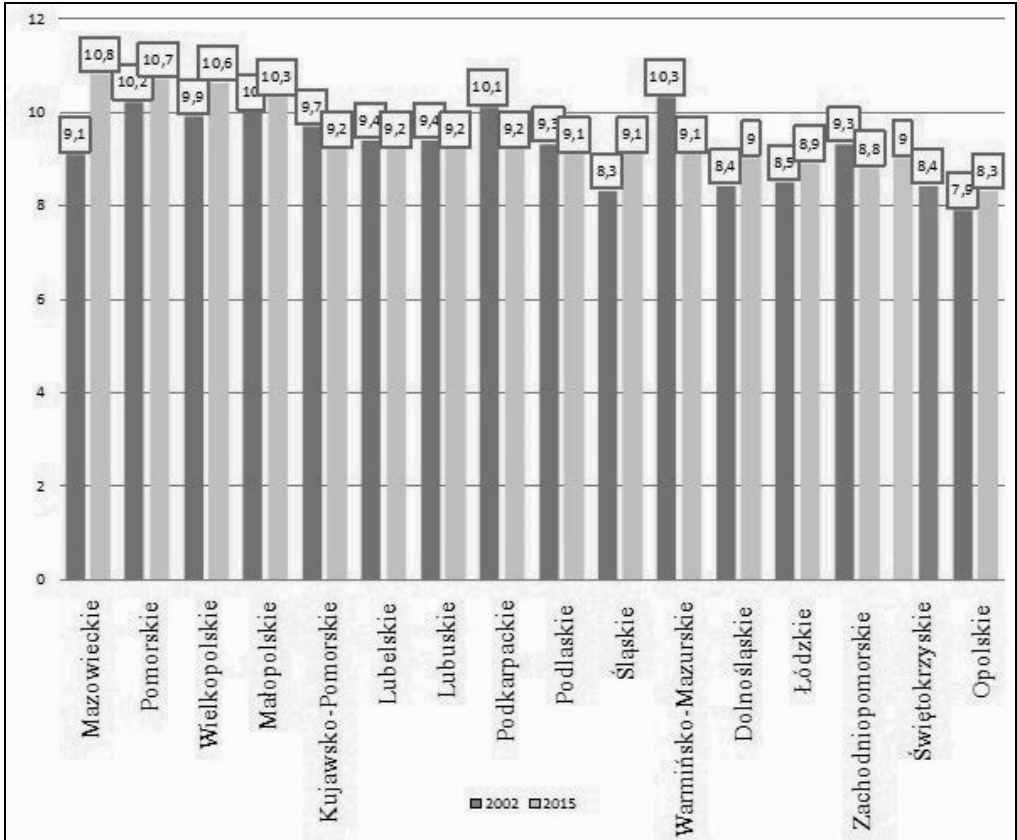
Województwo świętokrzyskie ze spadkiem 3% należało do grupy 6 województw (województwo podlaskie, lubelskie, śląskie, łódzkie, opolskie) które zanotowały – w ciągu 14 lat – spadek liczby mieszkańców w porównaniu z rokiem 2002. Najwięcej ludności ubył w województwie opolskim.

W potencjale demograficznym województwa bezpośredni wpływ miały zmiany w liczbie urodzeń, zgonów i migracji. Rozważmy wszystkie te czynniki.

Porównanie wskaźników natężenia urodzeń na 1000 mieszkańców dla roku 2015 i 2002 pozwala zauważyć, że połowa województw odnotowała wskaźnik wyższy w 2015 roku niż w roku 2002. Były to województwa: mazowieckie, pomorskie, wielkopolskie, małopolskie, śląskie, dolnośląskie, łódzkie i opolskie. W pozostałych województwach w 2015 r. na 1000 mieszkańców rodziło się mniej dzieci niż w 2002 roku. Rozpiętość wskaźnika urodzeń wahała się od 8,3 do 10,8 (od 8 do 11 dzieci na 1000 mieszkańców).

W grupie województw cechujących się spadkiem stopy urodzeń w 2015 r., ze wskaźnikiem poniżej 9 urodzeń na 1000 mieszkańców było województwo świętokrzyskie, obok województwa zachodnio-pomorskiego.

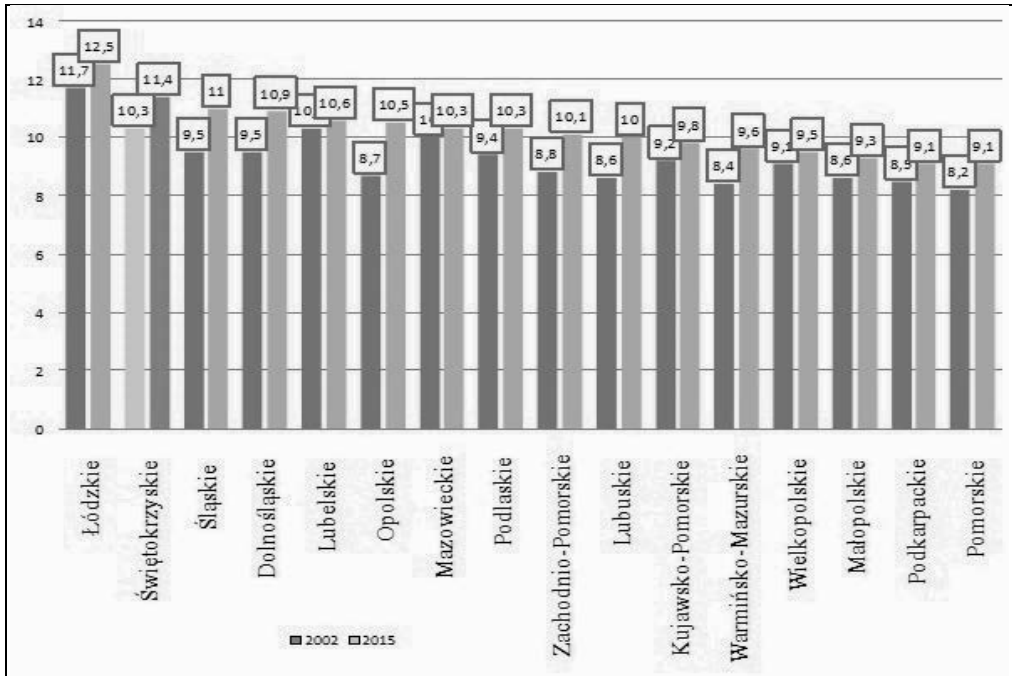
Wykres 2.2. Natężenie urodzeń (na 1000 mieszkańców) w latach 2002–2015

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

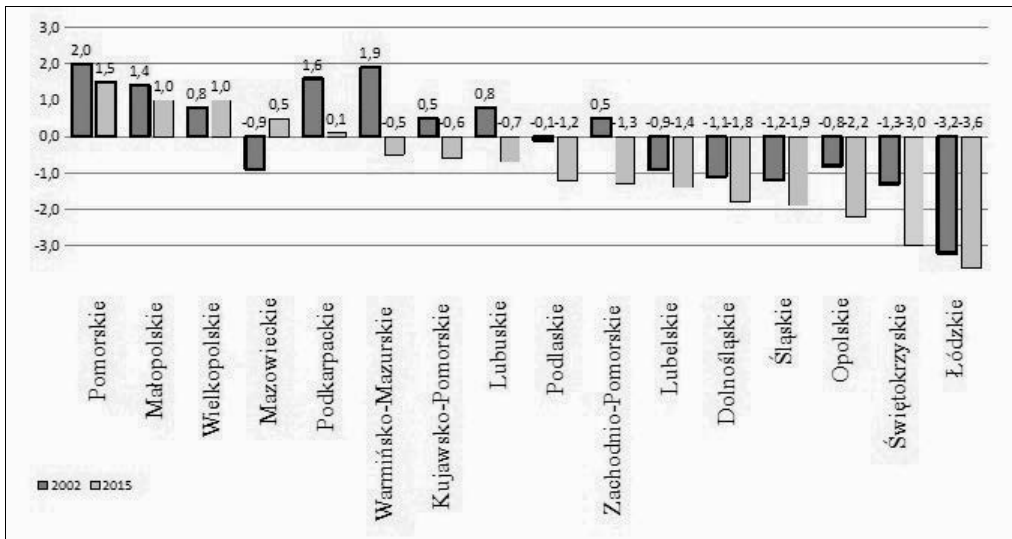
Drugim elementem wpływającym na wielkość potencjału demograficznego są zgony. Nastąpił wyraźny wzrost wskaźnika **liczby zgonów** na 1000 mieszkańców we wszystkich województwach w 2015 r. w porównaniu do 2002 roku. Jeżeli weźmiemy pod uwagę jego wielkość, to wskaźnik dla województwa świętokrzyskiego utrzymywał się w kręgu 3 najwyższych wartości w Polsce i wynosił 11,4; wyższy był tylko w województwie łódzkim –12,5 i nieco niższy dla województwa śląskiego.

Wykres 2.3. Natężenie zgonów (na 1000 mieszkańców) w latach 2002–2015

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Wykres 2.4. Przyrost naturalny według województw w latach 2002–2015

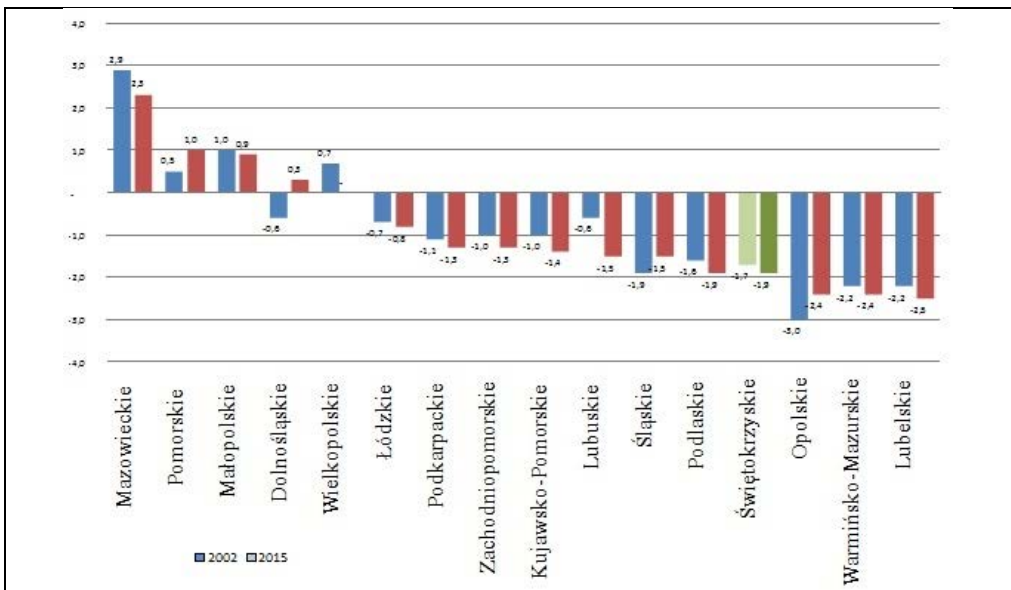

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Różnica między urodzeniami i zgonami jest określana jako **przyrost naturalny**. W Polsce ten wskaźnik był dodatni dla 5 województw: pomorskiego, małopolskiego, wielkopolskiego, mazowieckiego i podkarpackiego. Natomiast dla pozostałych województw, w 2015 r. odnotowano ujemny wskaźnik przyrostu naturalnego przeliczony na 1000 mieszkańców; największy ubytek miał miejsce w województwach łódzkim (minus 3,6) i świętokrzyskim (minus 3,0).

Pełny, rzeczywisty obraz zmian liczby mieszkańców danego obszaru podaje suma wielkości przyrostu naturalnego i salda migracji wewnętrznych i zewnętrznych.

Wykres 2.5. Saldo migracji wewnętrznych i zagranicznych na pobyt stały na 1000 ludności

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

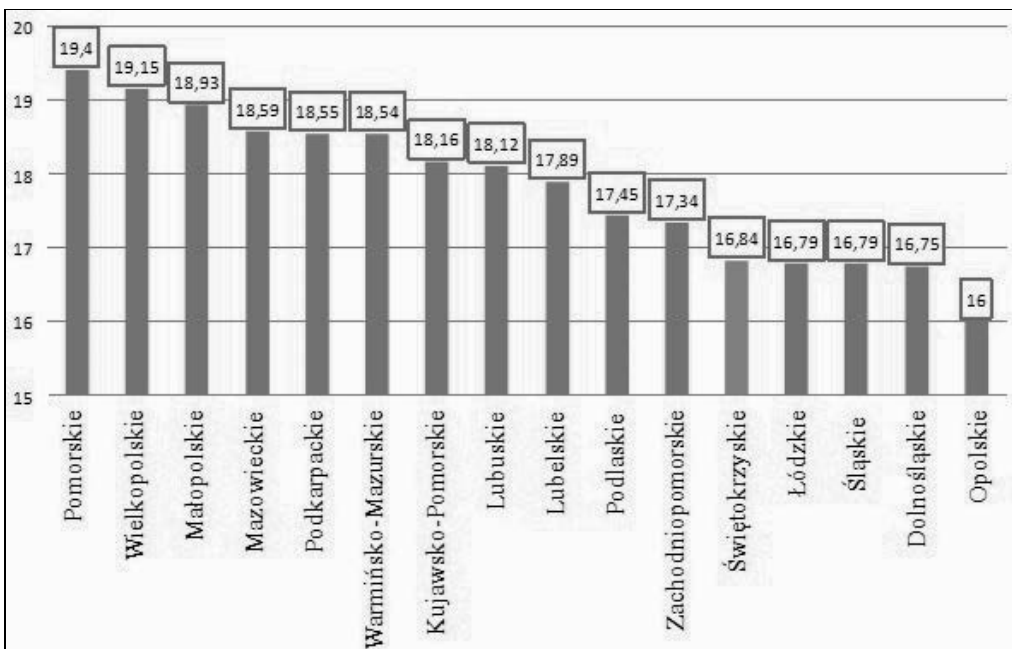
Człowiek jako istota ruchliwa zmienia miejsce zamieszkania z wielu przyczyn: w ramach zdobywania coraz wyższych szczebli edukacji, w poszukiwaniu pracy bądź zmieniając swój stan cywilny.

Dodatnim **saldem migracyjnym** w 2015 r. charakteryzowało się 5 województw – na czele z województwem mazowieckim – które posiadają duże wielofunkcyjne aglomeracje. Warszawa jest nadal najbardziej atrakcyjnym miastem, które przyciąga ludność, zaś pozostałe to: województwo pomorskie z Trójmiastem, województwo małopolskie z Krakowem, województwo dolnośląskie z Wrocławiem i województwo wielkopolskie z Poznaniem.

W grupie województw o ujemnym saldzie migracji wewnętrznych i zewnętrznych w 2015 r. znajdowało się województwo świętokrzyskie (-1,9 na 1000 ludności), zaś wyższy odpływ ludności odnotowały województwa: opolskie, warmińsko-mazurskie i lubelskie.

Kolejną kategorią rozważaną w analizie demograficznej jest **struktura wieku ludności**. Istnieje kilka podziałów np. według grup biologicznych, edukacyjnych bądź ekonomicznych. Ten ostatni podział skupił naszą uwagę. Zgodnie z zapisem przyjętym w materiałach statystycznych wyodrębniono: grupę w wieku przedprodukcyjnym 0–17 lat; grupę w wieku produkcyjnym 18–59 lat (kobiety) i 18–64 lata (mężczyźni) oraz grupę w wieku poprodukcyjnym odpowiednio 60 i 65 lat i więcej.

Wykres 2.6. Ludność w wieku przedprodukcyjnym w 2015 r. (w %)

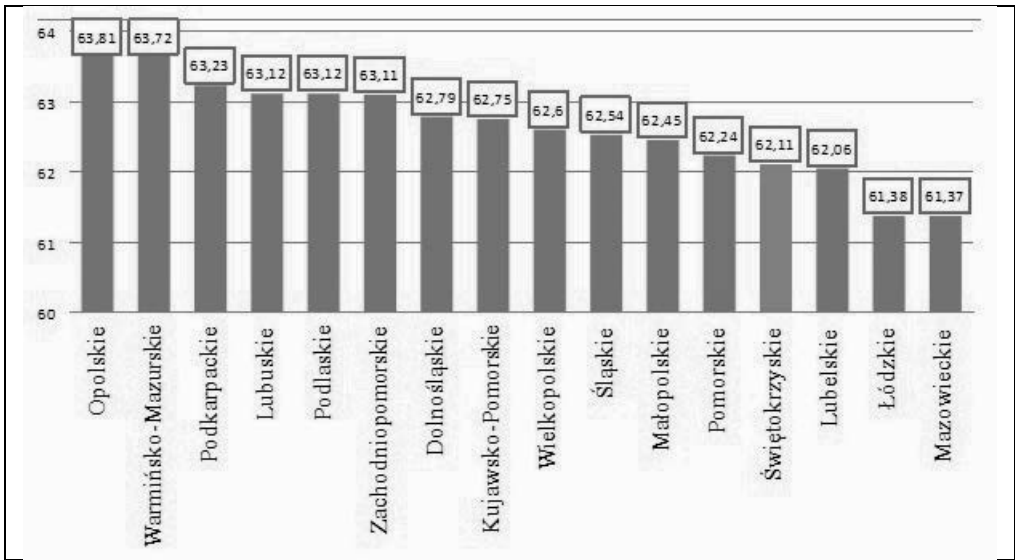
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Udział ludności w wieku **przedprodukcyjnym** posiada rozpiętość od 16% do 19,4% ogółu ludności w województwach, co jest o tyle istotne, że z tą grupą związana jest „nadzieja” demograficzna. W przyszłości ta grupa zasili grupę ludności w wieku produkcyjnym oraz wpłynie na strukturę wieku społeczeństwa, rozrodczość, starość, młodość demograficzną, na potencjał ekonomiczny województw i będzie przeciw wagą dla grupy poprodukcyjnej.

Najwyższe udziały ludności w wieku przedprodukcyjnym w Polsce miały dwa województwa: pomorskie – 19,4% i wielkopolskie – 19,2%, natomiast w grupie o najniższych wskaźnikach (poniżej 17%) znalazło się województwo świętokrzyskie obok województwa łódzkiego, śląskiego dolnośląskiego i opolskiego.

Wykres 2.7. Ludność w wieku produkcyjnym w 2015 r. (w %)

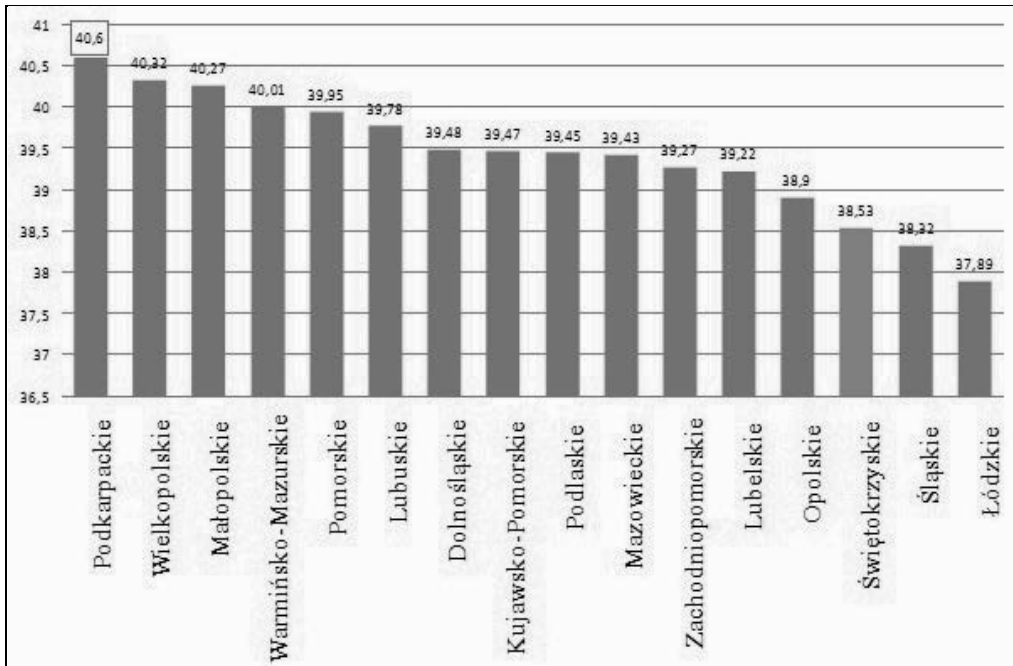
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Porównując województwa pod względem udziału ludności w wieku **produkcyjnym** możemy dostrzec, że rozpiętość między wskaźnikami w roku 2015 wahała się od 61,4% do 63,8%. Udział ten ma bezpośredni związek z podażą siły roboczej na rynku pracy. W grupie z najwyższym udziałem, czyli wahającym się od 63,1% do 63,8 było 6 województw, na czele z województwem opolskim. Połowa województw – wśród nich województwo świętokrzyskie – miało udział na poziomie 62%. Najniższy udział odnotowały województwa łódzkie i mazowieckie. Grupa w wieku produkcyjnym sytuuje się nieco inaczej, gdy rozważamy tzw. wiek mobilny i niemobilny. Wiek mobilny zazwyczaj określa się jako przedział między 18 a 44 rokiem życia niezależnie od płci. Przyjmuje się, że ten przedział obejmuje osoby, które łatwo mogą znaleźć nowe miejsce pracy, chętnie się dokształcają oraz są otwarte na nowe możliwości, podróże służbowe czy zmiany miejsca pracy lub są zdolne do ewentualnego całkowitego przekwalifikowania się.

Porównanie województw pod względem udziału ludności w wieku **produkcyjnym mobilnym** uwydatnia różnice między województwami. Rozpiętość

wahała się od 37,9 % do 40,6 % w 2015 roku. W grupie z najwyższym 40% udziałem ludności w wieku produkcyjnym mobilnym znalazło się 5 województw: podkarpackie, wielkopolskie, małopolskie, warmińsko-mazurskie, pomorskie.

Wykres 2.8. Ludność w wieku produkcyjnym mobilnym w 2015 r. (w %)

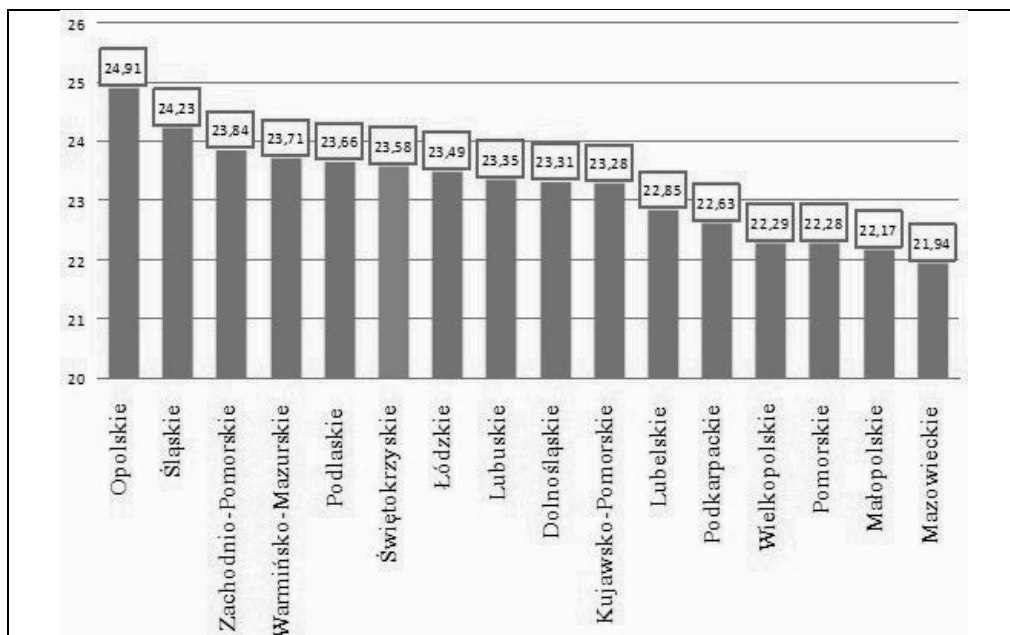

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Województwo świętokrzyskie należy do grona województw o wartości wskaźników poniżej 39%, niższe mają tylko województwo śląskie – 38,3% i łódzkie – 37,9%.

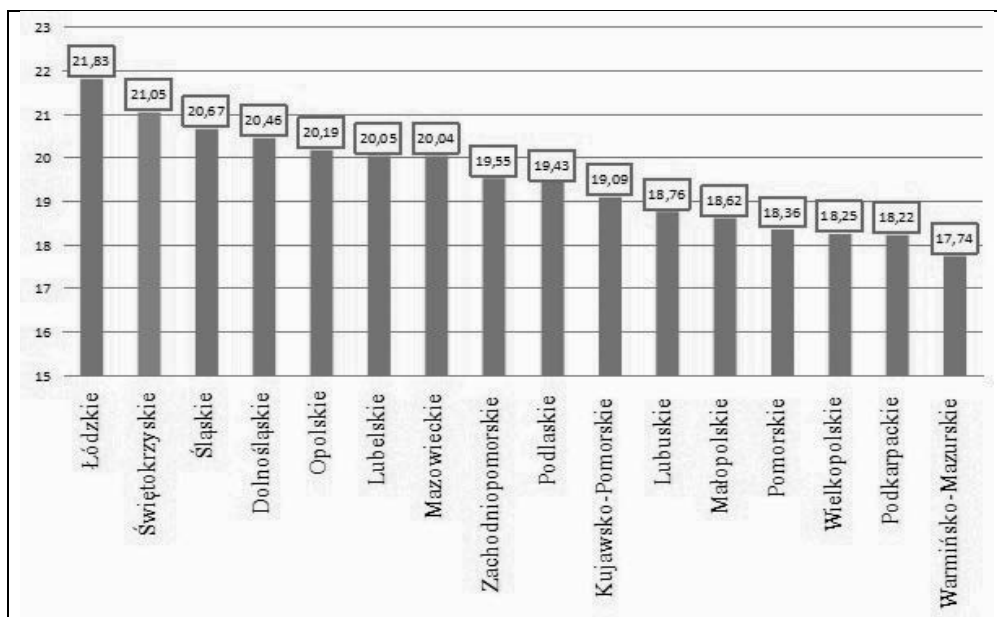
Wiek niemobilny – przedział wiekowy – zawierający się w wieku produkcyjnym – obejmuje osoby, które mając doświadczenie zawodowe i będąc wyspecjalizowane w danej dziedzinie, nie są już chętne do zmiany charakteru lub miejsca pracy, doksztalcania, zrobienia nowych kursów, przekwalifikowywania się. Osoby w tym wieku cenią sobie stabilizację, poczucie bezpieczeństwa, jakie daje stała praca. Są to osoby cenione na rynku pracy, lecz mało elastyczne, czyli niechętnie podejmujące wszelkie zmiany. Ta grupa wieku będzie w szybkim tempie zasilać ludność w wieku poprodukcyjnym. W grupie województw z udziałem 23–24% znalazło się województwo świętokrzyskie. W najlepszej sytuacji w 2015 r. było województwo mazowieckie z udziałem – 21,9%.

Wykres 2.9. Ludność w wieku produkcyjnym niemobilnym w 2015 r. (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

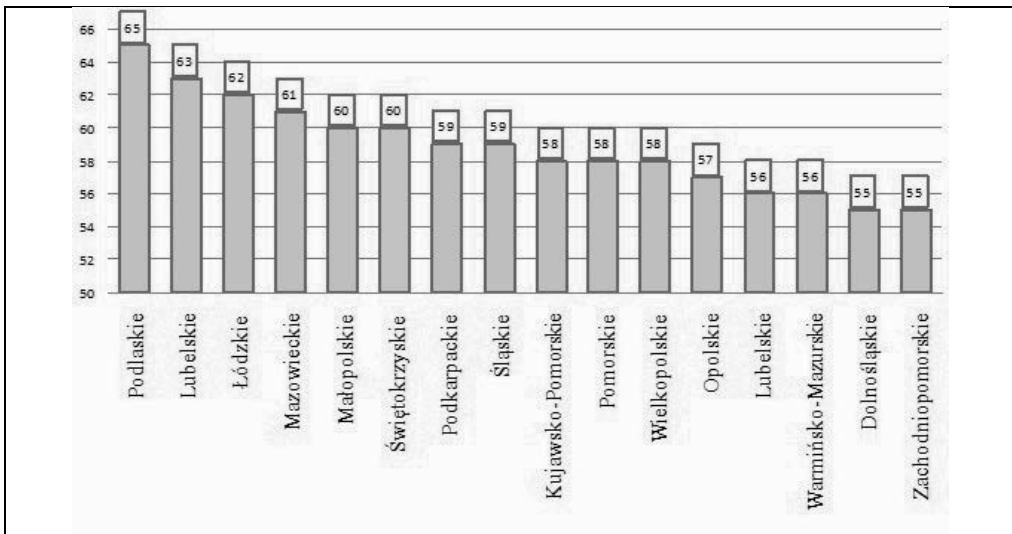
Wykres 2.10. Ludność w wieku poprodukcyjnym w 2015 r. (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Trzecią grupą wynikającą z głównego podziału jest ludność w wieku **poprodukcyjnym**. Jest to przedział wiekowy obejmujący osoby kończące karierę zawodową. Osoby w tej grupie, w odróżnieniu od pozostałych, zgłaszają większe zapotrzebowanie na usługi opiekuńcze w zakresie opieki medycznej i innej. Udziały tej grupy wieku ludności w województwach wahały się w granicach 17,7–21,8%. Województwo świętokrzyskie ze wskaźnikiem 21,1% było na drugiej pozycji wśród województw z najwyższym udziałem, tuż za województwem łódzkim. Najniższy wskaźnik odnotowano w województwie warmińsko-mazurskim.

Wykres 2.11. Ludność w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym w 2015 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

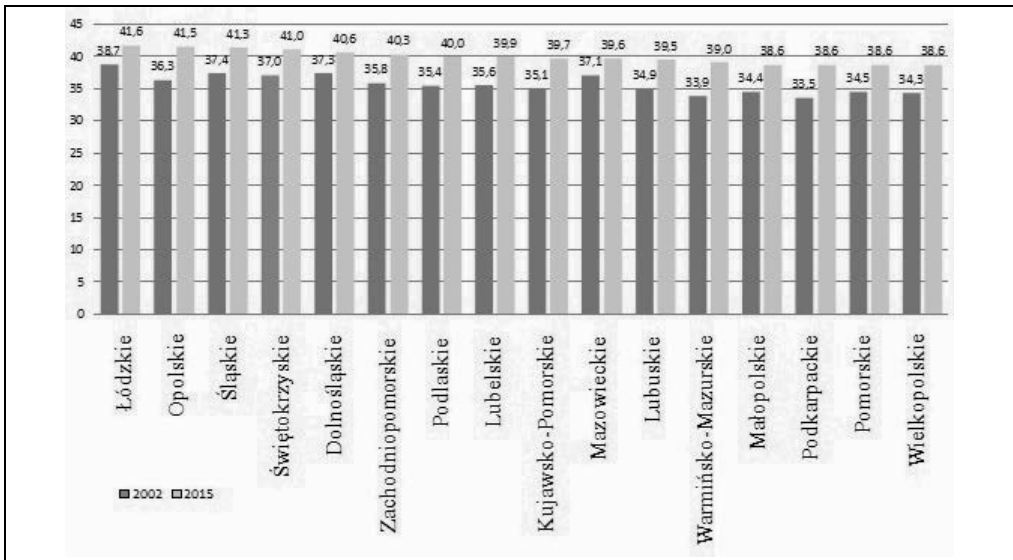
Porównanie liczby ludności w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym określa się mianem **obciążenia demograficznego**. Wielkość tego wskaźnika jest powiązana ze strukturą wieku ludności, strukturą płci, a także miejscem zamieszkania. Rozpiętość wskaźnika w województwach w 2015 r. wynosiła od 55 do 65 osób. W klasie od 60 do 65 (czyli najwyższej) znalazło się województwo świętokrzyskie obok województw: małopolskiego, mazowieckiego, łódzkiego, lubelskiego i podlaskiego. Najniższy wskaźnik obciążenia odnotowały województwa: zachodniopomorskie i dolnośląskie.

Rozpatrując ludność pod względem wieku, posłużono się **medianą wieku**, która dobrze odzwierciedla proces starzenia się społeczeństwa. W 2002 r. mediana wieku była na poziomie od 34,3 do 38,7 lat, natomiast w 2015 r. od

38,6 do 41,6 lat, co świadczy o pogłębiającym się procesie starzenia ludności. Było 7 województw – do nich należało również województwo świętokrzyskie – w których mediana wieku wynosiła 40 lat i więcej.

Istotnym elementem w analizie demograficznej – oprócz już omówionych – jest problematyka związana z reprodukcją ludności, Zależy ona od liczby potencjalnych matek, tj. kobiet w wieku rozrodczym (15–49 lat) oraz od struktury ludności według płci i wieku. Analiza współczynników dotychczasowej płodności, dzietności, współczynników reprodukcji brutto i netto pozwoli określić poziom tego zjawiska.

Wykres 2.12. Mediana wieku

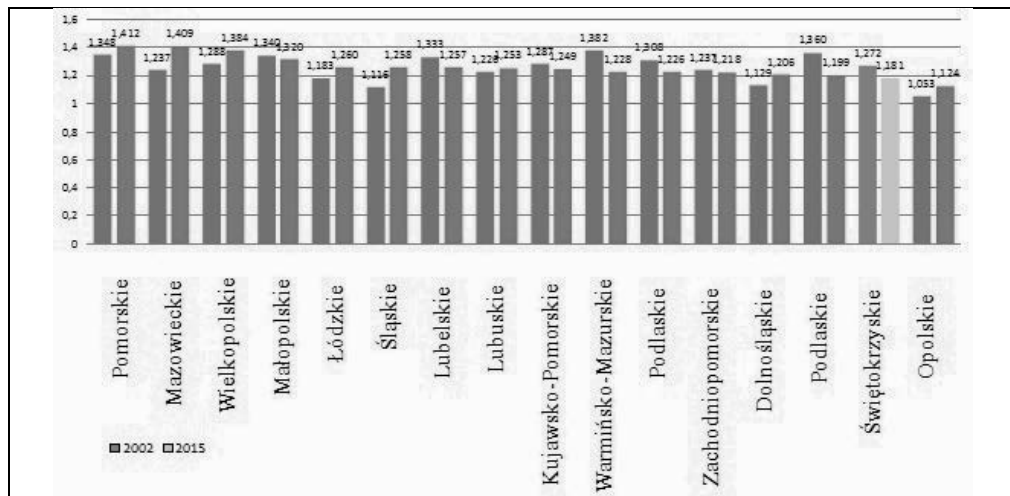

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Porównanie województw pod względem **współczynników dzietności** pozwala zauważyć, że połowa województw odnotowała wyższe wskaźniki dzietności w 2015 r. niż w 2002 roku. Były to województwa: pomorskie mazowieckie, wielkopolskie, łódzkie, śląskie, lubuskie, dolnośląskie i opolskie. Odwrotnie było w pozostałych województwach, wśród których znajdowało się województwo świętokrzyskie. Jednakże w żadnym z województw nie odnotowano wskaźnika 2,100–2,150 i więcej, który zapewnia zastępowalność pokoleń, tj. gdy w danym roku na jedną kobietę w wieku 15–49 lat przypada co najmniej dwoje urodzonych dzieci. W województwie świętokrzyskim w 2015 r. wskaźnik dzietności – 1,181 oznacza, że pokolenie matek zostanie zastąpione przez córki tylko w 58,3% (współczynnik reprodukcji netto). W kraju relacje kształ-

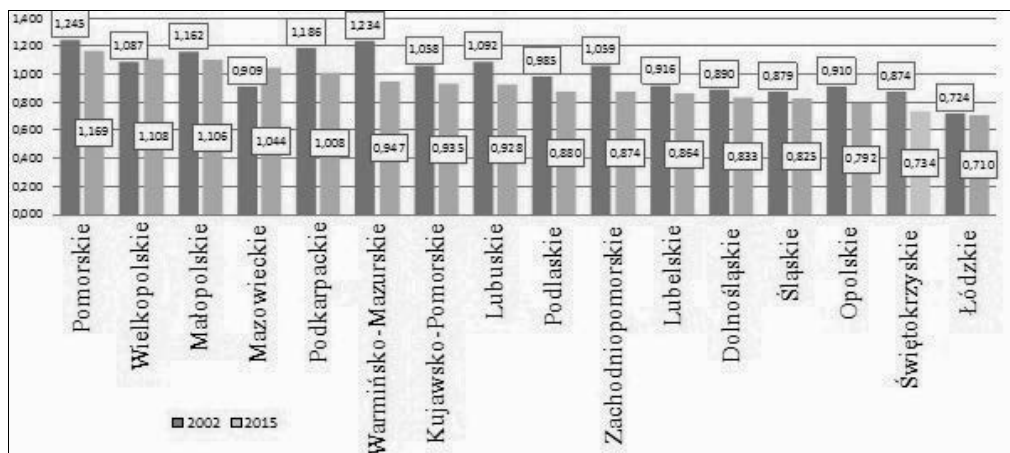
towały się wyżej: współczynnik dzietności o wartości 1,289 zapewniał wymie-
nialność matek przez córki w 62,2%¹.

Wykres 2.13. Współczynniki dzietności według województw w latach 2002–2015

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Wykres 2.14. Współczynnik dynamiki demograficznej według województw

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

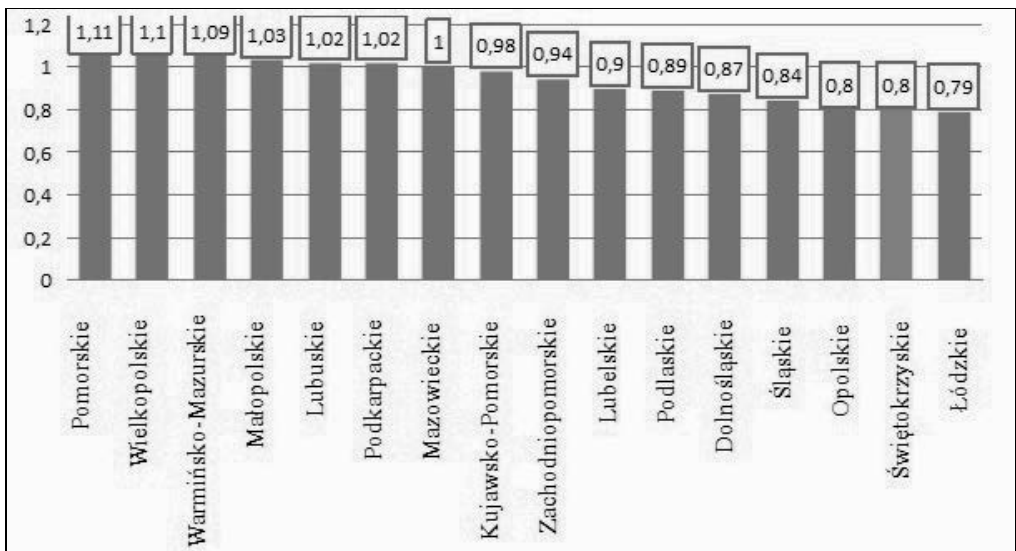
¹ Ludność, ruch naturalny i migracje w województwie świętokrzyskim w 2015 r., Urząd Statystyczny, Kielce 2016, s. 33.

Kolejnym miernikiem brany pod uwagę są **wartości współczynnika dynamiki demograficznej**, tj. liczby urodzeń żywych do liczby zgonów w danym roku. Porównanie województw pod względem wartości współczynnika dynamiki demograficznej w 2015 i 2002 roku wskazuje, że w 2015 r. był on wyższy tylko w dwóch województwach: wielkopolskim i mazowieckim.

Województwo świętokrzyskie ze współczynnikiem poniżej wartości 1, świadczy, że roczna liczba urodzeń nie kompensuje rocznej liczby zgonów (liczba ludności maleje); jeszcze gorsza sytuacja była w województwie łódzkim.

Profesor J. Z. Holzer zestawiając liczbę wnuków do liczby dziadków, określił tę liczbę jako wskaźnik **młodości demograficznej**. Porównanie grupy wiekowej 0–14 i 65 lat i więcej wykazuje, że w 2015 r. tylko w siedmiu województwach przypadła co najmniej 1 wnuczek na jednego dziadka, natomiast w pozostałych – również w województwie świętokrzyskim – sytuacja taka nie miała miejsca.

Wykres 2.15. Wskaźnik młodości demograficznej 0–14/65 lat i więcej

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Rycina 2.1. Podregiony województwa świętokrzyskiego

- – podregion kielecki
- – podregion sandomiersko-jędrzejowski

Źródło: opracowanie własne.

2.3. Specyfika województwa świętokrzyskiego – porównanie podregionów

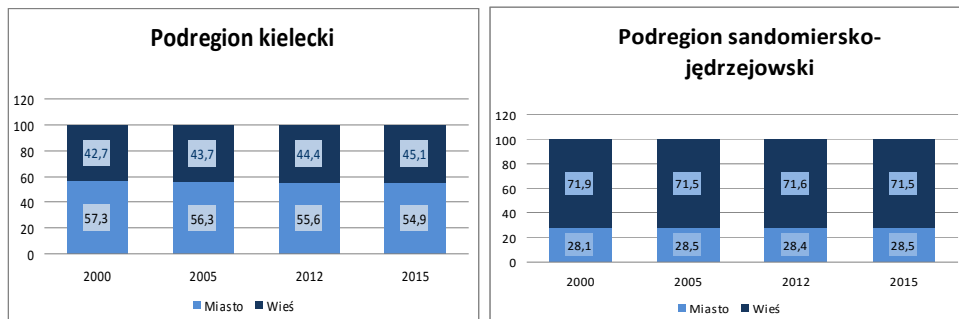
Województwo świętokrzyskie to region przemysłowo-rolniczy z wyraźnym podziałem na część północną – określaną jako **podregion kielecki** – obejmującą 6 powiatów (kielecki grodzki, konecki, ostrowiecki, skarżyski, starachowicki, kielecki ziemski) dawny obszar Staropolskiego Okręgu Przemysłowego o tradycjach górniczych i hutniczych oraz część południową obejmującą 8 powiatów (buski, jędrzejowski, kazimierski, opatowski, pińczowski, sandomierski, staszowski, włoszczowski). **Podregion sandomiersko-jędrzejowski** stanowi obszar mający charakter typowo rolniczy oparty o produkcję rolną i sadowniczą.

Taki podział ma również odzwierciedlenie w sytuacji demograficznej. Uwidacznia się to w liczbie mieszkańców oraz w kształtowaniu podstawowych wskaźników demograficznych. W 2015 r. podregion kielecki zamieszkiwało 770 396 osób, podregion sandomiersko-jędrzejowski 486 783 ludności. Po-

wierzchnia podregionu kieleckiego to 5 030 km²; powierzchnia podregionu sandomiersko-jędrzejowskiego wynosi 6 680 km².

Wykres 2.16. Ludność według miejsca zamieszkania (w % ogółu mieszkańców podregionu)

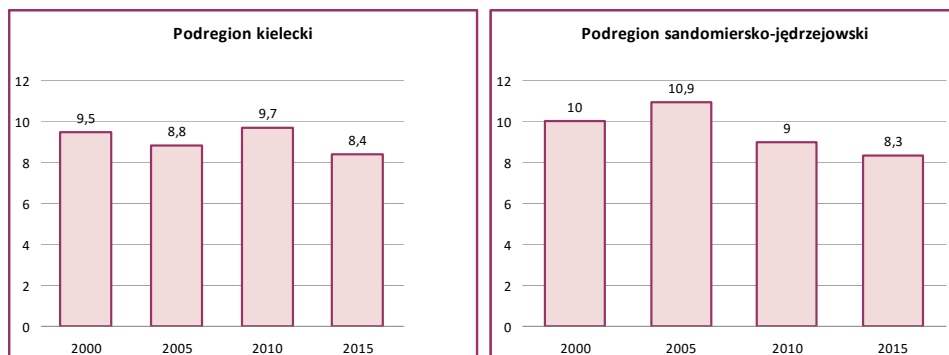

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Porównanie obu podregionów wskazuje na odmienną **strukturę ludności pod względem miejsca zamieszkania**. W podregionie kieleckim w analizowanym okresie 55% ludności mieszkało w miastach (od 2000 roku dostrzega się tendencję spadkową, co wynika m.in. z przenoszenia się mieszkańców miast na tereny podmiejskie).

W podregionie sandomiersko-jędrzejowskim udział ten oscylował na poziomie ok. 28% (z raczej brakiem tendencji spadkowej). Udział ludności zamieszkałej na wsi stanowił odpowiednio ok. 45% w podregionie kieleckim i 72% w podregionie sandomiersko-jędrzejowskim.

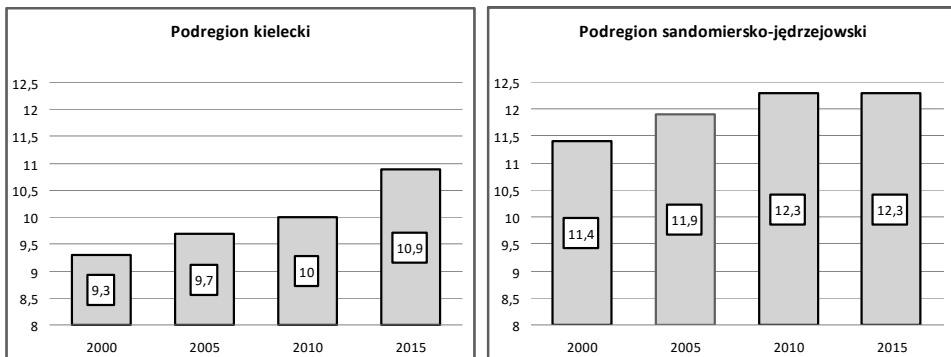
Wykres 2.17. Urodzenia na 1000 mieszkańców

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Porównanie obu podregionów pod względem wskaźnika **urodzeń** na 1000 mieszkańców latach 2000, 2005, 2010 i 2015 uwydatnia wyraźną tendencję spadkową w obu podregionach. Spadek ten był szybszy w podregionie sandomiersko-jędrzejowskim i rozpoczynał się z nieco wyższego poziomu, z 10,0 urodzeń na 1000 mieszkańców do 8,3. W podregionie kieleckim, z 9,5 urodzeń na 1000 mieszkańców do 8,4. W 2015 r. po raz pierwszy wskaźniki urodzeń osiągnęły podobny poziom w obu podregionach.

Wykres 2.18. Zgony na 1000 mieszkańców

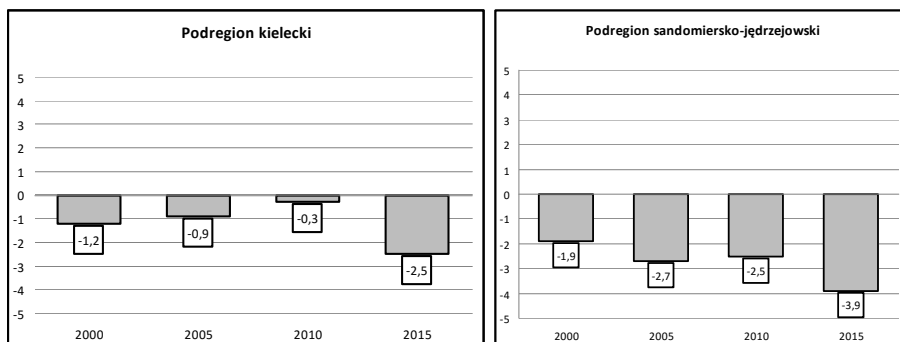
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Drugą miarą zastosowaną w analizie stanowi porównanie współczynników **zgonów**. Zgony są przeciwieństwem urodzeń i określają zmniejszenie się stanu populacji. Porównując oba podregiony za pomocą ogólnego współczynnika zgonów na 1000 ludności, dostrzega się jego wzrost w obu podregionach. Na wielkość tego współczynnika ma wpływ wiele czynników. Jednym z najważniejszych jest struktura społeczeństwa według płci i wieku. W podregionie kieleckim wielkości współczynnika wahały się od 9,3 do 10,9 zgonów na 1000 ludności, natomiast w podregionie sandomiersko-jędrzejowskim były one znacznie wyższe: od 11,4 do 12,3.

Przyrost naturalny – w obu podregionach, czyli w całym województwie – był ujemny, co oznacza, że zgonów było więcej niż urodzeń. Mamy zatem do czynienia z kurczeniem się populacji w sposób naturalny. Szczególnie wysoki poziom odnotowano w podregionie sandomiersko-jędrzejowskim, gdzie ubytek ludności był znacznie wyższy niż w podregionie kieleckim.

Na kształtowanie się liczby ludności określonego terytorium wpływ mają nie tylko urodzenia i zgony, ale również **migracje**. Połączenie tych elementów pozwala określić rzeczywistą liczbę ludności i stanowi istotny czynnik zmieniający potencjał demograficzny, jak i strukturę zawodową mieszkańców.

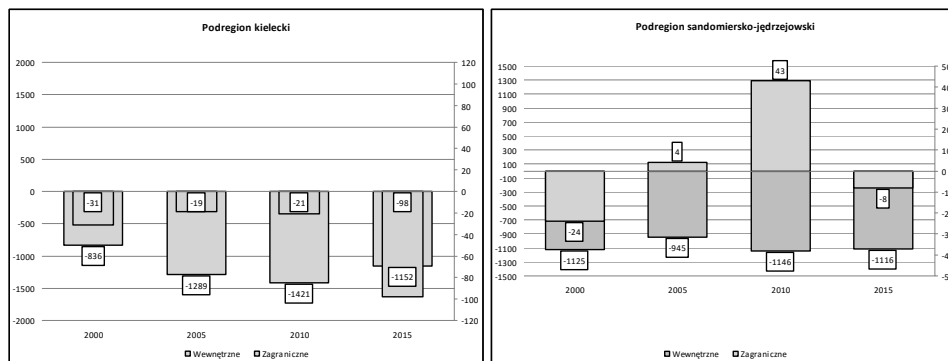
Wykres 2.19. Przyrost naturalny (na 1000 ludności)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Od czasów powojennych (po II wojnie światowej) województwo kieleckie było „źródłem” rąk do pracy dla innych województw. Ludność województwa świętokrzyskiego przemieszczała się zarówno na teren Śląska (do kopalń i hut), jak i do Warszawy, Wrocławia. Saldo migracji było wówczas również ujemne. Transformacja gospodarcza sprawiła, że wystąpiło bezrobocie, zamknęły się stare rynki pracy, ale pojawiły się nowe (w tym poza granicami Polski, w krajach o wyższym poziomie ekonomicznym), co spowodowało, że z województwa świętokrzyskiego zaczęła odpyływać ludność w młodszej grupie wiekowej.

Wykres 2.20. Saldo migracji wewnętrznych i zagranicznych

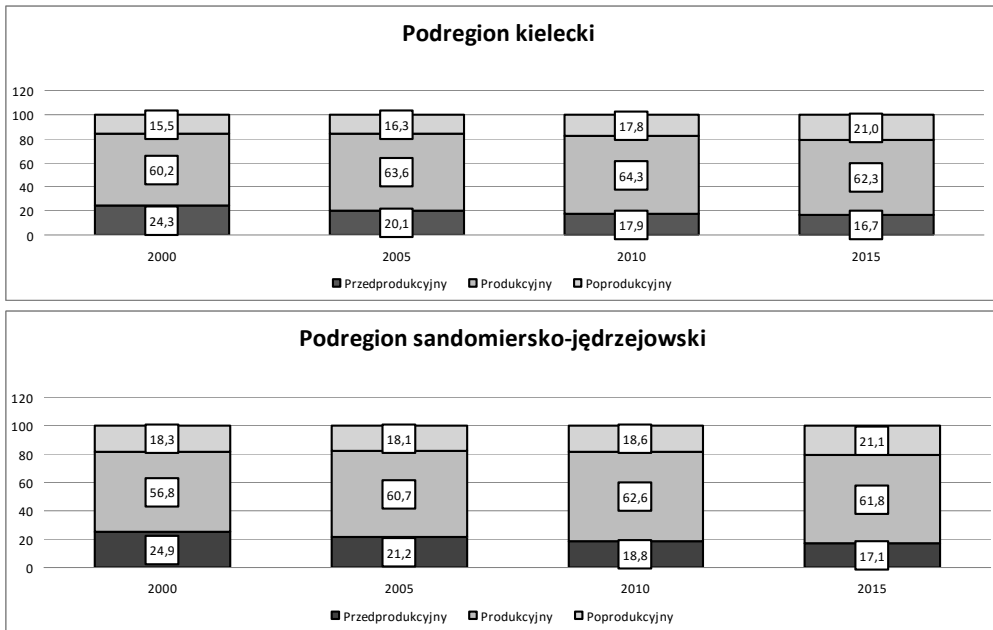

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

W latach 2000–2015 w podregionie kieleckim **saldo migracji wewnętrznych i zagranicznych** było ujemne, ze wskazaniem na wyższy udział migracji wewnętrznych, chociaż rosła również liczba wyjeżdżających za granicę i ubytek z tego powodu wyraźnie wrosłał.

W podregionie sandomiersko-jędrzejowskim nie odnotowano dużych bezwzględnych wielkości salda migracji (poza rokiem 2000), ponieważ przeważały głównie migracje wewnątrz krajowe. Jednakże godnym odnotowania jest fakt, że w podregionie sandomiersko-jędrzejowskim w roku 2005 i 2010 pojawiło się niewielkie dodatnie saldo migracji zagranicznych, czego już nie potwierdził rok 2015. Były to zapewne powroty osób, które wcześniej wyjechały za granicę. Szczegółowe dane wskazują, że bardziej mobilne były kobiety; ich udział w ujemnym saldzie był znacznie wyższy niż mężczyzn.

Wykres 2.21. Ludność według grup ekonomicznych w latach 2000–2015

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

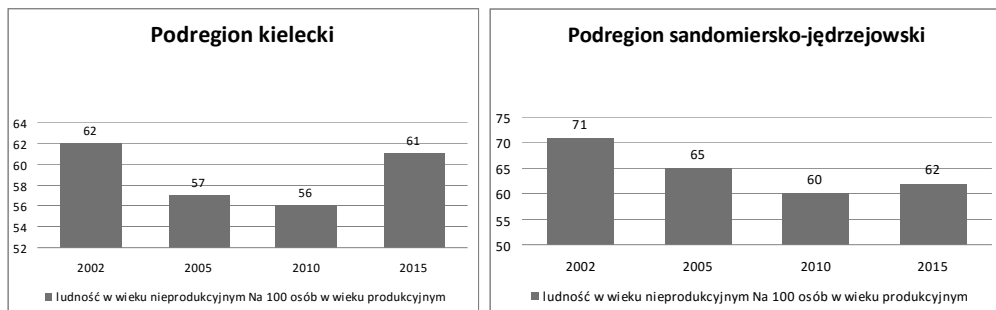
W kanonie analiz demograficznych funkcjonuje badanie populacji pod względem **wieku**. Jedną z klasyfikacji jest podział według tzw. ekonomicznych grup wieku.

Porównanie obu podregionów pod względem udziałów ludności w wieku **przedprodukcyjnym** pozwala zauważyć, że w obu podregionach udział tej grupy wiekowej w ogólnej liczbie ludności ulega ciągłemu obniżeniu. Podregion sandomiersko-jędrzejowski cechował się wyższym udziałem tej grupy niż podregion kielecki, co było związane z większą liczbą urodzeń. Jednakże tempo spadku było większe w podregionie kieleckim.

Porównując grupy ludności w wieku **produkcyjnym**, można zauważyć, że pojawiają się odwrotne relacje. Uprzemysłowiony podregion kielecki ma nieco wyższy udział ludności w tej grupie wiekowej niż rolniczy podregion sandomiersko-jędrzejowski. Młoda ludność w wieku prokreacyjnym przemieszczała się z podregionu sandomiersko-jędrzejowskiego w celu poszukiwania pracy bądź podejmowania studiów.

W wyniku istniejącego spadku urodzeń oraz wyższej migracji – udziały ludności w wieku **poprodukcyjnym** – czyli grupy ludności w wieku starszym w obu podregionach miały wyraźną tendencję wzrostową. Należy zwrócić uwagę, że w podregionie sandomiersko-jędrzejowskim – w badanych czterech okresach – udział ludności w wieku poprodukcyjnym był wyższy i utrzymywał się na poziomie 18,3–21,1%. Jednakże tempo przyrostu było wyższe w podregionie kieleckim, z 15,5% w 2000 r. do 21% w 2015 roku.

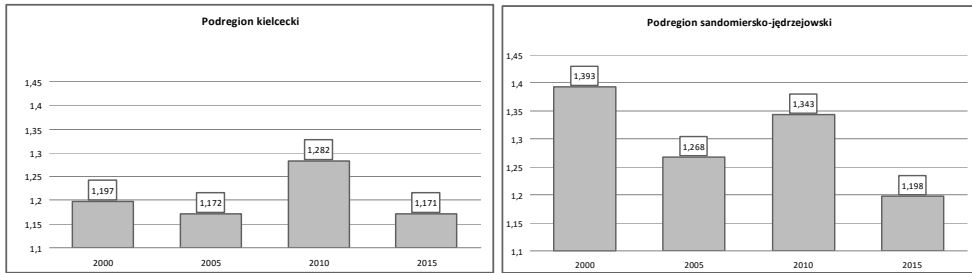
Wykres 2.22. Ludność w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

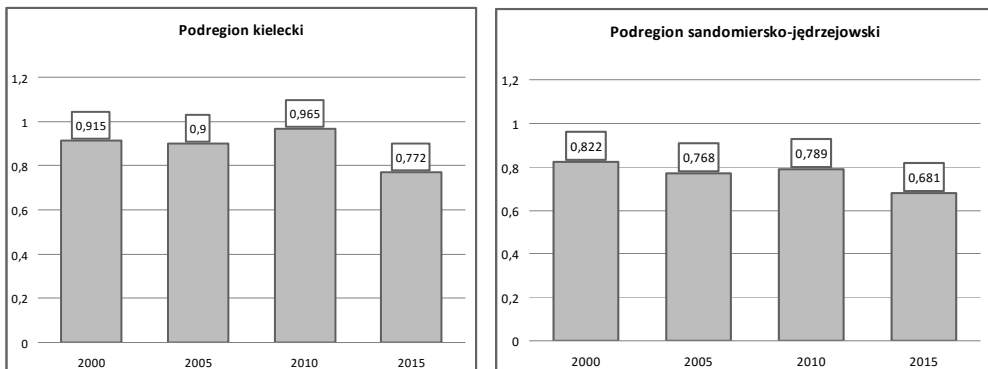
Taki układ struktury grup ekonomicznych odzwierciedla się w tzw. **obciążeniach grupy produkcyjnej** grupami nieprodukcyjnymi (przeliczone na 100 osób grupy produkcyjnej). Zestawienie wskaźników obciążenia demograficznego w obu podregionach w badanych okresach wykazało nieco wyższe obciążenie demograficzne w podregionie sandomiersko-jędrzejowskim niż w podregionie kieleckim. W roku 2000 różnica była najwyższa (9 osób) i stopniowo malała w związku z wejściem w wiek produkcyjny roczników z wyżu demograficznego urodzonych na początku lat 80. XX wieku. W roku 2015 znacznie wzrosło obciążenie w podregionie kieleckim (co, jak wykazano wcześniej, było wynikiem znacznego wzrostu ludności w wieku poprodukcyjnym) i różnica między podregionami praktycznie została zniwelowana.

Wykres 2.23. Współczynnik dzietności

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Wykres 2.24. Współczynnik dynamiki demograficznej

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

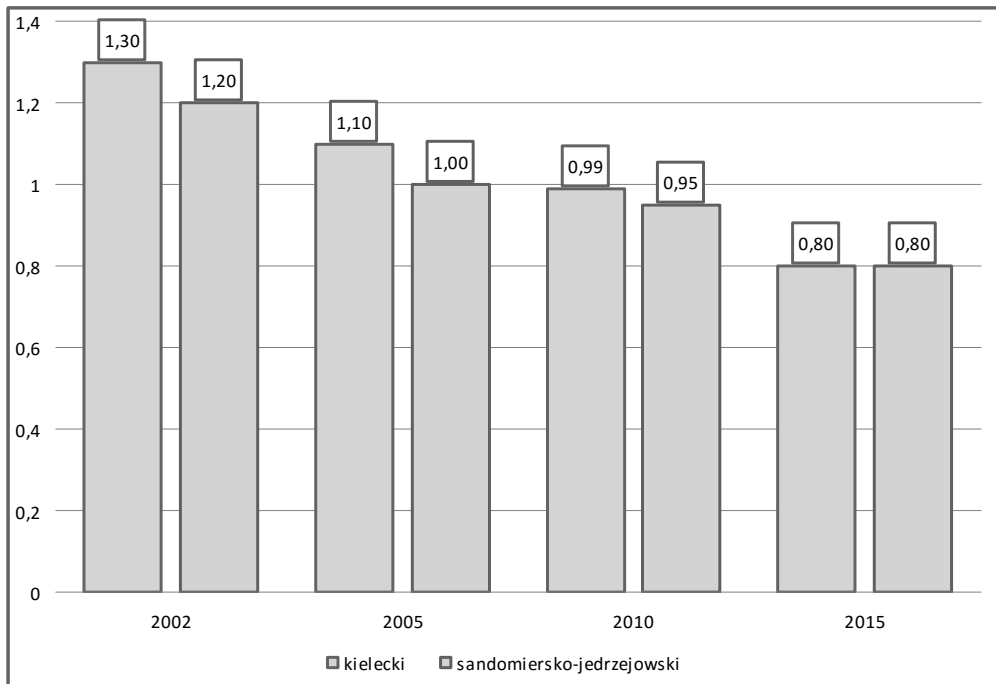
Liczba urodzeń w każdej populacji jest nierozzerwalnie związana z liczbą kobiet pozostających w wieku prokreacyjnym 15–49 lat. Porównanie współczynników **dzietności** oraz **współczynników reprodukcji brutto** (dane od roku 2002) wskazuje, że ich poziom był wyższy w podregionie sandomiersko-jędrzejewskim. W podregionie sandomiersko-jędrzejewskim przeważała ludność mieszkająca na wsi, wśród której dominował nieco inny model rodziny, bardziej tradycyjny, i z większą ilością urodzeń. Należy podkreślić, że współczynniki dzietności w 2015 roku – w obu podregionach – w porównaniu z 2002 rokiem były niższe, tzn., że na kobietę w wieku 15–49 lat przypadało mniej dzieci i daleki był od poziomu 2,100–2,150 i więcej, który zapewnia zastępowalność pokoleń.

Współczynniki **dynamiki demograficznej** (urodzenia/zgonów) w obu podregionach były mniejsze od 1, tzn., że roczna liczba urodzeń nie kompensowała rocznej liczby zgonów.

Wskaźnik **młodości demograficznej** w obu podregionach w 2015 r. posiadał wartość mniejszą od 1, co wskazuje na pojawienie się tendencji spadkowej. Jeszcze w 2002 r. wartość wynosiła ponad 1 (1,30 w podregionie kieleckim i 1,20 w podregionie sandomiersko-jędrzejowskim). W ciągu 14 lat (tj. w 2015 roku.) w obu podregionach wartość spadła poniżej 1, co oznacza, że na jednego dziadka przypadał mniej niż jeden wnuk.

Graficznym obrazem struktury ludności według płci i wieku jest tzw. piramida wieku. Z kształtu piramidy wieku można odczytać przyszłe zmiany w strukturze wieku i płci ludności. Porównanie obu podregionów – według kategorii piramid określonych przez G. Sundbärگا² – wskazuje na typ najbardziej zbliżony do regresywnego.

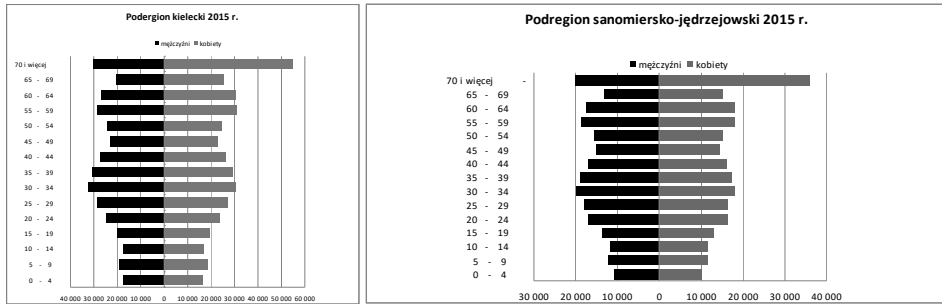
Wykres 2.25. Wskaźnik młodości demograficznej 0–14/65 lat i więcej

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

² Holzer J.Z, *Demografia*, PWE, Warszawa 1999, s. 144.

Wykres 2.26. Piramidy wieku

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

2.4. Podsumowanie

- liczba ludności województwa świętokrzyskiego w ciągu 14 lat (2002–2015) zmniejszyła się o 3%. Na taki stan złożyły się: ujemny przyrost naturalny i ujemne saldo ruchu wędrówkowego;
- województwo w badanym okresie charakteryzowało się niskim udziałem ludności w wieku przedprodukcyjnym z równoczesnym wysokim udziałem w wieku poprodukcyjnym;
- udział ludności w wieku produkcyjnym ogółem oraz w wieku produkcyjnym mobilnym plasował województwo wśród województw o najniższych wskaźnikach w kraju;
- na tle innych województw uwypukla się wysoki wskaźnik obciążenia demograficznego;
- mediana wieku (41 lat) świadczy o starzeniu się społeczeństwa;
- województwo świętokrzyskie ze wskaźnikiem dzietności 1,181 jest w grupie województw w Polsce o najniższym poziomie tego współczynnika;
- wskaźnik dynamiki demograficznej w 2015 r. poniżej 1 świadczy o tym, że liczba urodzeń nie kompensuje rocznej liczby zgonów.

Ludność województwa w podziale na podregiony:

- podregiony różnią się strukturą ludności pod względem miejsca zamieszkania (w podregionie kieleckim przeważa ludność mieszkająca w mieście, w podregionie sandomiersko-jędrzejowskim na wsi);
- podregion **sandomiersko-jędrzejowski** w porównaniu z podregionem kieleckim charakteryzował się: szybszym spadkiem urodzeń z równocześnie wyższą dzietnością, wyższym wskaźnikiem zgonów na 1000 mieszkańców, wyższym ujemnym przyrostem naturalnym, wyższym udziałem migracji

wewnętrznych niż zagranicznych, wyższym udziałem grupy przedprodukcyjnej, wyższym udziałem ludności w wieku poprodukcyjnym, czyli wyższym obciążeniem grupami nieprodukcyjnymi;

- **podregion kielecki** cechowało: wyższe ujemne saldo migracji wewnętrznych i zagranicznych; uprzemysłowiony podregion miał wyższy udział ludności w wieku produkcyjnym; wyższe tempo spadku udziału ludności w wieku przedprodukcyjnym; wyższe tempo przyrostu ludności w wieku poprodukcyjnym;
- w **obu podregionach**: współczynniki dzietności miały tendencję spadkową; odnotowano spadek udziału ludności w wieku przedprodukcyjnym; współczynniki dynamiki demograficznej były mniejsze od 1, tzn., że roczna liczba urodzeń nie kompensowała rocznej liczby zgonów (liczba ludności maleje);
- kształt piramid wieku w obu podregionach jest zbliżony do typu regresywnego.

Na całościowy obraz sytuacji demograficznej w Polsce składają się mniejsze elementy, czyli obrazy demograficzne istniejące w poszczególnych województwach, które są bardzo zróżnicowane. Zaprezentowana za pomocą wskaźników demograficznych analiza stawia województwo świętokrzyskie w bardzo niekorzystnym świetle. Niesprzyjające trendy depopulacyjne mogą się jeszcze pogłębiać, co uwidacznia się w prognozach demograficznych. Potrzebne jest podejmowanie różnorodnych działań ze strony władz różnych szczebli, aby tym zjawiskom zapobiegać.

Bibliografia

- Banki i bazy danych, Demografia, Tablice wynikowe, Wyniki badań bieżących*, GUS, Warszawa.
- Holzer J.Z. (2004), *Demografia*, PWE, Warszawa.
- Okólski M. (2005), *Demografia. Podstawowe pojęcia, procesy i teorie w encyklopedycznym zarysie*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa.
- Procesy demograficzne w byłych województwach dolnośląskich w latach 1975–1997* (1999), M. Cieślak (red.), Wyd. AE we Wrocławiu, Wrocław.
- Ludność, ruch naturalny i migracje w województwie świętokrzyskim w 2015 r.* (2016), Urząd Statystyczny Kielce.

Dr Agnieszka PIOTROWSKA-PIĄTEK
Dyrektor Urzędu Statystycznego w Kielcach
Politechnika Świętokrzyska
Wydział Zarządzania i Modelowania Komputerowego

Aneta KRÓLIK
Urząd Statystyczny w Kielcach
Świętokrzyski Ośrodek Badań Regionalnych

3. Prognoza demograficzna dla województwa świętokrzyskiego do 2050 r.

3.1. Wstęp

Prognozowanie to racjonalne wnioskowanie o zdarzeniach nieznanych na podstawie zdarzeń znanych. W przypadku demografii to proces konstrukcji prognoz demograficznych, uwzględniający w swoim przebiegu zarówno teorie ludnościowe, jak i obserwowane trendy w zmianach struktur oraz stanów ludności, będących wynikiem zmian we wzorcach zachowań kształtujących ruch naturalny ludności¹. Biorąc pod uwagę horyzont czasowy przyjmuje się, że prognozy demograficzne²:

- krótkookresowe obejmują przedział czasu do 5 lat,
- średniookresowe od 5 do 15 lat,
- długookresowe powyżej 15 lat.

Przewidywanie przyszłości jest zadaniem obarczonym pewnym stopniem niepewności. Prognozy demograficzne zwłaszcza te krótkoterminowe charakteryzują się relatywnie dużo większym stopniem wiarygodności, gdyż przewidując najbardziej prawdopodobny przebieg procesów demograficznych i kształtowanie się przyszłej sytuacji ludnościowej odwołują się w dużej mierze do żyjącej już populacji, o dość dobrze rozpoznanych postawach i zachowaniach

---

¹ G. Trzpiot, *Prognozy ludności dla Polski – perspektywa logistyki społecznej*, [w:] *Demograficzne uwarunkowania logistyki społecznej*, J. Szołtysek, G. Trzpiot (red.), „Studia ekonomiczne” (175), Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice 2013, s. 75.

² M. Cieślak, *Metodologia prognoz demograficznych*, [w:] M. Cieślak (red.), *Demografia. Metody analizy i prognozowania*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1992, s. 93.

demograficznych³. Z tego też względu analiza dotychczasowych trendów rozwoju ludności dostarcza ważnych przesłanek do budowania scenariuszy przyszłego kształtowania się procesów demograficznych. Z uwagi na dużą zmienność uwarunkowań rozwoju demograficznego przy opracowaniu prognoz demograficznych rozważa się kilka scenariuszy zmian i przyjmuje wariantowe założenia oddzielnie dla najważniejszych czynników determinujących sytuację ludnościową: dzietność, umieralność, migracje wewnętrzne i zagraniczne.

Wyniki prognozy demograficznej opracowanej przez Departament Badań Demograficznych i Rynku Pracy GUS dla kraju do 2050 r. nie napawają optymizmem. Procesy ludnościowe w Polsce nie odbiegają znacząco od trendów obserwowanych w Europie, choć nadal Polacy są populacją stosunkowo młodą na tle Unii Europejskiej. Według danych Eurostatu mediana wieku populacji Polski w 2012 r. wyniosła 38,7 lat, podczas gdy wskaźnik ten dla krajów członkowskich UE osiągnął wartość 41,9 lat.

W krajach europejskich już od połowy lat 60. XX wieku są obserwowane procesy ludnościowe tzw. drugiego przejścia demograficznego. Mają one zasięg globalny, choć dotyczą przede wszystkim krajów Europy zachodniej i północnej, a charakteryzują się m.in. spadkiem liczby urodzeń i małżeństw, przesuwaniem w kierunku starszych roczników wieku średniego, wieku rodzenia i tworzenia związków, jak i wzrostu liczby rozwodów i związków nieformalnych. Wszystkie wskazane zjawiska zostały odnotowane również w Polsce.

Przewiduje się, że Polskę czeka dalszy stopniowy ubytek liczby ludności oraz znaczące zmiany struktury wieku. Fakty te wynikają z mechanizmów powiązań między natężeniem urodzeń i zgonów a stanami ludności. Depresja urodzeniowa zapoczątkowana w latach 80-tych XX wieku i utrzymujące się niskie natężenie urodzeń spowodowały, że w wiek prokreacji wchodzi coraz mniej liczne roczniki. Dodatkowo spodziewana odbudowa płodności, jaka pojawiła się po 2004 r. okazała się zbyt słaba, aby przynieść wymierne korzyści dla wielkości i składu populacji według wieku. Eksperci są zdania, że Polska znalazła się w takim momencie rozwoju demograficznego, że nawet wzrost współczynnika dzietności do poziomu gwarantującego prostą zastępowalność pokoleń w krótkim okresie nie spowoduje odwrócenia procesów depopulacyjnych i negatywnych zmian strukturalnych, ani nie powstrzyma zmniejszania się liczby ludności kraju.⁴

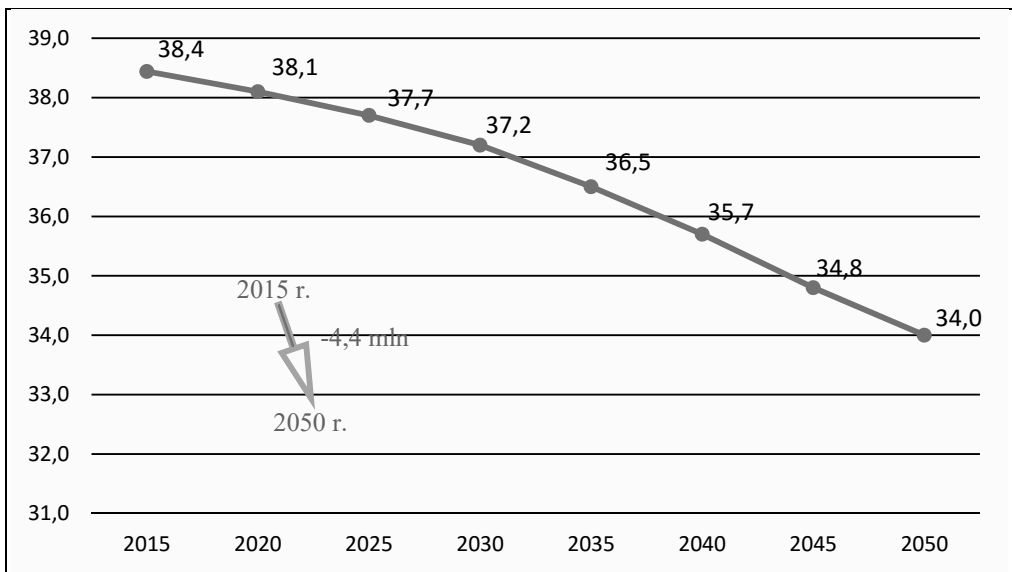
³ M. Waligórska, J. Witkowski, *Prognoza demograficzna Polski do roku 2050 – nowe ujęcie*, [w:] J. Hryniewicz, A. Potrykowska (red.), *Perspektywy demograficzne jako wyzwanie dla polityki ludnościowej Polski*, Wydawnictwo Rządowej Rady Ludnościowej, Warszawa 2016, s. 50.

⁴ GUS, *Prognoza ludności na lata 2014-2050*, Warszawa 2014.

3.2. Stan ludności województwa świętokrzyskiego w świetle prognozy demograficznej

Przewiduje się, że liczba ludności Polski w 2050 r. będzie wynosiła 33 mln 951 tys. osób. W porównaniu z rokiem 2015 oznacza to zmniejszenie o 4 mln 487 tys. osób, tj. o 11,7%. (wyk. 3.1.). Proces depopulacji silniej dotknie obszary miejskie – ogółem polskie miasta stracą 18,7% populacji, podczas gdy wsie ok. 1%. Ubytek liczby ludności będzie udziałem wszystkich województw.

Wykres 3.1. Prognoza liczby ludności Polski do 2050 r. (w mln)

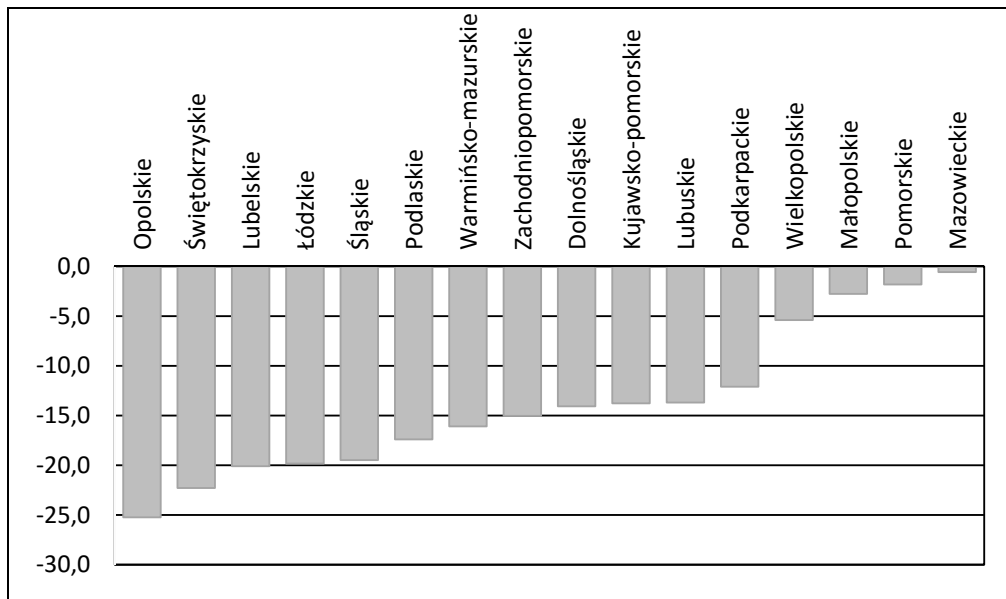

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Województwo świętokrzyskie w znacznym stopniu dotknie zjawisko depopulacji, a prognozowany ubytek liczby ludności osiągnie 22,3%. W gorszej sytuacji znajdzie się jedynie województwo opolskie, gdzie ubytek ma osiągnąć ponad 25%. W trudnej sytuacji będą także województwa: lubelskie (spadek o 20,1%), łódzkie (o 19,8%) i śląskie (o 19,5%). Najmniejsza skala ubytku przewidywana jest w województwie mazowieckim (wyk. 3.2.).

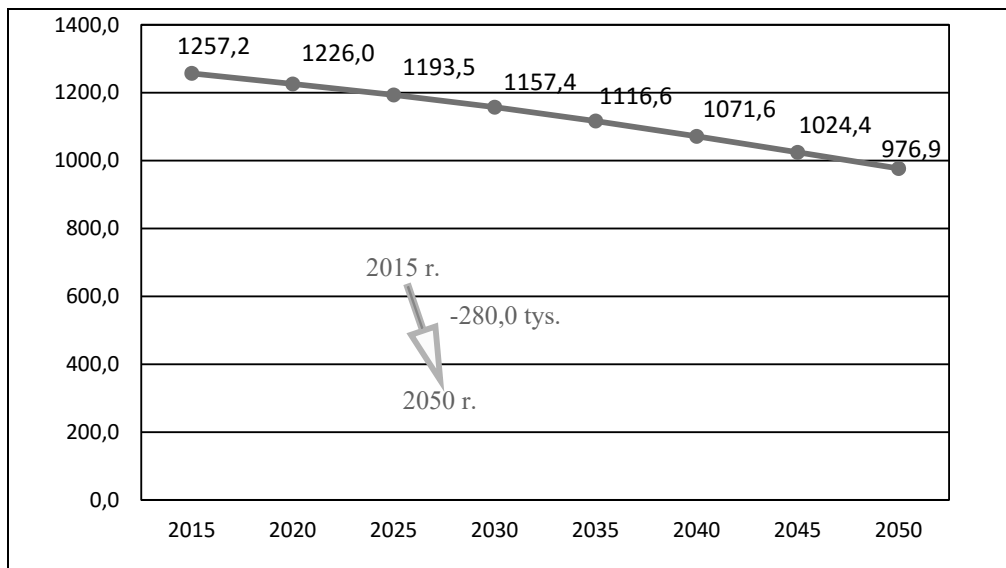
Co więcej, tempo wyludniania województwa świętokrzyskiego będzie szybsze niż średnio w kraju. Świadczy o tym także zmniejszający się udział mieszkańców województwa w populacji kraju, który zmniejszy się z 3,3% w 2015 r. do 2,9 w 2050 r. (wyk. 3.3.).

Wykres 3.2. Prognozowany ubytek liczby ludności według województw w okresie 2015–2050 (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Wykres 3.3. Prognoza liczby ludności województwa świętokrzyskiego do 2050 r. (w tys.)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Proces depopulacji w województwie jest zróżnicowany przestrzennie i związany ze zjawiskiem suburbanizacji, o czym świadczy obniżenie udziału ludności miejskiej w populacji województwa na korzyść mieszkańców wsi. Ludność zamieszkująca świętokrzyskie miasta ulegnie zmniejszeniu o ponad 1/3 do 368 tys.; natomiast skala wyludnienia wsi będzie mniejsza i według prognozy osiągnie 12,5% do 609 tys. Udział ludności miejskiej zmniejszy się z 44,5% w 2015 r. do 37,7% w 2050 r., natomiast wiejskiej wzrośnie o 6,8 pkt. proc.

3.3. Zmiany struktury ludności województwa świętokrzyskiego w świetle prognozy demograficznej

Strukturę demograficzną społeczeństwa wyznaczają trzy podstawowe cechy: płeć, wiek i stan cywilny⁵. W Polsce struktura ludności według płci nie ulega większym zmianom. Podobnie jak w latach poprzednich także w 2015 r. kobiety stanowiły nieznaczną większość ludności kraju – 51,6%. W województwie świętokrzyskim udział kobiet kształtował się na poziomie 51,2%. W perspektywie do 2050 r. przewiduje się utrzymanie dominacji ilościowej kobiet, choć różnica będzie systematycznie malała. Odsetek kobiet w 2050 r. wyniesie w kraju 51,2%, a w regionie świętokrzyskim 50,9%. Województwo świętokrzyskie należy do słabiej sfeminizowanych regionów, z utrzymującym się od kilkunastu lat wskaźnikiem feminizacji na poziomie 105, co oznacza, że na 100 mężczyzn przypada 105 kobiet. W kraju od kilkunastu lat współczynnik ten wynosi 107. W końcu horyzontu czasowego prognozy przewiduje się obniżenie ogólnopolskiego wskaźnika feminizacji do poziomu 105. Świętokrzyskie z wartością niespełna 104 nadal będzie należało do słabiej sfeminizowanych regionów.

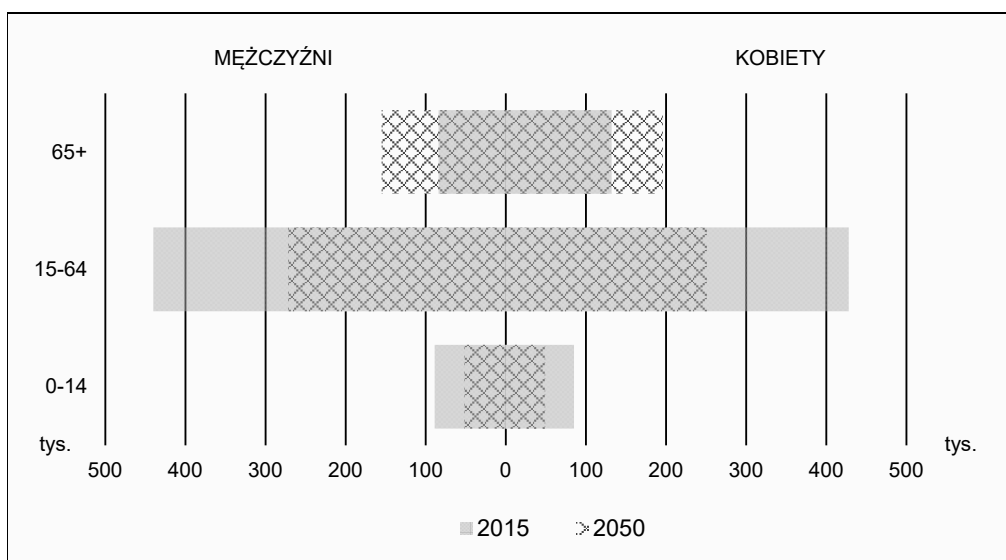
Struktura ludności według płci jest ściśle skorelowana ze strukturą wieku. W najmłodszych grupach wieku występuje przewaga chłopców, co jest spowodowane większą liczbą ich urodzeń. Przewaga ta stopniowo maleje – w wyniku ich większej umieralności – aż do osiągnięcia równowagi relacji płci ok 45-tego roku życia i następnie zapoczątkowania przewagi kobiet w starszych rocznikach. Poziom zaawansowania procesu starzenia się społeczeństwa prześledzić można, dokonując podziału według wieku biologicznego. W ramach tego podziału wyodrębnia się trzy grupy wieku 0–14, 15–64 oraz 65 lat i więcej, które pozwalają określić, jaki odsetek ogółu ludności stanowią dzieci (umownie określone, jako wnukowie), ludność dorosła (umownie określana rodzicami), a jaki ludzie starzy (umownie określani dziadkami) oraz określić relacje płci.

---

⁵ Por.: M. Okólski, *Demografia. Podstawowe pojęcia, procesy i teorie w encyklopedycznym zarysie*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2005, s. 58, 62.

Udział dzieci w populacji województwa świętokrzyskiego w 2015 r. wyniósł 13,8%, dorosłych 69,0%, a ludzi starych 17,2%. Prognozowanym systematycznym ubytkiem odsetka dzieci oraz dorosłych będzie towarzyszył wzrost zbiorowości osób starszych. W 2050 r. udziały poszczególnych subpopulacji będą kształtowały się następująco: dzieci – 10,4%, dorośli – 53,6%, a osoby w starszym wieku – 36,0%, czyli ponad dwukrotnie więcej niż obecnie. Świadczy to o szybkim tempie starzenia się społeczeństwa. Rozważane zjawisko znacznie różnicuje płeć i kształtuje się szczególnie niekorzystnie w przypadku kobiet, których udziały w końcu horyzontu prognozy będą wynosiły: 9,9% (0–14 lat), 50,6% (15–64 lata) i 39,5% (65+) (wyk. 3.4.).

Wykres 3.4. Zmiany w liczbie ludności w województwie świętokrzyskim według płci w latach 2015–2050

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Proces starzenia się społeczeństwa widoczny jest w relacji osób w wieku 65 lat i więcej do 100 osób w wieku 14 lat i mniej. Według prognozy wskaźnik ten wzrośnie w województwie świętokrzyskim ze 124 w 2015 r. do 346 w 2050 roku. Oznacza to, że na 100 wnuków będzie przypadało 346 dziadków.

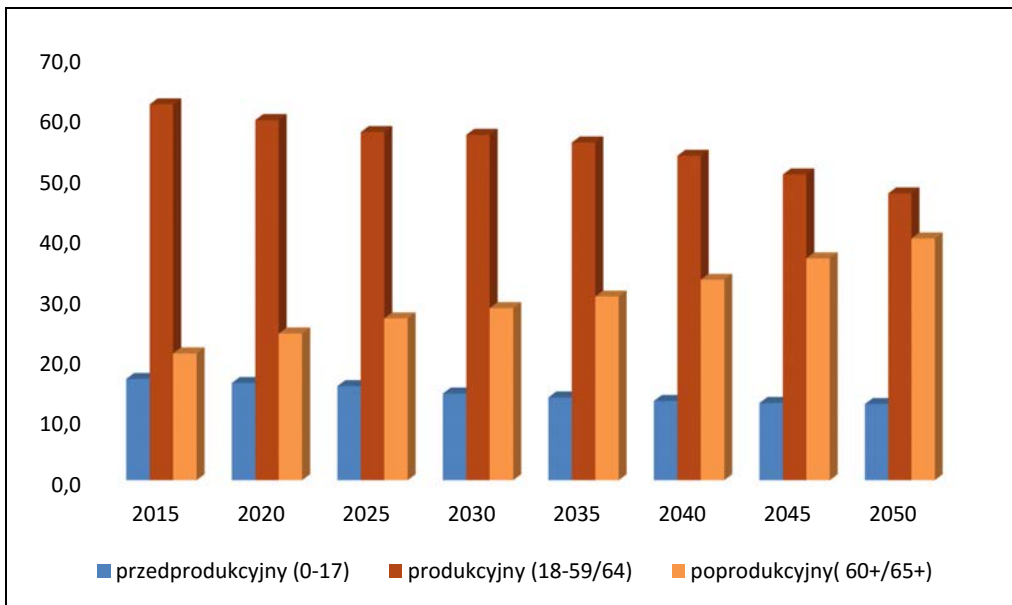
Duże walory poznawcze w ocenie struktury wieku ludności ma podział według grup ekonomicznych (wiek przedprodukcyjny: 0–17 lat, produkcyjny: kobiety 18–59 lat, mężczyźni 18–64 lata, poprodukcyjny: kobiety 60 lat i więcej, mężczyźni 65 lat i więcej). Struktura ta jest istotna zwłaszcza z punktu widzenia potrzeb analizy rozwoju społeczno-ekonomicznego. Pozwala na określenie

zapotrzebowania w przyszłości na miejsca w szkole, nowe miejsca pracy czy też oszacowanie przyszłej liczby małżeństw w celu określenia przyszłych potrzeb mieszkaniowych.

Zarówno w skali kraju, jak i w ujęciu regionalnym przewiduje się niekorzystne zmiany struktury wieku społeczeństwa. Nastąpi dalszy spadek odsetka dzieci i młodzieży (w wieku 0–17 lat) przy jednoczesnym wzroście liczby osób w wieku emerytalnym. Prognozuje się, że udział dzieci i młodzieży zmniejszy się w Polsce na przestrzeni lat 2015–2050 o 3,4 pkt. proc. do 14,6%, natomiast w województwie świętokrzyskim – spadnie o 4,1 pkt. proc. do poziomu 12,7%. Wyrazem demograficznego starzenia się społeczeństwa jest również rosnący odsetek mieszkańców w wieku poprodukcyjnym. W Polsce udział tej grupy wiekowej zwiększy się o 16,9 pkt. proc. do 36,5%, natomiast w województwie świętokrzyskim wzrost ten osiągnie 18,8 pkt. proc. do 39,9%.

Z punktu widzenia wpływu sytuacji demograficznej na rynek pracy najbardziej interesująca jest populacja ludności w wieku aktywności zawodowej (kobiety 18–59 lat, mężczyźni 18–64 lata) stanowiąca potencjalne zasoby pracy. W perspektywie do 2050 r., udział osób w wieku produkcyjnym w kraju ulegnie ograniczeniu z 62,4% do 48,9% czyli o 13,5 pkt. proc., natomiast w województwie świętokrzyskim spadek ten wyniesie 14,7 pkt. proc. do 47,4% (wyk. 3.5.).

Wykres 3.5. Struktura ludności w województwie świętokrzyskim według ekonomicznych grup wieku w latach 2015-2050 (w %)

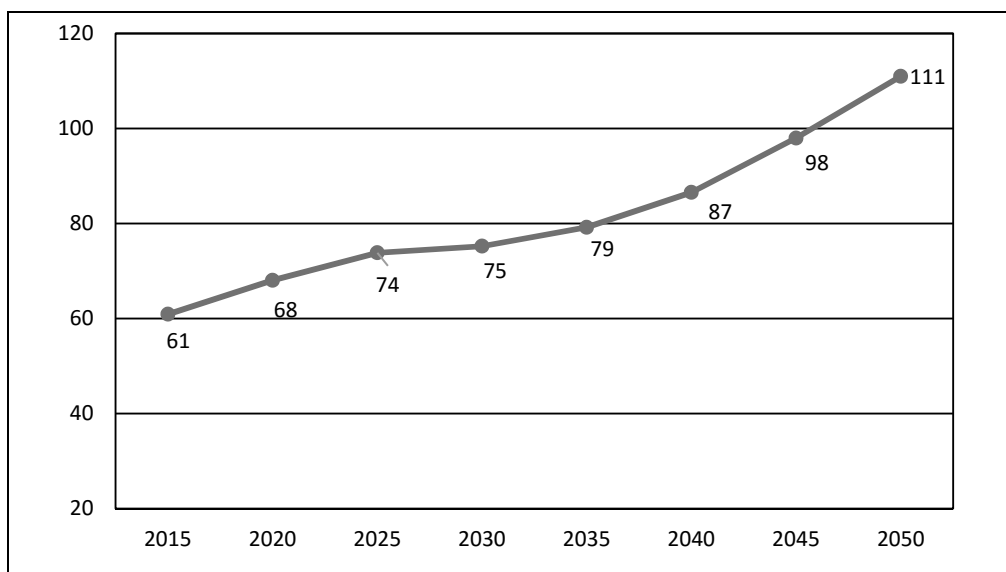

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Zmiany struktury pokoleniowej będą miały wpływ na relacje między poszczególnymi grupami wieku ekonomicznego ludności. Kierunek tych zmian obrazują współczynniki obciążenia demograficznego. Znaczny wzrost liczby ludności w wieku poprodukcyjnym zwiększy obciążenie grupy produkcyjnej. Na 100 osób w wieku produkcyjnym będzie przypadło w Polsce 105 osób w wieku nieprodukcyjnym wobec 60 w 2015 roku. Z kolei w województwie świętokrzyskim wskaźnik ten osiągnie najwyższą wartość w kraju – 111 osób (wyk. 3.6.). Świadczy to o szybszym tempie starzenia się mieszkańców województwa świętokrzyskiego niż przeciętnie w kraju.

Wykres 3.6. Obciążenie ludności w wieku produkcyjnym ludnością w wieku nieprodukcyjnym w województwie świętokrzyskim w latach 2015–2050

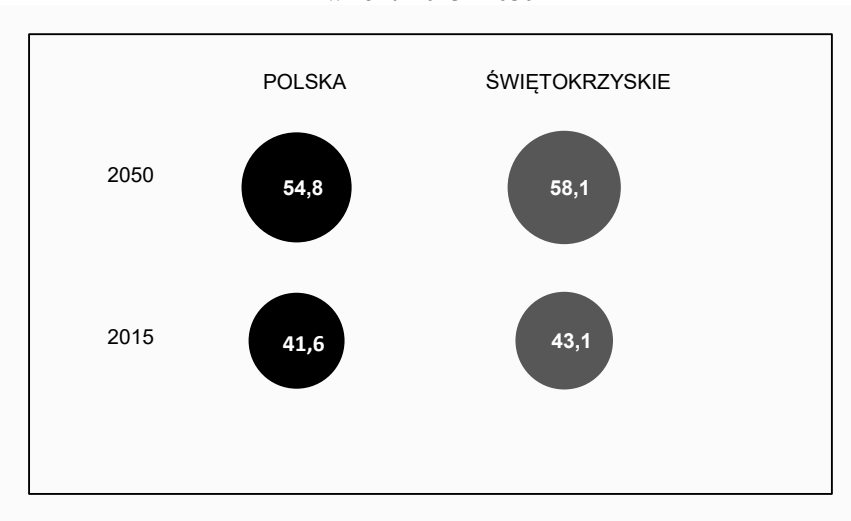
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Na wiek nieprodukcyjny składają się dwie subpopulacje: poprodukcyjna i przedprodukcyjna. Wzrost obciążenia spowodowany jest rosnącą liczbą osób w wieku poprodukcyjnym. Relacje osób w wieku poprodukcyjnym do 100 osób w wieku produkcyjnym wyniesie 84, co oznacza, że na 100 osób w wieku produkcyjnym będzie przypadało 84 w wieku poprodukcyjnym i tylko 27 w wieku przedprodukcyjnym.

Jako miarę zaawansowania demograficznego starzenia się społeczeństwa wykorzystuje się medianę tj. taki wiek, którego jedna połowa populacji jeszcze nie osiągnęła, zaś druga już ukończyła. Wiek środkowy w 2015 r. w województwie wyniósł 41 lat, plasowało to województwo na 4 pozycji w kraju. Według

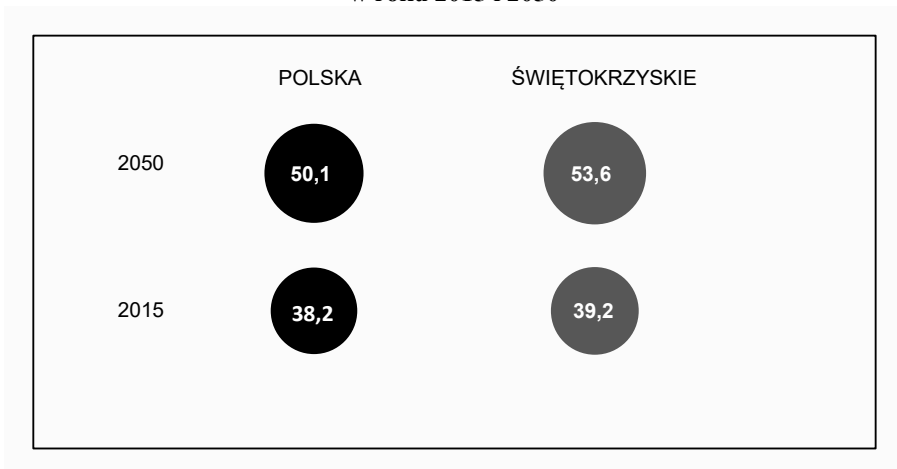
prognoz mediana w 2050 r. wzrośnie w województwie do 55,9 roku i będzie to najwyższa wartość w kraju. Wiek środkowy będzie wyższy o prawie 15 lat. W kraju mediana wieku wyniesie 52,5 roku i będzie o 12,5 roku wyższa w stosunku do roku 2015. Przy czym średni wiek dla mężczyzn będzie się kształtował na poziomie 53,6 roku, a dla kobiet 58,1 roku. Mediana wieku średnio w kraju wyniesie 52,5, dla mężczyzn 50,1 roku, a dla kobiet 54,8 roku (wyk. 3.7., wyk. 3.8.).

Wykres 3.7. Mediana wieku kobiet w Polsce i województwie świętokrzyskim w roku 2015 i 2050

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

w roku 2015 i 2050

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

3.4. Ruch naturalny ludności w województwie świętokrzyskim w świetle prognozy demograficznej

Stan i struktura ludności wynikają z mechanizmów powiązań między natężeniem urodzeń i zgonów oraz ruchów wędrowniczych ludności. O ile współczynnik zgonów nie przynosi radykalnych zmian i tym samym jego znaczenie nie jest wiodące, to urodzenia w znacznym stopniu determinują stan i strukturę ludności.

Urodzenia w znacznym stopniu uzależnione są m. in. od liczby potencjalnych matek, tzn. kobiet w wieku rozrodczym. Za okres prokreacyjny kobiet przyjmowany jest przedział wieku 15–49 lat. Prognozuje się, że liczba kobiet w wieku rozrodczym systematycznie będzie się zmniejszać. W kraju wskazana subpopulacja pań zmniejszy się o 36,9% do 5793 tys. osób. W świętokrzyskim przewiduje się większą skalę ubytku kobiet w wieku prokreacyjnym – o 47,8% do 151,6 tys. osób (tab. 3.1.).

Tabela 3.1. Liczba kobiet ogółem oraz kobiet w wieku rozrodczym w województwie świętokrzyskim w latach 2015–2050

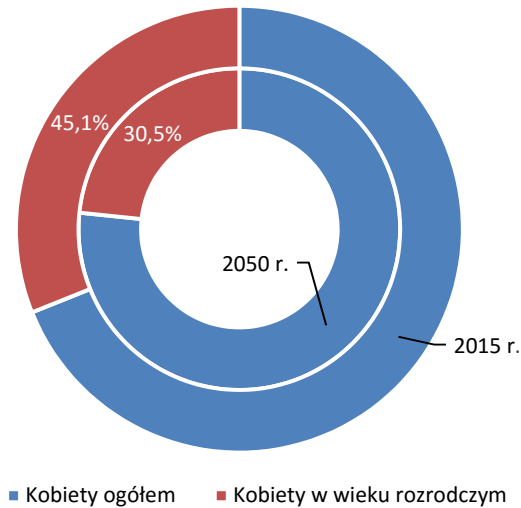
Wyszczególnienie	Lata							
	2015	2020	2025	2030	2035	2040	2045	2050
Kobiety ogółem	643962	627472	610970	592856	572131	548621	523187	497092
Kobiety w wieku rozrodczym	290336	274454	256993	232160	204673	183162	164568	151607

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Udział kobiet w wieku rozrodczym w ogólnej liczbie kobiet zmniejszy się w kraju z 46,3% w 2015 r. do 33,3 % w 2050 r., a w świętokrzyskim z 45,1% do 30,5% (wyk. 3.9.).

W konsekwencji prognozowanych niekorzystnych zmian w liczbie kobiet w wieku prokreacyjnym przewiduje się, że liczba urodzeń w kraju spadnie o 31,0% w końcu horyzontu prognozy i wyniesie zaledwie 254,7 tys. wobec 369,3 tys. w 2015 r. W województwie skala spadku będzie większa i wyniesie 42,2% (z 10,6 tys. do 6,1 tys.). Wskaźnik urodzeń na 1000 ludności w kraju spadnie do 7,5 w 2050 r. wobec 9,6 w 2015 r., podczas gdy w województwie odpowiednio – do 6,3 wobec 8,4.

Wykres 3.9. Udział kobiet w wieku rozrodczym w liczbie kobiet ogółem w województwie świętokrzyskim w latach 2015 i 2050

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Z uwagi na fakt, że w odniesieniu do liczby zgonów nie odnotowujemy znaczących zmian w poszczególnych latach, nie ma ona większego znaczenia przy prognozowaniu stanu i struktury ludności. Z kolei przy obliczaniu przyrostu naturalnego większego znaczenia nabiera liczba urodzeń, który w skali kraju pogłębi swoje już ujemne wartości z minus 25,6 tys. w 2015 r. do minus 173,5 tys. w 2050 r., natomiast w województwie świętokrzyskim z minus 3,8 tys. do minus 7,9 tys. Biorąc pod uwagę przyrost naturalny przeliczony na 1000 ludności w kraju zmniejszy się on z minus 0,67 do minus 5,11, a w województwie świętokrzyskim z minus 3,04 do minus 8,11.

3.5. Podsumowanie

Obserwowane w ostatnich dekadach tendencje w zakresie ruchu naturalnego ludności doprowadziły do istotnych przemian w strukturze demograficznej całego kraju. Podobnie jak w rozwiniętych krajach Europy, korzystnym trendom w poziomie umieralności towarzyszą zmiany wzorca płodności oraz zachowań związanych z tworzeniem i rozpadem związków małżeńskich, a rosnące znaczenie migracji zagranicznych dodatkowo pogłębia niepomyślne przeobrażenia struktury populacji.

Należy podkreślić, że przemiany demograficzne to procesy powolne wymagające zachowania wieloletniego trendu dla uzyskania poprawy sytuacji. Na pułapkę niskiej dzietności wpływają również inne wymiary – socjologiczny i ekonomiczny. Skutkiem niskiej dzietności jest coraz większa liczba rodzin z niewielką liczbą dzieci. Prowadzi to do zmiany wzorca „typowej” rodziny w odniesieniu do liczby dzieci.

Nakreślone w niniejszym artykule zmiany demograficzne sygnalizują trudną sytuację ludnościową województwa świętokrzyskiego. Świętokrzyskie należy do regionów, w których liczba ludności maleje najszybciej i według zaprezentowanej prognozy sytuacja ta będzie się pogłębiała. Szczególnie niekorzystne zmiany obserwujemy w trendzie urodzeń. Można sobie zadać pytanie czy w perspektywie kilkunastu (a nawet kilkudziesięciu lat), uda się osiągnąć istotną poprawę sytuacji w tej kwestii. Im dłużej dzietność utrzymuje się na bardzo niskim poziomie, tym mniejsza szansa na zwiększenie się jej poziomu. Dodatkowo zmniejszająca się liczba potencjalnych matek i przesunięcie wieku ich najwyższej płodności powodują dalsze ograniczenie liczby urodzeń i brak biologicznego czasu na możliwość posiadania kolejnego potomstwa.

Bibliografia

Cieślak M. (1992), *Metodologia prognoz demograficznych*, [w:] *Demografia. Metody analizy i prognozowania*, M. Cieślak (red.), Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Okólski M. (2005), *Demografia. Podstawowe pojęcia, procesy i teorie w encyklopedycznym zarysie*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2005.

Prognoza ludności na lata 2014–2050 (2014), GUS, Warszawa.

Trzpiot G. (2013), *Prognozy ludności dla Polski – perspektywa logistyki społecznej*, [w:] *Demograficzne uwarunkowania logistyki społecznej*, J. Szoltysek, G. Trzpiot (red.), „Studia ekonomiczne” (175), Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice.

Waligórska M., Witkowski J. (2016), *Prognoza demograficzna Polski do roku 2050 – nowe ujęcie*, [w:] *Perspektywy demograficzne jako wyzwanie dla polityki ludnościowej Polski*, J. Hryniewicz, A. Potrykowska (red.), Wydawnictwo Rządowej Rady Ludnościowej, Warszawa.

Prof. dr hab. Ewa NOWAK

Uniwersytet im. Jana Kochanowskiego w Kielcach

4. Charakterystyka stopnia zaawansowania starości demograficznej w Polsce i w województwie świętokrzyskim

4.1. Wstęp

Nie starzeje się ten, kto nie ma na to czasu.

Benjamin Franklin

Nikt nie jest tak stary, aby nie wierzył, że może żyć jeszcze rok.

Cyceron

Starość jest pojęciem wieloznacznym. Przyjmuje się, że osoba starsza (senior) to osoba, która ukończyła 60. rok życia, należy do grupy trzeciego wieku czyli ukończyła 60–65 rok życia. Definicja pojęcia starości została przyjęta w 1982 r. przez „Pierwsze Światowe Zgromadzenie na temat Starzenia się Społeczeństw” ONZ w Wiedniu. W gerontologii, nauce, która bada procesy starzenia się, wyróżnia się trzy fazy starości: wczesną – „młodzi starzy” (60/65–74 lata), późną „starzy starzy”, (osoby w wieku 75–84 lata) oraz „najstarsi starzy” (85 lat i więcej). W demografii, która analizuje zjawiska i procesy ludnościowe, starość dzieli się na: młodszy wiek poprodukcyjny (60–69 lat), starszy wiek poprodukcyjny (70–79 lat) oraz starość sędziwą (powyżej 80 lat). Według statystyk międzynarodowych kraj jest zagrożony starością demograficzną, gdy udział ludności w wieku 65+ w populacji ogółem jest powyżej 7%, natomiast gdy jest w przedziale 4–7%, kraj ma populację dojrzałą, a poniżej 4% populację młodą¹. Obecnie w ocenie starości demograficznej wykorzystuje się wiele miar, które przedstawiają relację między liczebnością (lub odsetkami) osób starszych i ogólną liczbą ludności lub młodszą grupą wieku². Starzenie się społeczeństw jest konsekwencją spowolnienia przyrostu ludności młodej lub przyspieszenia wzrostu ludności starszej bądź też połączenia obu tych czynników. Zjawisko starzenia się społeczeństw wpływa na poziom życia i sytuacje rodzinne. Najistotniejszym miernikiem demograficznym opisującym stan populacji jest struktura populacji według

---

¹ *World Population Prospects: The 2004 Revision* (2005), ONZ, UN Department of Economic and Social Affairs, Population Division, New York.

² M. Podogrodzka, *Przestrzenne zróżnicowanie starości demograficzne w Polsce*, [w:] *Wiadomości Statystyczne*, 2016, nr 2, s. 62–72.

biologicznych i ekonomicznych grup wiekowych. Ze względu na biologiczny cykl życia wyróżniono między innymi grupy: dzieci 0–14 lata czy osoby starsze – 65 lat i więcej. Dobrymi miarami oceny procesu starzenia populacji są indeks starości czy mediana wieku ludności. Zmiany liczby ludności odbywają się w przestrzeni geograficznej, którą cechuje zróżnicowanie lokalne według miast i wsi. W ciągu ostatnich 10 lat obserwujemy starzenie się populacji Polaków oraz zmiany w strukturze wiekowej mieszkańców regionów.

Celem opracowania jest charakterystyka struktur ludnościowych w województwie świętokrzyskim na tle kraju oraz opis statystyczny zróżnicowania zjawiska starzenia się populacji województwa świętokrzyskiego i Kielc. Wszystkie analizy statystyczne opracowano na podstawie danych wynikających z badań przeprowadzonych przez Urząd Statystyczny w Kielcach – baza BDL i statystyk regionalnych GUS.

4.2. Determinanty procesu starzenia się i konsekwencje

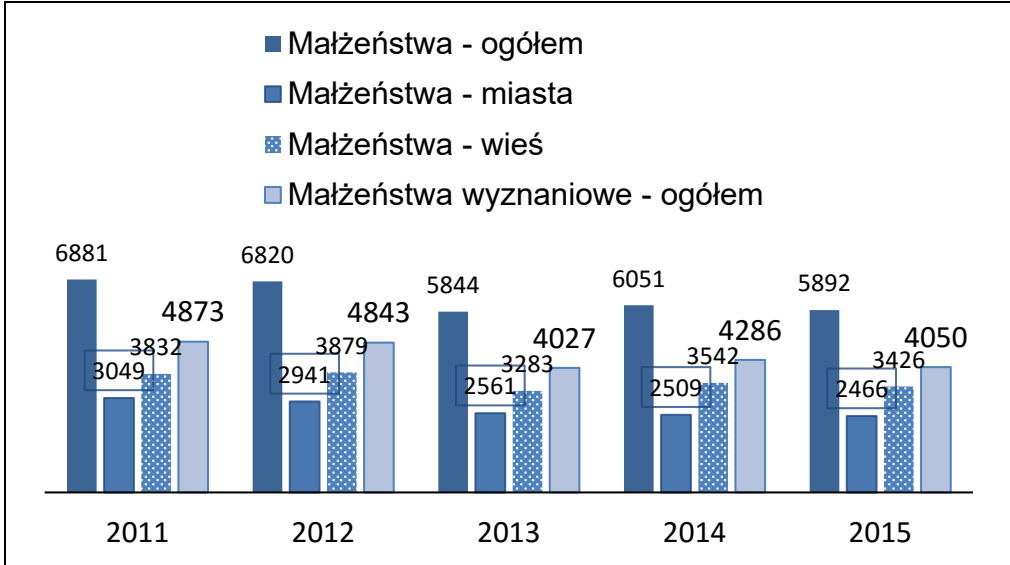
Kraje Europy Środkowo-Wschodniej, w tym Polska, w okresie transformacji doświadczyły głębokiego kryzysu demograficznego. Podstawowe wskaźniki demograficzne wskazują na gwałtowne starzenie się populacji. W czasie transformacji, gdy znikają świadczenia socjalne i pojawia się ryzyko utraty pracy, najważniejszym powodem zmian demograficznych jest kryzys rodziny opartej na małżeństwie. W chwili obecnej instytucja małżeństwa staje się coraz rzadsza lub jest odraczana. Faza drugiego przejścia demograficznego oznacza m.in. przejście od tradycyjnych związków małżeńskich do kohabitacji, zastąpienia zapobiegawczej antykoncepcji przez świadomą prokreację. Jest to główna przyczyna spadku dzietności w krajach postkomunistycznych i proces ten przebiega bardzo szybko³. W Polsce na początku lat 80. XX wieku wskaźnik płodności wzrósł z 2,1 do 2,4 dziecka na rodzinę, ale po 1984 r. następuje wyraźny spadek tego wskaźnika. Pamiętajmy jednak, że do końca lat 80. XX wieku małżeństwo było traktowane w Polsce jako zjawisko powszechne, zaś 95% kobiet wychodziło za mąż. Obecnie sytuacja uległa zmianie – liczba zawieranych małżeństw maleje. Zarówno natężenie i struktura pierwszych oraz kolejnych związków jak i wiek nowożeńców wpływają w zasadniczy sposób na kształtowanie procesu zastępowalności pokoleń. W Polsce oddziaływanie to jest szczególnie z uwagi na fakt, że zdecydowana większość dzieci (w ostatnich latach około 80%) rodzi się w małżeństwach, zatem, im mniej zawartych związków, tym mniej urodzeń⁴

---

³ A. Matysiak, M. Mynarska, *Urodzenia w kohabitacji: wybór czy konieczność?*, [w:] *Nowe wzorce formowania i rozwoju rodziny w Polsce*, A. Matysiak (red.), Wydawnictwo Scholar, Warszawa 2014.

⁴ *Sytuacja demograficzna Polski*, Rządowa Rada Ludnościowa, Raport 2010–2011, Warszawa 2011, s. 46.

Wykres 4.1. Małżeństwa zawarte w województwie świętokrzyskim według lokalizacji miasta, wieś w latach 2011–2015

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS, *Rocznik Statystyczny Województwa Świętokrzyskiego 2012-2016*.

W 2015 r. zawarto w województwie świętokrzyskim 5 822 małżeństw, co oznacza spadek o 14,4% w porównaniu do 2011 r.; wyższy spadek odnotowano w miastach o 19,1% niż na wsi spadek o 10,6%. Małżeństw wyznaniowych było 4 050 i nastąpił spadek o 16% w porównaniu z 2011 rokiem. Jak wynika z najnowszego raportu, w 2016 r. w województwie świętokrzyskim zawarto 5 995 małżeństw w miastach 2 527 a na wsi 3 468⁵.

W Polsce w 2010 r. współczynnik dzietności ogółem w miastach miał wartość 1,292 a na wsi 1, 502, zaś w 2015 r. – 1,240 w miastach i 1,35 na wsi⁶. Należy przypomnieć, że w 1950 r. wartość wskaźnika wynosiła w miastach 3,24 i na wsi 4,03, a w 1960 r. odpowiednio 2,43 i 3,59. Współczesne polskie społeczeństwo (także region świętokrzyski) charakteryzuje się dynamicznymi zmianami w strukturze demograficznej ludności. Ze względu na dwa współwystępujące zjawiska: niski wskaźnik dzietności oraz wydłużającą się długość życia, rośnie udział osób starszych (60+) w populacji oraz feminizacja starości (kobiety stanowią coraz liczniejszą grupę w najstarszym wieku). Starzenie się społeczeństw jest bezpośrednią konsekwencją przejścia demograficznego⁷, po-

⁵ *Ludność, ruch naturalny i migracje w województwie świętokrzyskim 2016 r.*, Urząd Statystyczny w Kielcach Kielce 2017.

⁶ *Rocznik demograficzny 2016*, GUS, Warszawa, s. 287.

⁷ M. Okólski, A. Fiher, *Demografia : współczesne zjawiska i teorie*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2012.

legającego na spadku płodności i umieralności (Okólski 1990). Różnice w długości trwania i momentu zapoczątkowania tego przejścia wpływają na geograficzne zróżnicowanie proporcji subpopulacji według grup biologicznych i ekonomicznych. Do bezpośrednich czynników wpływających na starzenie się społeczeństw należy zaliczyć przeszłe i bieżące trendy w zakresie rodności, umieralności (zwłaszcza w starszym wieku) oraz migracje. Relatywne zmniejszenie tempa przyrostu młodszej populacji jest wynikiem spadku poziomu płodności i rodności (starzenie się od podstawy piramidy wieku), natomiast gwałtowne przyspieszenie wzrostu liczby osób starszych jest konsekwencją spadku umieralności w starszych grupach wieku i ten typ przemian zwany jest starzeniem się od wierzchołka piramidy⁸. Obserwujemy systematyczne wydłużanie się życia ludzkiego. W 2010 r. w Polsce noworodek płci męskiej miał przed sobą średnio 72,1 lat, a noworodek płci żeńskiej – 80,6 lata życia⁹. Jest to wynikiem spadku umieralności niemowląt oraz spadku umieralności osób dorosłych, w tym osób starszych.

W latach 2000–2015 województwo świętokrzyskie oraz województwa Polski Wschodniej, które należą do terenów słabo zaludnionych, odnotowały spadek liczby mieszkańców. Według liczby ludności w 2016 r. najmniej ludności mieszkało w województwach opolskim (2,6%) i lubuskim (2,6%). Następną grupę tworzą województwa Polski Wschodniej: w województwie lubelskim mieszkało 5,6%, w województwie podkarpackim 5,5%, w województwie warmińsko-mazurskim 3,7%, w województwie świętokrzyskim 3,3%, a w województwie podlaskim 3,1% mieszkańców kraju. W latach 2000–2009 regiony Polski Wschodniej odnotowały spadek liczby mieszkańców¹⁰. Liczba mieszkańców terenów wiejskich w Polsce zwiększyła się, co jest związane ze zjawiskiem suburbanizacji (*urban sprawl*), czyli przenoszenia się ludności z miast na tereny podmiejskie. Podczas gdy w centralnych i zachodnich województwach odnotowano wzrost ludności na obszarach wiejskich, to w Polsce Wschodniej nastąpił ubytek ludności również z terenów wiejskich – o 1,7%¹¹. Wybitnie rolniczy charakter i niski poziom urbanizacji mają województwa, gdzie ponad 50% ludności zamieszkuje tereny wiejskie; są to województwa: podkarpackie – 58,7%, świętokrzyskie – 55,4% i lubelskie – 53,6%. Poniżej 50% ludności mieszka na terenach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim – 40,9% oraz w województwie podlaskim 39,4%.

⁸ Ibidem.

⁹ Jest to miara hipotetyczna, która określa oczekiwaną liczbę lat, jaką ma do przeżycia osoba urodzona w danym roku, przy założeniu stałego porządku wymierania według wieku zaobserwowanego w danym roku. Najprawdopodobniej średnia długość życia osób urodzonych w roku 2010 będzie wyższa.

¹⁰ D. Celińska-Janowicz, A. Miszczyk, A. Płoszaj, M. Smętkowski, *Aktualne problemy demograficzne regionu Polski Wschodniej*, „Raporty i analizy EUROREG” 2010, nr 5.

¹¹ Ibidem.

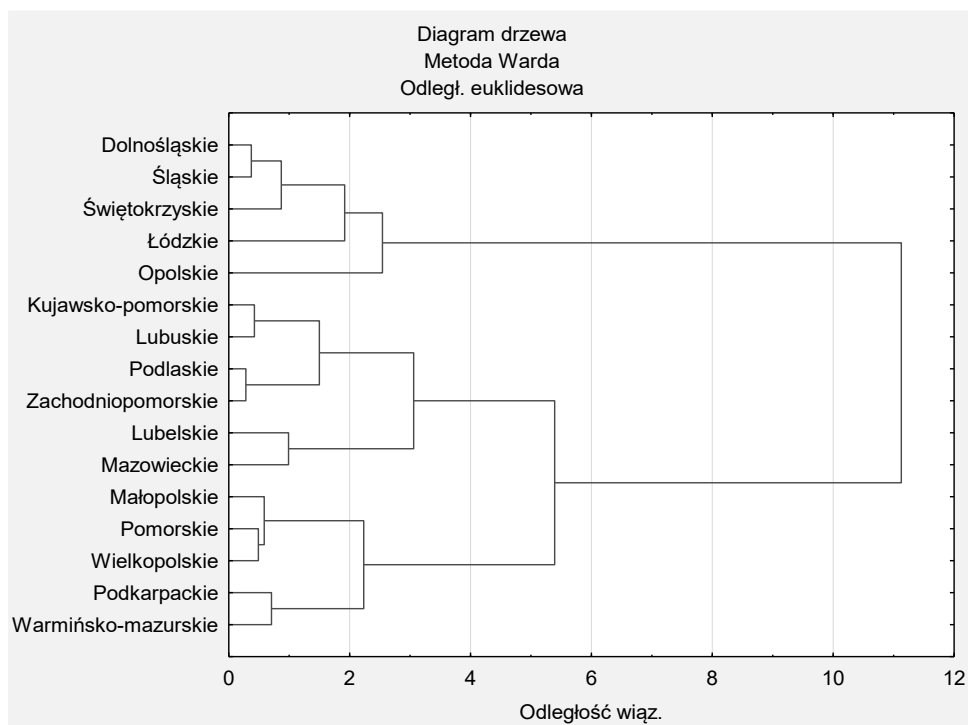
W analizie procesu starzenia się ludności, adekwatnej do właściwego prowadzenia polityki regionalnej, jest ważne określenie relacji pomiędzy ludnością nieprodukcyjną a produkcyjną oraz usystematyzowania osób według ekonomicznych grup wieku: wiek przedprodukcyjny (0–17 lat), wiek produkcyjny mężczyźni (18–64 lata), kobiety (18–59 lat) i poprodukcyjny (mężczyźni 65 lat i więcej, kobiety 60 lat i więcej). Starzenie się ludności w wieku produkcyjnym jest nazywane – w literaturze – starzeniem się zasobów pracy (Murlewski 1974, Kotowska 1990). W statystyce wyróżnia się ludność w wieku produkcyjnym mobilnym (18–44 lata) oraz niemobilnym (45–59 lat dla kobiet oraz 45–64 lata dla mężczyzn). W ostatnich latach obserwuje się spadek udziału ludności produkcyjnej mobilnej kosztem zwiększenia się odsetka ludności niemobilnej.

Tabela 4.1. Struktura regionalna według ekonomicznych grup wieku w Polsce w 2015 r.

Województwo	Udział (w %) subpopulacji w wieku przedprodukcyjnym (średnia 17,8, zmienność 1,0)	Udział (w %) subpopulacji w wieku poprodukcyjnym (średnia 19,5, zmienność 1,17)	Udział (w %) subpopulacji w wieku produkcyjnym (średnia 62,6, zmienność 0,7)
Dolnośląskie	16,7	20,5	62,8
Śląskie	16,8	20,7	62,5
Świętokrzyskie	16,8	21,1	62,1
Łódzkie	16,8	21,8	61,4
Opolskie	16,0	20,2	63,8
Kujawsko-pomorskie	18,1	19,1	62,8
Lubuskie	18,1	18,8	63,1
Podlaskie	17,5	19,4	63,1
Zachodniopomorskie	17,3	19,6	63,1
Lubelskie	17,9	20,0	62,1
Mazowieckie	18,6	20,0	61,4
Małopolskie	18,9	18,6	62,5
Pomorskie	19,4	18,4	62,2
Wielkopolskie	19,2	18,2	62,6
Podkarpackie	18,6	18,2	63,2
Warmińsko-mazurskie	18,6	17,7	63,7

Źródło: obliczenia własne w programie Statistica 12.

Wykres 4.2. Dendrogram grupowania Warda dla województw

Źródło: opracowanie z programu Statistica 12 PL.

Przedstawiono zjawiska zróżnicowania sytuacji demograficznej województw, uwzględniając strukturę populacji osób według wieku ekonomicznego w podziale na wiek przedprodukcyjny, wiek produkcyjny i wiek poprodukcyjny. W klasyfikacji jednostek (województw) i cech zastosowano procedury metody hierarchicznej Warda¹². Relacje między regionami zobiektywizowano i zymiarowano ze względu na wiek ekonomiczny według udziału trzech subpopulacji. Uzyskano podział na 5 grup przynależności, przy zadanej odległości euklidesowej powyżej 2. Do grupy pierwszej, nazwijmy ją A, należą województwa o złej sytuacji demograficznej: dolnośląskie, śląskie, świętokrzyskie, łódzkie. Województwa te są najbardziej zagrożone starością demograficzną, mając bardzo niski udział ludności w wieku przedprodukcyjnym i najwyższy udział subpopulacji poprodukcyjnej oraz średni udział osób w wieku produkcyjnym. Grupa B, którą tworzy tylko województwo opolskie – najbardziej zagrożone

¹² E. Nowak, *Metody klasyfikacji w badaniach geograficznych (analiza porównawcza)*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Kielce-Poznań 2004.

starością demograficzną – cechuje się bardzo niskim działem ludności w wieku przedprodukcyjnym (najniższy wśród wszystkich województw) i najwyższym udziałem subpopulacji poprodukcyjnej oraz niskim udziałem w wieku produkcyjnym. Potwierdziła się demograficzna odmienność województwa opolskiego. Jest to region mający najgorszą sytuację w Polsce. W województwie opolskim występuje ponad 35% udział osób w wieku 50 lat i więcej w ogólnej liczbie ludności¹³. Do grupy C należą województwa: kujawsko-pomorskie, lubuskie, podlaskie i zachodniopomorskie; udział subpopulacji w wieku przedprodukcyjnym i produkcyjnym jest na poziomie średnim, ale stosunkowo wysoki, powyżej średniej, jest udział ludności w wieku produkcyjnym. Do grupy D przynależą województwa lubelskie i mazowieckie, które demograficznie ze względu na analizowane grupy wiekowe subpopulacji są w równowadze; wszystkie trzy grupy wiekowe mają udziały powyżej średniej. Do grupy E należą województwa: małopolskie, pomorskie i wielkopolskie podkarpackie i warmińsko-mazurskie, które są demograficznie „najmłodsze”. W tych województwach udział grupy przedprodukcyjnej jest wysoki, grupy produkcyjnej jest również wysoki, a udział grupy poprodukcyjnej jest niski. Województwa podkarpackie i warmińsko-mazurskie mają wysoki udział subpopulacji w wieku przedprodukcyjnym, ale niski w wieku produkcyjnym i poprodukcyjnym – demograficznie tworzą nadzieję na polepszenie sytuacji demograficznej.

4.3. Zróżnicowanie struktury według wieku mieszkańców województwa świętokrzyskiego i Kielc

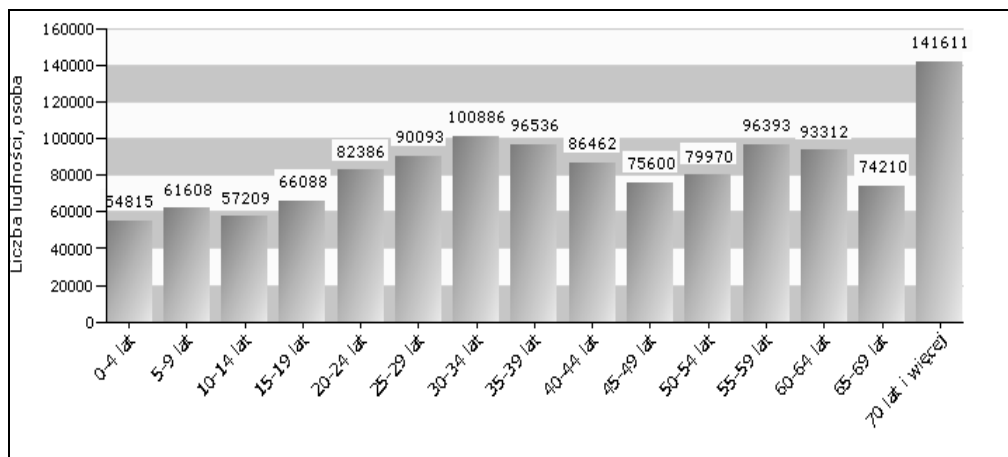
Według danych Urzędu Statystycznego w Kielcach¹⁴ w województwie świętokrzyskim w 2015 r. mieszkało 1,25 mln osób, tj. o 11 tys. mniej niż w 2013 r i o 24 tys. mniej niż w 2010 roku. Średnio w ciągu roku liczba mieszkańców zmniejszała się o 5 tys. osób.) Województwo świętokrzyskie posiada 32 miasta i niski poziom urbanizacji na tle kraju. W Kielcach, w stolicy regionu, mieszkało w 2016 r. 198 tys. osób. Sieć osadnicza województwa składa się głównie z małych miast. Miast do 20 tys. mieszkańców jest 27 w przedziale 10–20 tys. jest 6 miast (Końskie – ponad 19 tys., Busko-Zdrój – 16,5 tys., Jędrzejów – 15,5 tys., Staszów – 15,1 tys., Pińczów – 11 tys., Włoszczowa – 10 tys.), w przedziale 5–10 tys. jest kolejnych 6 miast (Suchedniów, Połaniec, Opatów,

¹³ *Seniorzy w województwie opolskim – szanse i wyzwania. Specjalna Strefa Demograficzna w województwie opolskim*, Wydawca Urząd Marszałkowski woj. opolskiego, Opole 2014. s. 8.

¹⁴ *Województwo świętokrzyskie w liczbach*, GUS, Kielce 2016.

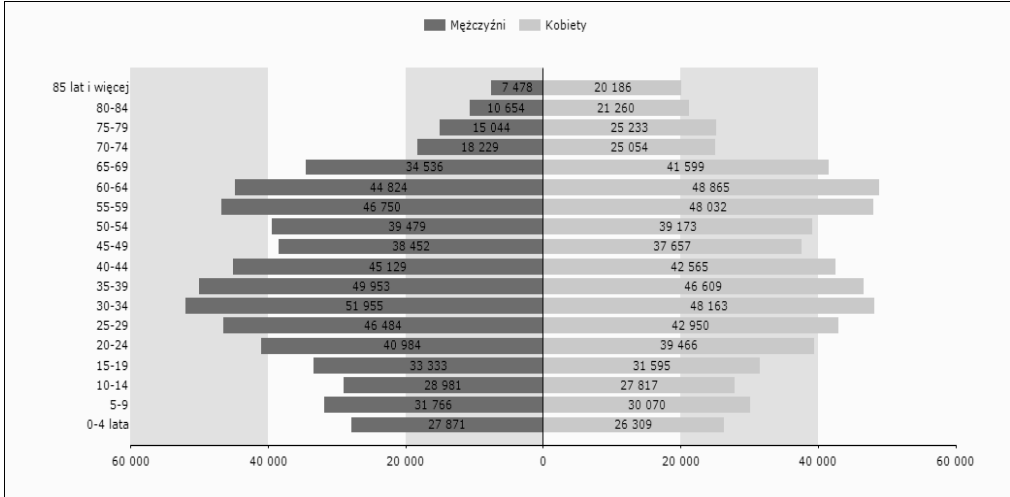
Sędziszów, Stąporków i Kazimierza Wielka), 9 miast liczy 2,5–5 tys. mieszkańców (Ożarów, Chęciny, Małogoszcz, Chmielnik, Ćmielów, Kunów, Dalezycze, Wąchock, Koprzywnica), a 6 miast ma poniżej 2,5 tys. mieszkańców (Bodzentyn, Osiek, Zawichost, Stopnica, Skalbmierz, Działoszyce). Działoszyce liczą 944 mieszkańców, Skalbmierz 1 291 mieszkańców i są to jedne z najmniejszych miast w Polsce. Jedynie 5 miast to miasta średniej wielkości, liczące od 20 do 200 tys. ludności. W przedziale 40–100 tys. mieszkańców znajdują się trzy miasta (Ostrowiec Świętokrzyski – 70 tys., Starachowice – 50 tys. i Skarżysko-Kamienna – 47 tys.), w przedziale 20–40 tys. jest Sandomierz – ponad 24 tys. (wykres 4.4.). W przedziałach wiekowych 75–79 lat; 80–84 lata oraz 85 lat i więcej liczebnie przeważają kobiety. W skali całego województwa świętokrzyskiego przewaga liczebna kobiet jest odpowiednio powyżej 10 tys. oraz w ostatniej grupie wiekowej 12 tys. W wymienionych przedziałach wieku ponad 73% stanowią kobiety, starzenie oznacza więc feminizację populacji.

Wykres 4.3. Struktura ludności według grup wieku województwa świętokrzyskiego 2015 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie portalu GUS Atlas Regionów.

**Wykres 4.4. Ludność według płci i wieku – województwo świętokrzyskie
(stan 30.06.2016)**

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL

4.4. Indeks starości demograficznej

Zjawisko starzenia się może mieć różny przebieg w zależności od tego jaki jest odsetek dzieci i młodzieży. Należy więc porównać wierzchołek piramidy z jej podstawą. Jednym z mierników jest indeks starości demograficznej, który wyraża relację pomiędzy ludnością w wieku 65 lat i więcej a ludnością w wieku 0–14 lata.

$$L_{SD} = \frac{L_{65+}}{L_{0-14}} \times 100\%$$

gdzie:

L_{SD} – indeks starości demograficznej

L_{65+} – udział ludności w wieku 65+

L_{0-14} – udział ludności w wieku 0–14 lat

Wyliczono indeks starości dla województwa świętokrzyskiego na 2015 rok, który wynosi 124,2%, oraz dla Kielce 74,4 %. Jak wskazują wyliczone indeksy na 100 wnuków więcej dziadków przypadało w regionie niż w mieście. Region świętokrzyski ma wysoki stan zaawansowania starości demograficznej. Miasto Kielce posiada młodszą populację niż region świętokrzyski. Zmniejszająca się liczba urodzeń szybciej znajduje odzwierciedlenie w udziale dzieci w całej po-

populacji niż w udziale ludności starszej w związku z czym obliczony wskaźnik, będący relacją pomiędzy tymi dwiema grupami wieku ludności, wykazuje większe zróżnicowanie czasowo-przestrzenne od udziału procentowego ludności starszej¹⁵.

4.5. Mediana wieku

Do miar analizy starości zalicza się także medianę wieku (wiek środkowy)¹⁶, pozwalającą określić strukturę wieku za pomocą jednej wartości. Miara ta jednak była często krytykowana ze względu na brak odzwierciedlenia rozkładu populacji według poszczególnych grup wieku.

Od początku lat 90. ubiegłego wieku przeciętny mieszkaniec Polski postarzał się o ponad 7 lat. W 2014 r. mediana dla całej ludności Polski wynosił 39 lat, kobiety są starsze – ich wiek środkowy to ponad 41 lat, dla mężczyzn – prawie 38 lat. Mężczyźni w województwie świętokrzyskim „postarzelili się” z 38,8 lat w 2014 r. do wieku środkowego 39,2 lat w 2015 roku. Jeśli badamy całą populację, to mediana wieku wzrosła do 41 lat. Proces starzenia się ludności większym stopniu dotknął subpopulację mężczyzn. W 2015 r. mediana wieku mężczyzna wynosiła 39,8 lat, podczas gdy kobiet – 44,7 lat. W 2010 r. było to odpowiednio 37,8 i 43,2 lat. O starzeniu się ludności Kielc świadczy również przesunięcie mediany wieku. W 2015 r. połowa kielczan przekroczy 42,1 lata, podczas gdy w 2010 r. było to 40,3 lat¹⁷. W ciągu ostatnich 23 lat wydłużyło się także dalsze trwanie życia osób w wieku 60 lat. W 2014 r. 60-letni mężczyzna miał przed sobą jeszcze 19,2 lat życia, a - kobieta w tym wieku – średnio 24,3 lata. Zatem, dalsze trwanie życia 60-latków wydłużyło się w stosunku do 1991 r. o 4,1 lat dla mężczyzn i 4,5 dla kobiet. Jednocześnie oznacza to, że – zgodnie z tablicami trwania życia – w 2014 r. wieku 60 lat nie dożyło ok. 17% mężczyzn i 7% kobiet. Różnica ta jest wynikiem nadumieralności mężczyzn, obserwowanej we wszystkich, także młodszych, grupach wieku ludności. Pełniejszą interpretację danych dotyczących trwania życia umożliwia analizowanie ich w powiązaniu ze stanem zdrowia¹⁸. Wskaźnik przeciętnego trwania życia w zdrowiu określa dla osoby (o danej

---

¹⁵ M. Podogrodzka, *Wybrane miary starości demograficznej i ich implikacje dla oceny przestrzennego zróżnicowania tego zjawiska w Polsce*, [w:] Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach 2016, nr 289, s. 98–107

¹⁶ Mediana wieku to parametr wyznaczający granicę wieku, którą połowa badanej populacji już przekroczyła, a druga połowa jeszcze nie osiągnęła.

¹⁷ *Sytuacja społeczno-gospodarcza Kielc w latach 2010–2015*, Urząd Statystyczny w Kielcach, Kielce 2016.

¹⁸ *Ludność_w_wieku_60_struktura_demograficzna_i_zdrowei(5).pdf*.GUS(19.02.2016 r.)

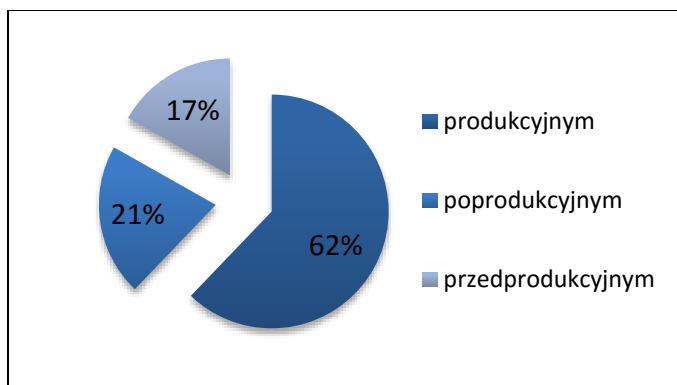
plci i wieku) średnią liczbę lat życia bez choroby i niepełnosprawności (w zdrowiu). Zatem wskaźnik ten dodaje wymiar jakościowy do przewidywanej liczby lat życia i pozwala na obserwację, czy dłuższe życie oznacza jednocześnie dłuższe życie w dobrym zdrowiu.

Zgodnie z założeniami, opracowanej przez Główny Urząd Statystyczny prognozy demograficznej¹⁹, obejmującej okres do 2050 r., w przyjętej perspektywie wystąpi znaczne zmniejszenie liczby dzieci (w wieku 0–14 lata) i osób dorosłych (w wieku 15–59 lat), natomiast zwiększy się liczba i udział osób w wieku co najmniej 60 lat.

4.6. Ekonomiczne grupy wieku

W analizie procesu starzenia się ludności w województwie świętokrzyskim w celu właściwego doboru strategii społecznych i gospodarczych ważne jest określenie relacji pomiędzy ludnością nieprodukcyjną a produkcyjną. Należy również zwrócić uwagę na starzenie się ludności w wieku produkcyjnym – zwane w literaturze starzeniem się zasobów pracy. W statystyce wyróżnia się ludność w wieku produkcyjnym mobilnym (18–44 lata) oraz niemobilnym (45–59 lat dla kobiet oraz 45–64 lata dla mężczyzn). W ostatnich latach obserwuje się spadek udziału ludności produkcyjnej mobilnej kosztem zwiększenia się odsetka ludności niemobilnej.

Wykres 4.5. Ludność w województwie świętokrzyskim według ekonomicznych grup wieku w 2015 r.

Źródło: opracowanie na podstawie BDL

¹⁹ Prognoza ludności na lata 2014–2050, „Studia i analizy statystyczne”, GUS 2014.

Tabela 4.2. Struktura ludność (w%) województwa świętokrzyskiego według grup wieku i miejsca zamieszkania: miasto obszar wiejskie w latach 2005–2015

Ludność (w %) według grup wiekowych	2005	2010	2014	2015
Wiek przedprodukcyjny (0–17 lat)	20,6	18,3	17	16,8
miasta	8,3	7,3	6,9	6,8
wieś	12,3	10,9	10,1	10
Wiek produkcyjny (18-59/64 lata)	62,4	63,6	62,6	62,1
w tym w wieku mobilnym	38,3	38,8	38,7	38,5
miasta	30	29,5	27,9	27,5
wieś	32,5	34,2	34,7	34,6
Wiek poprodukcyjny (60/65 lat i więcej)	17	18,1	20,4	21
miasta	7,1	8,3	9,9	10,3
wieś	9,8	9,8	10,5	10,7
Ludność w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym	60	57	60	61

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL

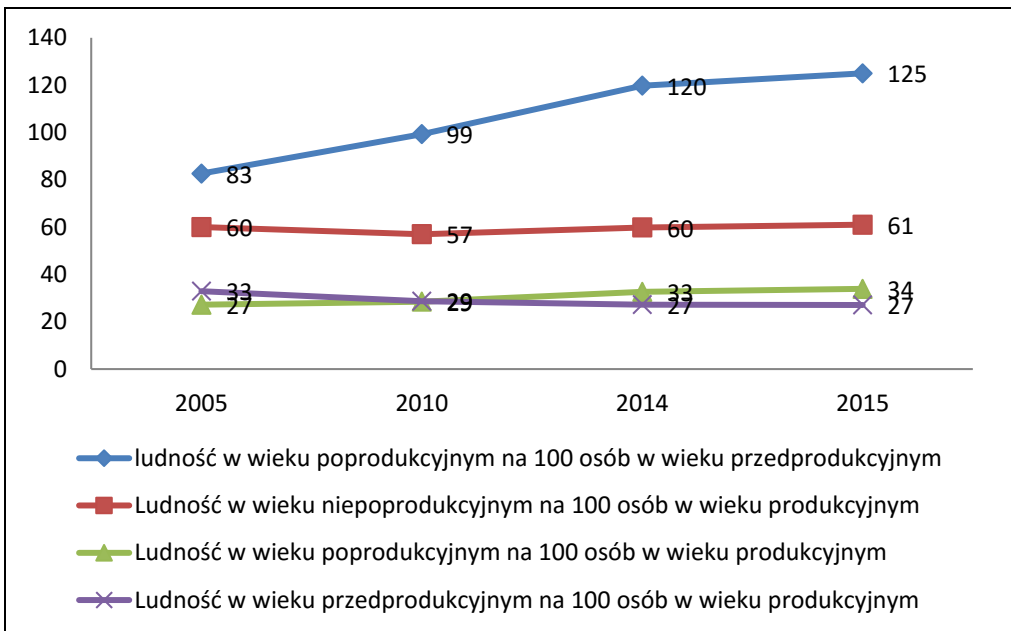
Spółeczeństwo odmładza się, gdy obserwujemy wzrost udziału ludności w wieku przedprodukcyjnym i produkcyjnym mobilnym, natomiast wzrost odsetka osób w wieku produkcyjnym niemobilnym oraz poprodukcyjnym prowadzi do starzenia się populacji. Na podstawie tych danych (tab. 4.2.) widzimy, że społeczeństwo świętokrzyskie się starzeje. Większą dynamiką procesu starzenia się ludności charakteryzowały się miasta. Odnotowano ubytek dzieci i młodzieży do 17 roku życia o 9,6% od 2010 r., a ich udział w subpopulacji ogółem zmniejszył się o 1,5% do 16,8%. Zmiany struktury pokoleniowej wpłynęły na relacje między poszczególnymi grupami wieku ekonomicznego ludności. Niekorzystny trend zaznaczył się od 2005 roku, kiedy to zaczął wzrastać udział osób w wieku poprodukcyjnym wśród ludności ogółem – najwięcej wśród kobiet – przy jednoczesnym zmniejszaniu się udziału ludności w wieku przedprodukcyjnym.

Tabela 4.3. Ludność województwa świętokrzyskiego według płci i ekonomicznych grup wieku (stan 31.12.2015 r.)

	Kobiety	Mężczyźni
Ludność ogółem (1257,2 tys.)	644	613,2
Wiek przedprodukcyjny (w%)	16	17,7
Wiek produkcyjny (w%)	56	68,5
w tym mobilny (18–44 lata) (w%)	36,4	40,7
w tym niemobilny (kobiety 45–59 lat) mężczyźni 45–64 lata) (w%)	19,6	27,8
Wiek poprodukcyjny (w%)	28	13,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL.

Wykres 4.6. Obciążenie demograficzne w województwie świętokrzyskim w latach 2005-2015

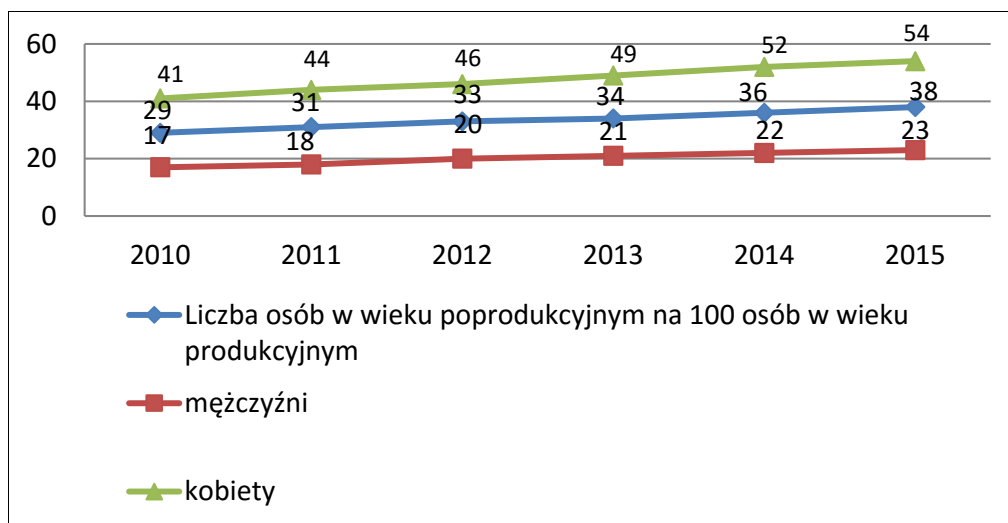

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych BDL-GUS.

W województwie świętokrzyskim w 2015 r. zaistniała przewaga mężczyzn w subpopulacji mobilnej i niemobilnej wieku produkcyjnego. Liczba osób w wieku mobilnym przypadająca na 10 osób w wieku niemobilnym wynosi 16. Natomiast w wieku poprodukcyjnym kobiet jest o 14,3 % więcej. Proces starzenia się ludności nie tylko uwidacznia się we wzroście odsetka ludzi starszych oraz zmniejszaniu się udziału dzieci i młodzieży, ale także w zmianach w grupie wieku produkcyjnego polegających na przesunięciach ludności do grupy wieku niemobilnego. Zmianie ulegała zasadniczo struktura ludności według wieku. O 1,5 pkt. proc. zmniejszył się odsetek ludności w wieku przedprodukcyjnym (z 18,3% w 2010 r. do 16,8% w 2015 r.) oraz o 1,5 % zmalał odsetek ludności w wieku produkcyjnym, przy czym w wieku mobilnym zmalał o 0,3%. Odsetek ludności w wieku poprodukcyjnym zwiększył się z 18,1% do 21%. Obciążenie ludności w wieku produkcyjnym ludnością w wieku nieprodukcyjnym znacząco wzrosło – współczynnik obciążenia demograficznego wynosi 61, to znaczy, że na 100 osób w wieku produkcyjnym przypada 61 w wieku nieprodukcyjnym. W latach 2005–2015 udział ludności w wieku 60+/65+ w strukturze ludności ogółem wzrósł z 17% do 21%, w tym w miastach z 7,1% do 10,7%, a na wsi z 9,8% do 10,7% (tab. 4.2.).

Współczynnik obciążenia demograficznego, tj. liczba osób w wieku nieprodukcyjnym przypadająca na 100 osób w wieku produkcyjnym w 2010 r. wynosił 57, a w 2015 roku 61 osób.

Wykres 4.7. Obciążenie demograficzne według płci w województwie świętokrzyskim w latach 2005–2015

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych BDL-GUS.

4.7. Sytuacja demograficzna Kielc

Pod względem struktury demograficznej piramida wieku w Kielcach jest zaburzona w stosunku do naturalnego rozkładu grup wiekowych – nadreprezentowane są grupy wieku 50–64 lata oraz 70 i więcej, zbyt słabo reprezentowane są natomiast grupy ludności w mobilnym wieku produkcyjnym. W latach 2010–2015 liczebność subpopulacji dzieci i młodzieży do 17 roku życia zmniejszyła się o 4,1%. Dzieci stanowiły 15,5% subpopulacji miasta²⁰.

Kielce to największe miasto regionu – w 2015 r. liczyło 198 tys. mieszkańców – 46% stanowili mężczyźni, a 56% kobiety. Z proporcji obu płci wynika, że na 100 mężczyzn przypadało 113 kobiet. Dla województwa współczynnik feminizacji jest niższy i wynosi 105 kobiet. W porównaniu do 2010 r. liczba mieszkańców zmalała o 4,4 tys. (o 2,2%). Jak wynika z danych statystycznych, 16% mieszkańców regionu mieszka w Kielcach, które dominują w regionie pod względem gospodarczym. Dla gospodarki regionu świętokrzyskiego ważna jest struktura populacji w Kielcach według ekonomicznych grup wiekowych. W Kielcach na przestrzeni lat 2010–2015 liczebność subpopulacji w wieku produkcyjnym zmniejszyła się o 9,1 % – do 121 tys. osób. W tym samym okresie znacznie bardziej wzrosła liczebność osób w grupie wiekowej poprodukcyjnej. Odnotowano wzrost subpopulacji w wieku poprodukcyjnym – o 20,7% do poziomu 46,2 tys. Może to oznaczać kłopoty, gdy nadmiernie wzrośnie grupa zawodowo bierna, a nadmiernie skurczy się grupa mogąca wytwarzać. Dodatkowo w Kielcach zmniejszyła się o 4,2% (do 30,7 tys.) liczebność subpopulacji dzieci i młodzieży. Zaznaczył się niekorzystny trend. Zmiany odnotowano także w strukturze subpopulacji ze względu na płeć. Liczebność kobiet w wieku produkcyjnym 18–59 lat zmniejszyła się o 9,5% (do 58,4 tys.), a mężczyzn o 7,3% (do 62,7 tys.) Zmieniły się też wewnętrzne proporcje grupy w wieku produkcyjnym – odnotowano spadek osób w wieku mobilnym o 1,2% i spadek o 2,9 % w wieku niemobilnym. Liczba osób w wieku mobilnym przypadająca na 10 osób w wieku niemobilnym w Kielcach wynosi 17 osób. Współczynnik obciążenia demograficznego w Kielcach wynosił w 2010 r. 53, a w 2015 r. 64 osoby.

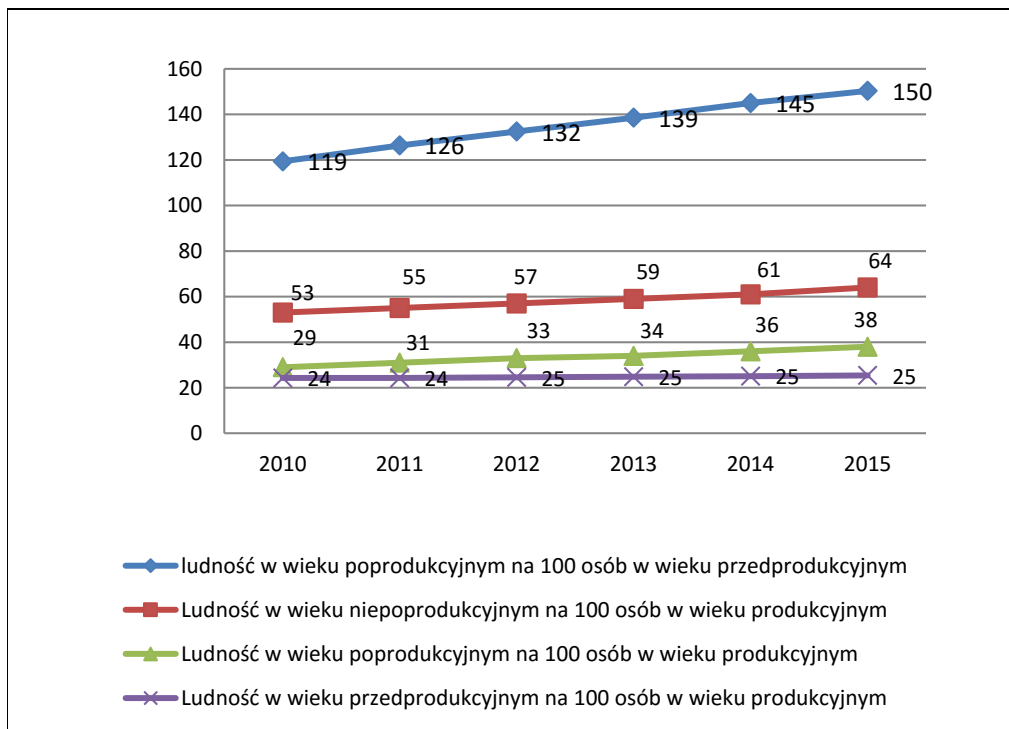
---

²⁰ *Sytuacja społeczno-gospodarcza Kielc w latach 2010–2015*, Urząd Statystyczny w Kielcach, Kielce 2016, s. 10.

Tabela 4.4. Ludność Kielc według ekonomicznych grup wieku (w %) ogółu ludności w wieku (stan 31.12. 2015 r.)

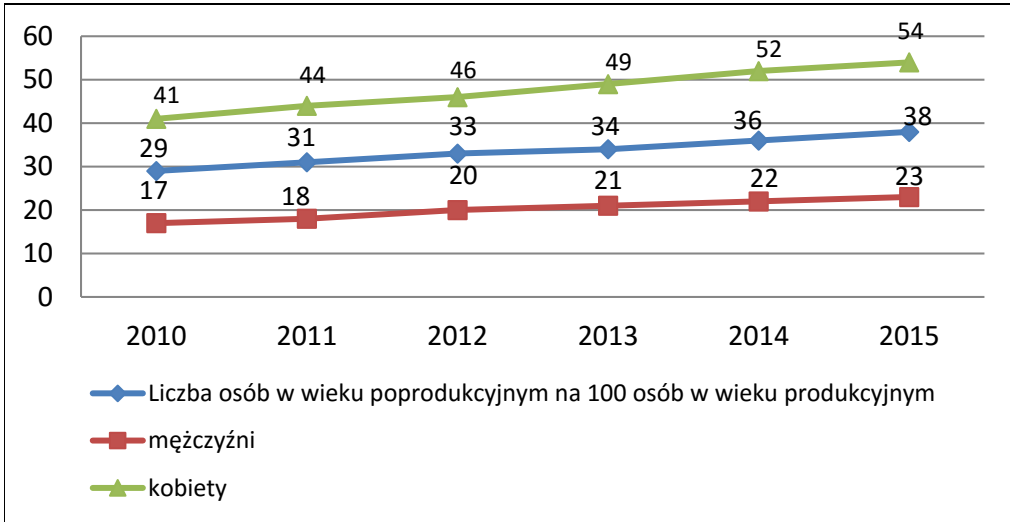
Ludność Kielc według ekonomicznych grup wiekowych stan w dniu 31.12. (w %) ogółem ludności w wieku:	2010	2014	2015
przedprodukcyjnym (0–17 lat)	15,8	15,5	15,5
produkcyjnym (18–59/64 lata)	65,2	61,9	61,1
– mobilnym (18-44 lata)	39,5	38,6	38,3
– niemobilnym (kobiety 45–59 lat) (mężczyźni 45–64 lata)	25,7	23,3	22,8
poprodukcyjnym (60/65 lat i więcej)	18,9	22,5	23,4

Źródło: *Sytuacja społeczno-ekonomiczna Kielc w latach 2010–2015*, Urząd Statystyczny w Kielcach, Kielce 2016.

Wykres 4.9. Obciążenie demograficzne populacji Kielc (stan 31.12.2015 r.)

Źródło: *Sytuacja społeczno-ekonomiczna Kielc w latach 2010–2015*, Urząd Statystyczny w Kielcach, Kielce grudzień 2016.

Wykres 4.10. Obciążenie demograficzne według płci w populacji Kielc (stan 31.12. 2015 r.)

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych BDL-GUS.

4.8. Podsumowanie

W województwie świętokrzyskim, oprócz spadku liczby ludności ogółem w 2015 r., odnotowano, że liczba ludności w wieku przedprodukcyjnym i produkcyjnym zmalała, ale wzrosła w wieku poprodukcyjnym. Trend demograficzny jest mało optymistyczny, ponieważ obserwujemy spadek liczby ludności przy jednoczesnym starzeniu się społeczeństwa regionu. Wzrasta długość życia, ale jest coraz mniej osób w wieku produkcyjnym, co ma niekorzystny wpływ na rozwój ekonomiczny, ponieważ kurczą się zasoby pracy. Jak obrazują dane, cechą charakterystyczną jest feminizacja starzenia się. Władze samorządowe powinny opracować zadania, które ułatwiłyby młodym ludziom, ale także seniorom odnaleźć się na rynku pracy. W regionie świętokrzyskim, i w Kielcach, obserwujemy, że zwiększa się przeciętna długość życia. Niepokojąco wzrasta liczba osób w grupach dwóch subpopulacji osób starszych: młodszy-starsi (*young-old*) oraz starszy-starsi (*oldest-old*). Mamy więc do czynienia ze starzeniem podwójnym (*double ageing*), polegającym na wzroście udziału osób sędziwych w strukturze osób w wieku 65 lat i więcej. Reasumując można stwierdzić, że w perspektywie kilkunastu lat poważnym skutkiem starzenia się ludności regionu świętokrzyskiego jest możliwość zmniejszenia się zasobów pracy (ludności w wieku produkcyjnym) co może odbić się negatywnie na konkurencyjności regionu.

Bibliografia

- Celińska-Janowicz D., Miszczuk A., Płoszaj A., Smętkowski M. (2010), *Aktualne problemy demograficzne regionu Polski Wschodniej*, „Raporty i analizy EUROREG” 2010, nr 5.
- Ludność, ruch naturalny i migracje w województwie świętokrzyskim 2016 r.* (2017), Urząd Statystyczny w Kielcach, Kielce.
- Ludność w wieku 60. struktura demograficzna i zdrowie* (5).pdf.stat.gov.pl.
- Matysiak A., Mynarska M. (2014), *Urodzenia w kohabitacji: wybór czy konieczność?*, [w:] *Nowe wzorce formowania i rozwoju rodziny w Polsce*, A. Matysiak (red.), Wydawnictwo Scholar, Warszawa.
- Nowak E. (2004), *Metody klasyfikacji w badaniach geograficznych (analiza porównawcza)*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Kielce–Poznań.
- Okólski M., Fiher A. (2012), *Demografia: współczesne zjawiska i teorie*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Podogrodzka M. (2016), *Przestrzenne zróżnicowanie starości demograficznej w Polsce*, [w:] *Wiadomości Statystyczne*, nr 2.
- Podogrodzka M. (2016), *Wybrane miary starości demograficznej i ich implikacje dla oceny przestrzennego zróżnicowania tego zjawiska w Polsce*, [w:] *Studia Ekonomiczne, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*, nr 289.
- Prognoza ludności na lata 2014–2050* (2014), „Studia i analizy statystyczne”, GUS.
- Rocznik demograficzny 2016*, GUS, Warszawa.
- Seniorzy w województwie opolskim – szanse i wyzwania. Specjalna Strefa Demograficzna w województwie opolskim* (2014), Wydawca Urząd Marszałkowski woj. opolskiego, Opole.
- Sytuacja demograficzna Polski* (2011), Rządowa Rada Ludnościowa, Raport 2010-2011, Warszawa.
- Sytuacja społeczno-gospodarcza Kielc w latach 2010–2015* (2016), Urząd Statystyczny w Kielcach, Kielce.
- Województwo świętokrzyskie w liczbach* (2016), GUS, Kielce.
- World Population Prospects: The 2004 Revision* (2005), ONZ, UN Department of Economic and Social Affairs, Population Division, New York.

Prof. dr hab. Elżbieta TRAFIAŁEK
Wydział Prawa, Administracji i Zarządzania
Uniwersytet Jana Kochanowskiego

5. Sytuacja demograficzna województwa świętokrzyskiego a wyzwania dla polityki społecznej

5.1. Wstęp

Województwo świętokrzyskie jest drugim (po opolskim) najmniejszym w kraju pod względem powierzchni regionem, o niskim współczynniku urbanizacji i słabym poziomie rozwoju. Sąsiaduje z sześcioma województwami, z czego cztery (mazowieckie, małopolskie, śląskie i łódzkie) wraz ze znajdującymi się na ich terenie metropoliami (Warszawa, Kraków, Katowice, Łódź), są dobrze funkcjonującymi ośrodkami społeczno-gospodarczymi, kulturalnymi, akademickimi zarówno w skali krajowej, jak i międzynarodowej. Ta lokalizacja nie pozostaje bez znaczenia dla tendencji demograficznych i zachowań migracyjnych mieszkańców poszukujących optymalnych warunków życia poza granicami województwa świętokrzyskiego. Na niezwykle trudną sytuację demograficzną większości z 13 powiatów mieszczących się w granicach administracyjnych województwa składa się szereg zjawisk, wśród których za najistotniejsze należy uznać: niski wskaźnik przyrostu naturalnego, utrzymujące się od lat ujemne saldo migracji wewnętrznych i zagranicznych, głębokie, narastające zjawisko starzenia się ludności, a w konsekwencji także spadek liczby ludności w kategorii wieku produkcyjnego i w kategorii ludności ogółem. W świetle dostępnych prognoz, te niekorzystne zjawiska mogą nadal narastać nawet przez dwie-trzy dekady – skutkując spadkiem chłonności rynku pracy oraz systematycznym obniżaniem inwestycyjnej atrakcyjności regionu. Tym bardziej, że polityka regionalna pozostaje w ścisłej zależności od megatrendów ekonomicznych w kraju i Europie, a te, jak wynika z obserwacji ESPON¹ – nie uprawniają do zbyt optymistycznych prognoz. To sytuacja wymagająca szczególnych działań kompensacyjnych i naprawczych ze strony

---

¹ ESPON – Europejska Sieć Obserwacyjna Rozwoju Terytorialnego i Spójności Terytorialnej, obecnie realizująca projekt „ESPON-Europejskie Terytorium 2050”. Por. J. Szlachta, *Europejskie terytorium 2050 jako nowa generacja programowania rozwoju społeczno-gospodarczego Unii Europejskiej*, „Biuletyn PTE. Forum Myśli Strategicznej”, Warszawa 2013, nr 2 (61).

decydentów, kreatorów regionalnej przestrzeni społecznej. To także ogrom wyzwań, jakie rzeczywistość stawia przed analitykami i praktykami polityki społecznej na wszystkich szczeblach funkcjonowania administracji publicznej i samorządowej.

W prezentowanym rozdziale podjęto próbę sprecyzowania ich przynajmniej w ogólnym zarysie, starając się jednocześnie wyeksponować zarówno zalety, walory, jak i deficyty oraz bariery rozwoju województwa świętokrzyskiego.

5.2. Zmiana demograficzna jako źródło i skutek

Wszelkie przekształcenia demograficzne w dobie rozwoju demografii, cybernetyki, statystyki i informatyki są procesami przewidywalnymi, dostępnymi w prognozach polityki ludnościowej nawet z kilkudziesięcioletnim wyprzedzeniem. Zatem zarówno zmiany demograficzne, jak i wszelkie deformacje diagnozowane w reprezentacji poszczególnych grup wiekowych w strukturze ludności – w profesjonalnym zarządzaniu kapitałem społecznym, potencjałem ludzkim – nie powinny zaskakiwać. Można się do nich przygotować, skutecznie ograniczając, bądź eliminując ewentualne negatywne skutki wzrostu lub spadku liczebności określonych grup ludności na danym terenie.

Zmiany demograficzne można analizować tak w kategorii źródeł określonych zjawisk i problemów, jak i w kategorii skutków podejmowanych działań, następstw wydarzeń, trendów, procesów. Ich charakter, rodzaj, zakres i specyfika wymagają odpowiedniego systemu reagowania na wszystkich poziomach zarządzania strukturami administracji publicznej i samorządowej. Jako źródła, zmiany demograficzne wymagają podejmowania działań doraźnych, interwencyjnych, nierzadko kryzysowych. W polityce społecznej wiążą się z koniecznością uruchamiania instytucjonalnych i pozainstytucjonalnych form wypełniania diagnozowanych deficytów. Np. migracje zarobkowe niosą ryzyko występowania zjawiska eurosieroctwa – zarówno dzieci, jak i ludzi starszych; niski przyrost naturalny i odpływ ludności sprzyjają bezrobociu, biedzie, pojawianiu się problemów społecznych wymagających interwencji socjalnych, inicjatyw i działań ukierunkowanych na możliwie szybkie, a zatem i kosztowne rozwiązywanie bieżących problemów. Skuteczność działań ukierunkowanych na redukcję negatywnych skutków zmian demograficznych w dużej mierze wyznaczana jest też stałą wymianą informacji i współpracą dyscyplinarną, resortową, środowiskową na wszystkich etapach działań służących optymalizacji życia społecznego.

Modelowe i oczekiwane w polityce społecznej jest drugie podejście: zmiany systemowe postrzegane jako skutek podejmowania działań o charakterze dłu-

godystansowym, jako efekt wdrażanych strategii, bądź zaniedbań w sferze rozwoju gospodarczego, inwestowania w kapitał ludzki. To planowane, prakseologiczne, oparte na diagnozach społecznych stymulowanie przekształceń w strukturze i liczebności populacji. To profesjonalne kształtowanie przestrzeni społecznej, uruchamianie instrumentów polityki społecznej na poziomie globalnym, regionalnym i lokalnym. Instrumentów pozostających w dyspozycji podmiotów polityk szczegółowych, choćby takich jak: polityka rodzinna, rynku pracy, ochrony zdrowia, czy edukacji.

Każdy system skutecznego reagowania na zmiany demograficzne, na przewidywanie ich, zapobieganie deformacjom i niekorzystnym dla społeczeństwa skutkom wymaga uruchamiania odpowiednich stymulatorów oczekiwanych zachowań i „odwracania” niekorzystnych trendów. W relacjach „zmiany demograficzne i polityka społeczna” najważniejsze z nich to: systematyczne diagnozowanie tendencji demograficznych, monitorowanie skutków wszelkich wdrażanych innowacji i przedsięwzięć (np. analiza wpływu polityki prorodzinnej na zmiany współczynnika dzietności, czy wskaźnika aktywności zawodowej kobiet), utrzymywanie interdyscyplinarnego charakteru działań ukierunkowanych na wzmacnianie kapitału społecznego. Podstawę racjonalnego gospodarowania potencjałem społecznym stanowi uznanie – tak w pracach analitycznych, diagnostycznych, jak i praktycznych – dualnego charakteru polityki społecznej. To niezmiernie ważne zadanie, jako że w powszechnym odbiorze polityka społeczna często jest utożsamiana z polityką socjalną. A polityka socjalna powinna być rozumiana, traktowana i stosowana w działaniach aktywizacyjnych, kompensacyjnych i integracyjnych jako część, wyodrębniona przestrzeń tej dyscypliny i dziedziny działań państwa. Jako alternatywa, uzupełnienie, jako interwencja kryzysowa w warunkach gdy promocja przedsiębiorczości, aktywizacja, integracja społeczna nie przynoszą oczekiwanych skutków, nie zapewniają obywatelom gwarancji bezpieczeństwa socjalnego.

5.3. Charakter i zakres problemów związanych z sytuacją demograficzną województwa świętokrzyskiego

W świetle *Strategii polityki społecznej województwa świętokrzyskiego na lata 2012–2020*, opracowanej przez Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej Urzędu Marszałkowskiego w Kielcach, do najtrudniejszych kwestii społecznych diagnozowanych w regionie należą: bezrobocie, ubóstwo, deficyty wsparcia osób starszych, niepełnosprawnych oraz towarzyszące im zjawiska związane z niskim poziomem integracji społecznej i aktywizacji zawodowej. We wnioskach diagnostycznych z badań jakościowych, stanowiących podstawę dla opracowa-

nia przywołanej *Strategii*², jako główne źródło, zróżnicowanych wprawdzie terytorialnie, ale stale obecnych w regionie problemów społecznych wskazano niekorzystną strukturę ludności, w tym: spadek liczby ludności ogółem i reprezentacji udziału dzieci, młodzieży w strukturze społecznej oraz wzrost reprezentacji populacji osób starszych. Podkreślono związek specyfiki i stagnacji gospodarczej województwa ze zmianami o charakterze makrospołecznym. W tym także z takimi na przykład utrudnieniami w skutecznym hamowaniu niekorzystnych tendencji jak: niechęć bezrobotnych do podnoszenia i zmiany kwalifikacji, uzależnienie najsłabszych ekonomicznie od pomocy społecznej, słaba sieć podmiotów gospodarczych, potencjalnych miejsc pracy, wysokie koszty pracy i bogaty transfer osłon socjalnych dla niepracujących – demotywuujące ostatecznie tak do tworzenia miejsc pracy przez pracodawców, jak i do podejmowania zatrudnienia przez osoby z niskimi kwalifikacjami. Patologie społeczne, uzależnienia, syndrom wykluczenia społecznego, zaniedbania opiekuńcze i wychowawcze, wymieniane przez ekspertów i rejestrowane przez badaczy w ramach przeprowadzonych wówczas konsultacji społecznych, stanowią w istocie wystarczający katalog barier zmian ekonomicznych, mentalnościowych, edukacyjnych i kulturowych determinujących niezbędną poprawę wizerunku województwa, jako potencjalnego miejsca zamieszkania, kształcenia, pracy, budowania rodziny czy urzeczywistniania aspiracji, planów, kariery zawodowej.

Źródła wielu diagnozowanych problemów tkwią zarówno w specyfice historycznej, geograficznej, gospodarczej, transportowej, jak i w zapóźnieniach rozwojowych. Region zdominowany jest rolnictwem, głównie tradycyjnym, małymi gospodarstwami rodzinnymi niezdolnymi do wdrażania unijnych standardów upraw i hodowli. Cechuje go duża lesistość oraz nasycenie użytkami zielonymi, terenami prawnie chronionymi (parki, lasy, jaskinie, Puszcza Jodłowa, Góry Świętokrzyskie, itp.). Niemal 70% ogółu gospodarstw stanowią małe, o powierzchni do 4,99 ha, a duże – rozwojowe, z dobrymi perspektywami na przyszłość, o pow. 15 ha – zaledwie – 2,5% ogółu gospodarstw rolnych³.

Zróżnicowanej infrastrukturze, skoncentrowanej, podobnie jak ludność, głównie w Kielcach i w stolicach powiatów – towarzyszą takie zjawiska jak: słaba sieć organizacji pozarządowych, niska ranga przedsiębiorczości, niska chłonność rynku pracy, rolnictwo socjalne, juvenalizacja biedy, bezrobocie

---

² Badania przeprowadzono w ramach projektu „Problemy społeczne? – „Damy radę” w 2011 r., realizowanego przez Wyższą Szkołę Umiejętności w Kielcach w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki, Priorytet VII – Promocja integracji społecznej, Działanie 7.2 Przeciwdziałanie wykluczeniu i wzmocnienie sektora ekonomii społecznej, Poddziałanie 7.2.1 Aktywizacja zawodowa i społeczna osób zagrożonych wykluczeniem społecznym. Por. *Strategia polityki społecznej województwa świętokrzyskiego na lata 2012–2020*, ROPS UM, Kielce 2012, s. 94–106.

³ *Regionalny Program Operacyjny Województwa Świętokrzyskiego na lata 2007–2013*, Zarząd Województwa Świętokrzyskiego, Kielce 2008, s. 32.

strukturalne niskokwalifikowanych, kobiet wiejskich, osób niepełnosprawnych, bezrobocie młodych. Potencjał gospodarczy, infrastrukturalny, edukacyjny i rozwojowy skoncentrowany jest w stolicy województwa i w powiecie kieleckim. W podregionie kieleckim funkcjonuje ponad 70% podmiotów gospodarczych województwa. Sieć dróg ulega wprawdzie stałej poprawie, ale zewnętrzna dostępność transportowa i połączenia z najważniejszymi korytarzami transportowymi utrzymują się na niskim poziomie⁴.

Wszelkie w zasadzie wskaźniki statystyczne, przywołane dla potrzeb analizy porównawczej w tabeli 5.1. – potwierdzają trwały charakter utrzymywania się niekorzystnych trendów.

Tabela 5.1. Województwo świętokrzyskie na tle kraju w 2015 r.

Kategorie porównań	Województwo świętokrzyskie	Kraj
Udział ludności wiejskiej (w %)	55,4	39,7
Saldo migracji wewnętrznych i zagranicznych na pobyt stały na 1000 ludności	-1,9	-0,4
Małżeństwa na 1000 ludności	4,8	6,5
Urodzenia żywe na 1000 ludności	8,4	10,2
Zgony na 1000 ludności	11,4	10,3
Przyrost naturalny na 1000 ludności	-3,0	-0,7
Ludność w wieku 65+ (w %)	16,6	15,8
Przeciętne trwanie życia w latach:		
Mężczyźni	73,0	73,6
Kobiety	82,2	81,6
Współczynnik aktywności zawodowej (w %)	56,0	56,2
Wskaźnik zatrudnienia (w %)	50,4	51,9
Stopa bezrobocia rejestrowanego w 2016 roku	10,8	8,3
Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto (w zł)	3374,56	3907,85
Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny na 1 osobę w gospodarstwie domowym	1202,80	1386,16
Placówki stacjonarne pomocy społecznej na 10 tys. ludności – miejsca/mieszkańcy	35,0/32,4	29,7/27,8

Źródło: obliczenia własne na podstawie: *Województwo świętokrzyskie w liczbach*, Urząd Statystyczny w Kielcach, Kielce 2016, s. 3–23; *Rocznik Statystyczny RP 2016*, GUS, Warszawa 2016, s. 70–81, 208, 304, 271, 238–239; *Województwo świętokrzyskie. Podregiony, powiaty, gminy*, Urząd Statystyczny w Kielcach, Kielce 2015, s. 94–96, 112–114.

⁴ *Strategia rozwoju województwa świętokrzyskiego do roku 2020*, Zarząd Województwa Świętokrzyskiego, Kielce 2013, s. 9.

Współczynnik ujemnego salda migracji na pobyt stały jest niemal pięciokrotnie wyższe od średniej krajowej. Reprezentacja populacji 65+ jest coraz liczniejsza, a wskaźniki skuteczności polityki ludnościowej, w tym: zawarte małżeństwa, urodzenia żywe, przyrost naturalny – coraz niższe. Niższe są też od średniej krajowej przeciętne dochody, wynagrodzenia, a większe zapotrzebowanie na instytucje pomocowe. Także świadczenia emerytalne mieszkańców świętokrzyskiego należą do najniższych w kraju. W grudniu 2015 roku przeciętne emerytury kształtowały się na poziomie 87,5% średniej krajowej (2170,64 zł), zajmując w rankingu biedy ludzi w starszym wieku III miejsce po województwie podkarpackim (84,9%) i podlaskim (87% średniej krajowej)⁵. Niski poziom dochodów mieszkańców regionu w istotny sposób stygmatyzuje funkcjonowanie biznesu. W sposób pośredni lub bezpośredni ogranicza też konsumpcję, inwestycje oraz zwiększa zainteresowanie ludzi młodych migracją zarobkową.

Mimo dobrej infrastruktury szkolnictwa wyższego – niż demograficzny bardzo wyraźnie odzwierciedla się w statystykach absolwentów szkół wyższych województwa. Tylko w latach 2011–2013 ich liczba spadła z 15,6 do 11,7 tys.⁶ W świetle dostępnych analiz ekonomicznych, poziom konkurencyjności województwa⁷ na tle kraju należy uznać za bardzo słaby. Według Magdaleny Wojarskiej, w kategorii wartości PKB na mieszkańca w 2003 roku region plasował się na XIII pozycji w grupie województw i na 272 pozycji w zbiorze NUTS 2 w Unii Europejskiej –28. W 2013 roku w zestawieniach krajowych województwo awansowało o jedną pozycję, a w rankingach unijnych poprawiło notowania plasując się na 268 pozycji⁸. Na podstawie różnicy wskaźników z tego dziesięcioletniego przedziału czasowego poziom konkurencyjności województwa świętokrzyskiego w ujęciu statystycznym (wartość PKB na mieszkańca) oceniono jako niski, ale już w ujęciu dynamicznym – jako wykazujący pozytywne zmiany i tendencje.

---

⁵ *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej*, GUS, Warszawa 2016, s. 284.

⁶ *Województwo świętokrzyskie. Podregiony, powiaty, gminy*, Urząd Statystyczny w Kielcach, Kielce 2015, s. 24-25.

⁷ Konkurencyjność poszczególnych regionów ustalana jest jako wypadkowa konkurencyjności wynikowej mierzonej według wartości PKB na mieszkańca i konkurencyjności czynnikowej obejmującej cztery subobszary: ekonomiczny, społeczny, technologiczny i ekologiczny. Więcej na ten temat: M. Wojarska, *Konkurencyjność województwa świętokrzyskiego na tle pozostałych regionów Polski*, „*Studia i Materiały Miscellanea Oeconomicae*” Rok 18, Nr 3/2014, s. 129–143.

⁸ *Ibidem*, s. 143.

5.4. Kapitał społeczny

Cenną zaletą regionu jest wysoka jakość środowiska przyrodniczego, przydatności rolniczej gleby oraz surowce mineralne, w tym gipsy, siarka, piaskowce, piaskowce kwarcytowe. Zasoby surowców węglanowych stanowią około 60% surowców wykorzystywanych w krajowym przemyśle wapienniczym. Ważkim atutem są też złoża wód leczniczych, walory klimatyczne, turystyczne oraz wysoki poziom absorpcji środków pomocowych z Europejskiego Funduszu Społecznego (EFS)⁹.

W świetle dostępnych analiz, pod względem jakości gruntów, agroklimatu i warunków wodnych – wskaźniki dla województwa są wyższe od średnich krajowych¹⁰. W 2005 roku, dzięki sprzyjającym warunkom naturalnym, nasycenie gospodarstwami ekologicznymi plasowało województwo na I miejscu w kraju. Z racji włączenia do regionów określanych mianem „Polski Wschodniej” – w ramach Programu Operacyjnego Rozwój Polski Wschodniej 2007–2013 i Programu Operacyjnego Polska Wschodnia 2014–2020 – w kilkustoletniej perspektywie Świętokrzyskie zyskało dodatkowe środki z budżetu Unii Europejskiej¹¹. Dostępne analizy przedmiotowe uprawniają do przyjęcia założenia że zostaną one należycie wykorzystane dla poprawy wskaźników rozwoju województwa, bowiem ostatnia dekada przyniosła wiele pozytywnych zmian w infrastrukturze i tempie likwidowania wszelkich zapóźnień rozwojowych.

Na budowanie przyjaznej przestrzeni i poprawę jakości życia mieszkańców regionu istotny wpływ miały unijne dopłaty do rolnictwa i szeroki transfer środków socjalnych, kierowanych głównie do mieszkańców wsi w ramach polityki prorodzinnej. Coraz lepsza sieć dróg w regionie sprzyja zainteresowaniu leczeniem uzdrowiskowym, turystyką i agroturystyką.

W 2009 roku, na zlecenie Polskiej Organizacji Turystycznej, powstał raport zatytułowany „Potencjał turystyczny Polski Wschodniej”, opisujący walory regionalne i tereny nieatrakcyjne w świetle opinii turystów. Uwzględniono w nim zarówno Góry Świętokrzyskie, jak i samą Kielecczyznę, podkreślając, że o wiele korzystniejszą formułą w promocji jest jednak nie Kielecczyzna, kojarzona z biedą, tradycyjną wsią i rozdrobnionym rolnictwem, co Świętokrzyskie, kojarzone z zamkiem w Chęcinach, skansenem w Tokarni, Łysicą, Świętym Krzyżem, Puszcza Jodłową, Jaskinią „Raj” i Targami Zbrojeniowymi w Kiel-

⁹ *Strategia rozwoju*, op. cit. s. 10 i n.

¹⁰ *Regionalny Program Operacyjny*, op. cit., s. 5.

¹¹ J. Wrońska-Kiczor, *Potencjał gospodarczy województwa świętokrzyskiego*, „Studia i Materiały Miscellanea Oeconomicae” Rok 18, Nr 3/2014, s. 243-250; M. Wojarska, op. cit.

cach¹². W dokumencie tym podkreślono wówczas niezmiernie ważką kwestię: że region jest słabo promowany i w zasadzie nieprzygotowany do przyjęcia turystów. Hoteli wprawdzie przybywa, ale głównie w stolicy województwa i są wykorzystywane zaledwie w 30%. Słaba jest tania baza noclegowa dla młodzieży (ważny atut dla organizatorów wycieczek szkolnych), brakuje barów, tanich restauracji, parkingów, punktów informacji. Mimo licznych inwestycji, to nadal obszar oczekujący na dobre rozwiązania, pozostawiający wiele do życzenia. Podobnie zresztą jak poziom przedsiębiorczości (XII miejsce w rankingu krajowym w 2009 roku)¹³ i bierności zawodowej w regionie.

Warto jednak podkreślać także dobre inicjatywy i pozytywne zjawiska. Mimo relatywnie (do średniej krajowej) wysokiej stopy bezrobocia, kolejne diagnozy wykazują wysoką aktywność zawodową w grupie wieku poprodukcyjnego i wysoki odsetek kształcących się na różnych poziomach.

Kielce plasują się w czołówce miast chlubiących się dobrze rozwiniętą infrastrukturą pomocową na rzecz osób starszych i niepełnosprawnych (mieszkania chronione, kluby seniora, środowiskowe świetlice, domy samopomocy). W mieście działają dwa, a w województwie dwanaście Uniwersytetów Trzeciego Wieku, kilkanaście klubów seniora, dzienne i rodzinne domy pomocy, wypożyczalnie sprzętu rehabilitacyjnego, zakłady opiekuńczo-lecznicze. Sieć klubów i świetlic dla seniorów obejmuje 24 gminy¹⁴. Dobrze rozwinięta infrastruktura pomocowa i dostępne usługi społeczne decydują o przyjaznej przestrzeni zarówno dla rodzin, jak i osób samotnych, z różnych przyczyn niesamodzielnych. Bogata oferta edukacyjna, stażowa, kursowa, ustawicznie wzbogacana i modyfikowana przez urzędy pracy – także bezrobotnym daje szansę na szybkie przekwalifikowanie się, poszerzanie umiejętności i kompetencji. To ważki element szeroko rozumianego bezpieczeństwa publicznego mieszkańców.

Walory przyrodnicze, klimatyczne, geodezyjne, surowce mineralne i wody lecznicze tworzą niepowtarzalny potencjał tak dla dalszego rozwoju budownictwa, przemysłu wydobywczego, przetwórstwa surowców mineralnych, jak i dla rozwoju lecznictwa uzdrowiskowego i turystyki, w tym także turystyki leczniczej. Dobra wewnętrzna dostępność komunikacyjna tworzy bazę dla dalszego podnoszenia atrakcyjności inwestycyjnej regionu – co przy spójnej, racjonalnej polityce jednostek administracji terenowej, dobrej promocji, mogłoby w krótkim czasie zaowocować rozwojem małej i średniej przedsiębiorczości, faktycznym wzrostem ilości miejsc pracy i oczekiwanym odchodzeniem od negatywnych stereotypów.

---

¹² M. Rosmanowska, *Kielecczynę w promocji koniecznie ukryć*, www.wyborcza.pl – data dostępu: 12.05.2009.

¹³ *Strategia rozwoju ...* op. cit., s. 14.

¹⁴ Biuletyn Świętokrzyskiego Seniora, ROPS, Kielce 2014, s. 3–18.

5.5. Wyzwania – zadania

Wskazane deficyty społeczne, infrastrukturalne, rynkowe i inwestycyjne, determinujące trudną sytuację demograficzną województwa świętokrzyskiego, rodzą szereg wyzwań wobec polityki społecznej w ujęciu makro i przed gospodarzami regionu, przed władzami samorządowymi, publicznymi, przed organizacjami samorządowymi oraz przed architektami regulacji prawnych. Inicjatorami i orędownikami zmian ułatwiających, a nieutrudniających aktywizację środowiska, wzmacnianie potencjału poprzez motywowanie młodych do samodzielności i pozostawania w rodzinnym środowisku. Stanowią też podstawę do formułowania rekomendacji zadaniowych, adresowanych do instytucji wszystkich szczebli organizacji administracji terenowej. Najważniejsze z nich to:

- racjonalne gospodarowanie kapitałem ludzkim – promowanie wysokich kwalifikacji;
- wzmacnianie współpracy sektorowej dla aktywizacji społecznej i zawodowej mieszkańców regionu, dla organizacji społeczeństwa obywatelskiego;
- współpraca rynku pracy z rynkiem edukacji i kształcenia;
- podnoszenie rangi ekonomii społecznej;
- koordynacja działań w ramach polityk szczegółowych polityki społecznej;
- dalszy rozwój usług społecznych;
- budowa infrastruktury przyjaznej dla rodzin wychowujących dzieci i sprawujących opiekę nad niepełnosprawnymi i osobami starszymi;
- wszechstronne (instytucjonalne, finansowe) wspieranie rodzin w sprawowaniu funkcji rodzicielskich, wychowawczych i opiekuńczych;
- upowszechnianie w instytucjach kształcenia (szczególnie na poziomie zawodowym i wyższym) wiedzy o zawodach deficytowych i refundowanych;
- koordynacja szkolnictwa wyższego, edukacji ustawicznej i kształcenia zawodowego z potrzebami regionalnego/lokalnego rynku pracy;
- wspieranie jednostek i rodzin – podopiecznych pomocy społecznej – w odzyskiwaniu/uzyskiwaniu samodzielności ekonomicznej i społecznej;
- tworzenie sprzyjających warunków dla kreacji, upowszechniania zachowań prospołecznych, samopomocowych, obywatelskich, integracyjnych – promowanie międzypokoleniowej i środowiskowej integracji społecznej;
- dążenie do ograniczania marginalizacji w grupach ryzyka socjalnego i zdrowotnego, zagrożonych niepełnosprawnością, dysfunkcjami i ubóstwem;
- kształtowanie polityki edukacyjnej, senioralnej i publicznej adekwatnej do specyfiki regionu.

Największe szanse rozwojowe Świętokrzyskiego tkwią w takich obszarach zadaniowych jak:

- wdrażanie innowacyjności organizacyjnej i branżowej w planach rozwoju gospodarczego – nowe kierunki i technologie produkcyjne w ramach zrównoważonego rozwoju (np. wspieranie działań ukierunkowanych na produkcję i dystrybucję energii uzyskiwanej ze źródeł odnawialnych OZE);
- dalszy rozwój budownictwa, drogownictwa, przemysłu wydobywczego i przetwórczego surowców mineralnych;
- podnoszenie atrakcyjności inwestycyjnej i siedliskowej poprzez obniżanie obciążeń fiskalnych i realnych kosztów utrzymania stałych mieszkańców (np. niższe podatki od nieruchomości dla firm tworzących miejsca pracy poza centrami miast, niższe ceny energii elektrycznej, gazu, wody, korzystania ze środków komunikacji miejskiej);
- preferencje dla ludzi młodych w dostępie do instytucji wspierających rodzinę (żłobki, przedszkola, świetlica i stomatolog w szkole), w dostępie do dóbr kultury, sportu i rekreacji (preferencje, symboliczne opłaty za wstęp do kin, teatrów, muzeum, centrów kultury, na baseny, pływalnie);
- podnoszenie jakości kapitału społecznego, systematyczne budowanie na terenie miast i wsi przyjaznej przestrzeni życiowej dla wszystkich grup społecznych i wiekowych – konkurencyjnej swoją specyfiką, samorządnością, obywatelskością, otwarciem na człowieka;
- planowe i konsekwentne inwestowanie w tworzenie atrakcyjnej bazy lecznictwa uzdrowskiego i turystyki uzdrowskiej (wykorzystanie wielkiego popytu w Polsce i na świecie na solanki i wody siarczkowe);
- monitorowane i faktyczne (a nie zapisane wyłącznie w certyfikatach ISO) promowanie przyjaznych wobec mieszkańców urzędów, instytucji i urzędników publicznych;
- wzmacnianie rangi trzeciego sektora, wspieranie rozwoju organizacji pozarządowych i obywatelskiego modelu życia we wszystkich społecznościach;
- budowa nowoczesnego, adekwatnego do potrzeb starzejącego się regionu modelu wzmacniania potencjału rozwojowego, interdyscyplinarnej, wielosektorowej współpracy instytucjonalnej, pozainstytucjonalnej i pozarządowej na linii: administracja terenowa – sektor przedsiębiorstw – instytucje kształcenia wszystkich szczebli (od zawodowego).

5.6. Podsumowanie

Przyszłość demograficzna i jakość, poziom efektywności regionalnej polityki społecznej w Świętokrzyskiem w najbliższych latach zależeć będą od skuteczności i skuteczności wdrażania ustawicznie modyfikowanych celów – strategicznych i operacyjnych. Pierwsze z nich dotyczą wypełniania diagnozowanych

deficytów społecznych odpowiednimi treściami kompensacyjnymi; drugie – wymagają opracowywania i wdrażania działań aktywizacyjnych oraz naprawczych w perspektywie długookresowej.

Ich kierunki, dynamika, wyznaczone priorytety z jednej strony zawsze będą pozostawać w istotnej zależności od specyfiki regionu; z drugiej zaś od dostępu do środków zapewniających realizację. Muszą być kompatybilne z założeniami zawartymi w takich dokumentach jak: „Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego do roku 2020”, „Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu – Europa 2020”. To oznacza konieczność uwzględniania megatrendów europejskich wyznaczających zadania polityki spójności w ujęciu wspólnotowym. Najważniejsze z nich to: niekorzystna sytuacja demograficzna w całej Europie – starzejące się społeczeństwa; spolaryzowany rozwój gospodarczy i poziom innowacyjności w regionach; brak stabilności politycznej – problemy związane z falą uchodźstwa; polaryzacja wewnątrzunijna. To tylko pozornie „dalekie” od województwa świętokrzyskiego regiony, bowiem historia pokazuje, że wszelkie przejawy kryzysu, czy spowolnienia gospodarczego na świecie, w Unii Europejskiej – zawsze przekładają się na kształt i realne możliwości finansowe, rozwojowe polityki regionalnej. Do takiego wniosku uprawnia fakt uzupełnienia w 2009 roku w Traktacie Lizbońskim priorytetu spójności gospodarczej i społecznej – spójnością terytorialną.

Województwo świętokrzyskie przynajmniej do roku 2020 pozostanie priorytetowym obszarem interwencji strukturalnej Unii Europejskiej ze względu na fakt, że mieści się we wspólnotowych parametrach biedy. Zarówno wielkość PKB na mieszkańca regionu, jak parytet siły nabywczej nie przekraczają bowiem poziomu 75% średniej unijnej¹⁵. To zarówno szansa na pozostawanie pod szczególną ochroną przed ubóstwem, wykluczeniem społecznym, jak i wielka odpowiedzialność spoczywająca na barkach administracji terenowej – i za utrzymanie oczekiwanego poziomu absorpcji środków z funduszy pomocowych i za dbałość o nieprzekraczanie deficytu budżetowego poniżej ustawowych regulacji.

Mimo zauważalnej dynamiki rozwoju społeczno-gospodarczego województwa po wstąpieniu Polski do UE, mimo systematycznego rozwoju infrastruktury drogowej, mieszkaniowej, handlowej i usługowej, mimo spadku stopy bezrobocia – region nadal postrzegany jest przez potencjalnych inwestorów, pracodawców, pracowników, studentów jako mało atrakcyjny. Przełamywanie, utrwalanych przez lata, negatywnych stereotypów mentalnościowych, społecznych i kulturowych jest procesem nierzadko rozłożonym na dziesiątki lat. Wymaga

¹⁵ Więcej na ten temat: *Strategia rozwoju, passim*.

konsekwencji i profesjonalizmu w działaniach na rzecz rozwoju, promocji, wskazywania atrakcji i zalet regionu tak w kraju, jak i w przestrzeni międzynarodowej. Wymaga też stałych inwestycji i dbałości o kapitał ludzki. To ważne wyzwanie XXI wieku wobec władz wszystkich szczebli, wobec kreatorów polityki społecznej województwa i samorządu miast, wsi, powiatów oraz gmin, odpowiedzialnych za zmianę wizerunku regionu świętokrzyskiego.

Bibliografia

- Biuletyn Świętokrzyskiego Seniora* (2014), ROPS, Kielce, s. 3–18.
- Regionalny Program Operacyjny Województwa Świętokrzyskiego na lata 2007–2013* (2008), Zarząd Województwa Świętokrzyskiego, Kielce, s. 32.
- Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej* (2016), GUS, Warszawa, s. 284.
- Rosmanowska M., *Kielecczynę w promocji koniecznie ukryć*, www.wyborcza.pl – data dostępu: 12.05.2009.
- Strategia polityki społecznej województwa świętokrzyskiego na lata 2012–2020* (2012), ROPS UM, Kielce, s. 94–106.
- Strategia rozwoju województwa świętokrzyskiego do roku 2020* (2013), Zarząd Województwa Świętokrzyskiego, Kielce, s. 9.
- Szlachta J. (2013), *Europejskie terytorium 2050 jako nowa generacja programowania rozwoju społeczno-gospodarczego Unii Europejskiej*, „Biuletyn PTE. Forum Myśli Strategicznej”, Warszawa, nr 2 (61).
- Wojarska M. (2014), *Konkurencyjność województwa świętokrzyskiego na tle pozostałych regionów Polski*, „Studia i Materiały Miscellanea Oeconomicae” Rok 18, Nr 3/2014, s. 129–143.
- Województwo świętokrzyskie. Podregiony, powiaty, gminy* (2015), Urząd Statystyczny w Kielcach, Kielce, s. 24–25.
- Wrońska-Kiczor J. (2014), *Potencjał gospodarczy województwa świętokrzyskiego*, „Studia i Materiały Miscellanea Oeconomicae” Rok 18, Nr 3/2014, s. 243–250.

Dyskusja

Prof. dr hab. Józefina HRYNKIEWICZ

Rządowa Rada Ludnościowa

Dziękuję pani Anecie Królik za przedstawienie trudnej sytuacji demograficznej województwa świętokrzyskiego. Mam nadzieję, że znajdziemy sposoby, które pozwolą przełamać te niekorzystne zjawiska. Zapraszam do dyskusji.

Zbigniew DUDA

Starosta Ostrowiecki

Wysłuchaliśmy bardzo interesującego wykładu, który nie tylko przedstawia aktualną sytuację demograficzną województwa świętokrzyskiego, ale wskazuje, jakie należy podjąć kierunki w przyszłości. Prelegenci pokazując dane i przyczyny zjawisk demograficznych województwa świętokrzyskiego, w swoich wypowiedziach podawali sposoby, mające na celu przełamanie negatywnych zjawisk. W województwie świętokrzyskim społeczeństwo się starzeje, pojawia się coraz większa grupa ludzi w wieku poprodukcyjnym, a zatem chcąc ściągnąć do regionu ludzi oraz zmniejszać bezrobocie, należy rozwijać turystykę. Na świecie w sektorze usług pracuje największa grupa ludzi. Tak, jak wspomniano województwo świętokrzyskie słynie z walorów naturalnych i zabytków historycznych. Propagujemy także Program Natura 2000. W regionie mamy wspaniałe miejsca, rezerwaty, zabytki przyrodnicze, które należy ludziom pokazywać. Nie powinniśmy opierać się tylko na złych danych dotyczących sytuacji demograficznej naszego województwa, ale tworzyć warunki, które spowodują, że pojawi się migracja do województwa świętokrzyskiego. Nie możemy zakładać, że będziemy tylko województwem rolniczym. Na terenie powiatu ostrowieckiego znajduje się jedyny pomnik historii- krzemionki opatowskie. Liczymy na wsparcie władz centralnych i dofinansowanie z kontraktu terytorialnego, które pozwoli rozwijać i stworzyć bazę turystyczną. Staraliśmy się uzyskać dofinansowanie w sejmiku wojewódzkim, ale nasze krzemionki nie zyskały wsparcia. Współpraca między samorządami powinna się opierać na pokazywaniu najlepszych rzeczy w naszym regionie. Współpraca z parlamentarzystami pokazała, że województwo świętokrzyskie może uzyskać pomoc i dofinansowanie z kontraktu samorządowego. Północna część województwa to teren uprzemysłowiony, który dotknął proces bezrobocia strukturalnego. W tej części

regionu bezrobocie jest najwyższe i oscyluje w powiecie ostrowieckim koło 14 %, zaś w Skarżysku czy Starachowicach w poprzednich latach było to 17–19 %. Władze sejmików i władze lokalne stoją przed ogromnym zadaniem „rozruszania” tej części województwa. Pamiętajmy jednak, że mamy się czym chwalić. Władze i mieszkańcy województwa świętokrzyskiego tworzą wizję rozwoju regionu. Może połączenie pracy i dobre pomysły spowodują, że nasze wskaźniki nie będą szybować w dół.

Prof. drhab. Józefina HRYNKIEWICZ

Rządowa Rada Ludnościowa

Bardzo dziękuję za wypowiedź Panie Starosto. Poznałam województwo świętokrzyskie doskonale, można powiedzieć, że „przeszłam ten region na własnych nogach”. Region słynie z walorów turystycznych, przyrodniczych, za-
bytków kultury. Województwo świętokrzyskie jest sercem Polski, ponieważ w VII wieku dokonano tu – w Wiślicy – chrztu Polski, Wiślicy.

Dr hab. n. med. Wojciech ROKITA

Konsultant wojewódzki ds. położnictwa i ginekologii

W trakcie naszej konferencji mówimy o trudnej sytuacji demograficznej województwa świętokrzyskiego. Pytanie brzmi: co mieszkańcy tego województwa mogą zrobić, żeby zmienić niekorzystne trendy. Musimy zdawać sobie sprawę, iż w celu poprawy wskaźników rodności, należy podjąć dwukierunkowe działania zwiększające liczbę urodzeń oraz poprawę jakości opieki zdrowotnej. W pierwszej kwestii wdrożono na terenie województwa świętokrzyskiego programy dotyczące opieki socjalnej, choć na ich efekty będziemy musieli poczekać. Cięża u kobiet trwa dłużej niż u innych ssaków. Druga kwestia to jakość opieki zdrowotnej. Korzystając z obecności parlamentarzystów na tej sali, przypomnę, że w 2012r. w województwie świętokrzyskim wprowadzono program opieki prenatalnej. Województwo przez ostatnie 10 lat zajmowało ostatnie miejsce, natomiast po 2012 r. jesteśmy na 1–2 miejscu w Polsce. W województwie świętokrzyskim rocznie umiera o 80 dzieci mniej niż w latach poprzednich. Ze zdziwieniem stwierdzam, że żaden z parlamentarzystów nie lobbował za tym, aby województwo świętokrzyskie zostało objęte Programem *Poprawa Zdrowia Prokreacyjnego* w ramach Narodowego Programu Zdrowia. W Polsce są trzy województwa, czyli świętokrzyskie, podkarpackie i warmińsko-mazurskie, które nie partycypują w tym znakomitym programie. Apeluję zatem do parlamentarzystów o poparcie i lobbowanie, ponieważ rozegra się niedługo „dogrywka” programu *Poprawa*

Zdrowia Prokreacyjnego. Kobiety z województwa świętokrzyskie są pozbawione dostępu do nowoczesnych technik diagnostyki leczenia niepłodności w ramach Narodowego Programu Zdrowia. Dane demograficzne są złe, ale możemy własnymi siłami wiele zmienić.

Prof. drhab. Józefina HRYNKIEWICZ

Rządowa Rada Ludnościowa

Dziękuję za wypowiedź. Chciałabym Pana zapewnić, iż jako członek Sejmowej Komisji Zdrowia w Sejmie, podejmę interpelację i działania, aby te trzy województwa zostały objęte Programem *Poprawa Zdrowia Prokreacyjnego*.

CZĘŚĆ II

SYTUACJA NA RYNKU PRACY A WARUNKI ŻYCIA MIESZKAŃCÓW WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO

Dr Iwona KINIORSKA

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

Instytut Geografii

6. Migracje wewnętrzne ludności w województwie świętokrzyskim

6.1. Wstęp

Migracje są procesem skomplikowanym. W celu ułatwienia analizy, migracje są dzielone: na kryterium czasu (stałe i tymczasowe), zasięg (wewnętrzne i zewnętrzne), sposób organizacji (np. legalne i nielegalne, dobrowolne, przymusowe, indywidualne i grupowe itp.), charakter i przyczyny. Każda z klasyfikacji zawiera różne typy migracji i obejmuje wszystkie przemieszczenia, przykładowo, migracja może być albo wewnętrzna, albo zewnętrzna, innych migracji z uwagi na relację do granic państwowych nie ma (Janicki 2015).

Celem artykułu jest analiza i ocena migracji wewnętrznych na obszarze województwa świętokrzyskiego w latach 2004–2014. Przedmiotem analizy były migracje, które są jednym z najważniejszych procesów przemian społeczno-gospodarczych. Materiał źródłowy pochodził z BDL–GUS. W opracowaniu przyjęto definicję migracji wewnętrznych według GUS, określaną jako zmianę miejsca zamieszkania (pobyt stały lub czasowy) na terenie kraju. Migracje polegają też na przekroczeniu granicy administracyjnej gminy, miejsca zamieszkania w obrębie gminy, z terenów wiejskich na miejskie i odwrotnie.

6.2. Zmiany ludnościowe

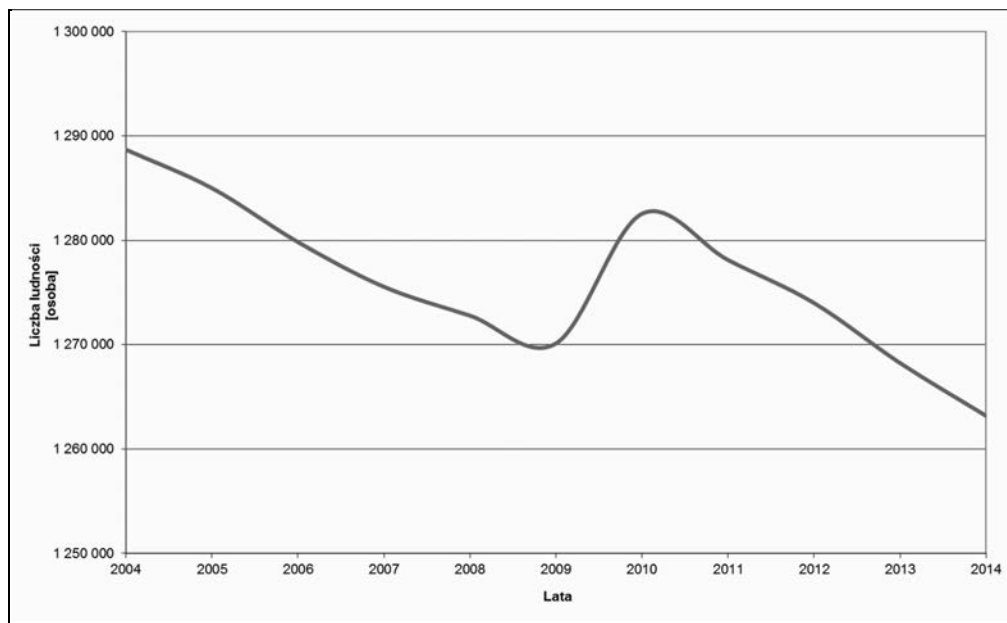
Województwo świętokrzyskie zaliczane jest do obszarów Polski Wschodniej, która ze względu na swój peryferyjny charakter cechuje się nagromadzeniem wielu negatywnych zjawisk w sferze społecznej i gospodarczej. W najtrudniejszej sytuacji są tereny, w ramach których rolnictwo jest głównym źródłem dochodu ich mieszkańców. Na problemy ekonomiczne nakłada się szereg barier demograficznych (wzrost obszarów depopulacyjnych, ubytek naturalny itp.). Prognozy ludnościowe GUS zakładają dalszy ubytek zaludnienia województwa i to w tempie wyższym niż przeciętnie w kraju. Liczba mieszkańców na wsi świętokrzyskiej zmniejszy się o 4% w 2025 r. (w stosunku do 2010 r. polska

wieś odnotuje wzrost o 1,4%), a w 2035 r. będzie tam mieszkało prawie 9% ludności mniej niż w 2010 r. (w Polsce spadek ludności wiejskiej wyniesie 1,1%). Badania prowadzone przez A. Potrykowską (2002) wskazały, iż województwo świętokrzyskie obok lubelskiego i podlaskiego jest obszarem cechującym się największymi spadkami w zakresie liczby ludności zamieszkującej obszary wiejskie. Są to tradycyjne wiejskie obszary wyludniające się i stanowiące dziś trzon tzw. wiejskich obszarów problemowych, wymagających restrukturyzacji rolnictwa oraz rozwoju wielofunkcyjnego. W całym województwie do 2035 r. potencjał demograficzny obniży się o 15% (w kraju o 5,8%) (Kamińska 2012).

W badanych latach 2004–2014 liczba ludności zamieszkującej województwo świętokrzyskie obniżyła się z 1 288 693 do 1 263 176 osób, czyli o 1,9 % (wyk. 6.1.). Największe spadki zaludnienia zanotowano w miastach o 3,9%, porównywalnie na obszarach wiejskich liczba ludności obniżyła się o 0,4%. Jak wskazuje w swoich badaniach J. Hrynkiewicz (2016), od kilku lat zmniejsza się liczba mieszkańców miast w wyniku pogłębiającego się procesu dezurbanizacji.

Wykres 6.1. Zmiany liczby ludności w województwie świętokrzyskim w latach 2004–2014

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z GUS.

Dynamika zmian zaludnienia jest kształtowana przede wszystkim przez dwa elementy: przyrost naturalny i saldo migracji. Oceniając wpływ wymienionych składowych, należy zauważyć, iż w ostatnich latach wzrosło znaczenie salda migracji. Już od połowy lat 90. ubiegłego wieku istotne znaczenie w zaludnieniu obszarów wiejskich zaczął odgrywać napływ ludności. Magnesem orientującym kierunki przepływu ludności są najczęściej pozarolnicze miejsca pracy. Jak stwierdził Ravenstein, migracje są selektywne, gdyż najczęściej podejmują je ludzie młodzi, stanu wolnego, odważni i przedsiębiorczy. Następuje zatem niekorzystna deformacja struktur demograficznych i społeczno-zawodowych na obszarach emigracyjnych. Korzystają na tym obszary imigracyjne, w kierunku których strumień tych migracji się kieruje (Runge 2010).

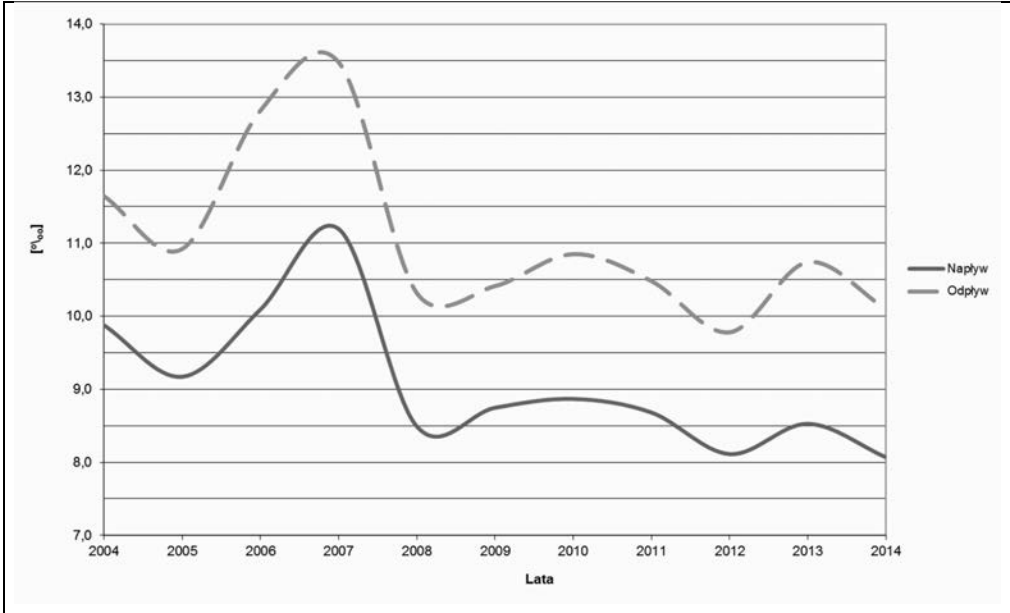
6.3. Dynamika migracji wewnętrznych w latach 2004–2014

Rozpoznanie dynamiki zmian migracji wewnętrznych rozpoczęto od charakterystyki przepływów pod względem podstawowych cech migracyjnych: napływu, odpływu, salda migracji. Napływ migracyjny w województwie świętokrzyskim osiągnął kulminację w 2007 r., gdy wyniósł 13,48% (wyk. 6.2.). W badanych latach 2004–2014 uległ obniżeniu z 9,88% do 8,07%. Odpływ migracyjny w początkowym okresie badawczym kształtował się na wyższym poziomie, kulminację miał w 2007 r. – 11,20%. W latach 2004–2014 obniżył się z 11,65% do 10,10%. O napływie i odpływie ludności świadczy saldo migracji, które również wykazało tendencję spadkową z –0,77% do –2,03% (wyk. 6.3.).

Biorąc pod uwagę kierunki migracji w relacji miasto-wieś, wskazano określone tendencje. W badanych latach 2004–2014 napływ do miast był niższy niż na obszary wiejskie (wyk. 6.4). Jednak w obu kierunkach rejestrowano spadki. Napływ do miast obniżył się z 8,08% do 6,68%, na wieś z 11,38% do 8,93%. Z kolei odpływ z miast był na znacznie wyższym poziomie, ale również i w tym zakresie zarejestrowano spadek z 13,74% do 11,48% (wyk. 6.5.). Stosunkowo niewielkie zmiany były w odpływie ludności ze wsi (9,90%–8,59%). Efektem tak kształtujących się składowych migracji był spadek salda migracji na obszarach wiejskich z 1,48% do 0,35% oraz wzrost w miastach z –5,65% do –4,97%.

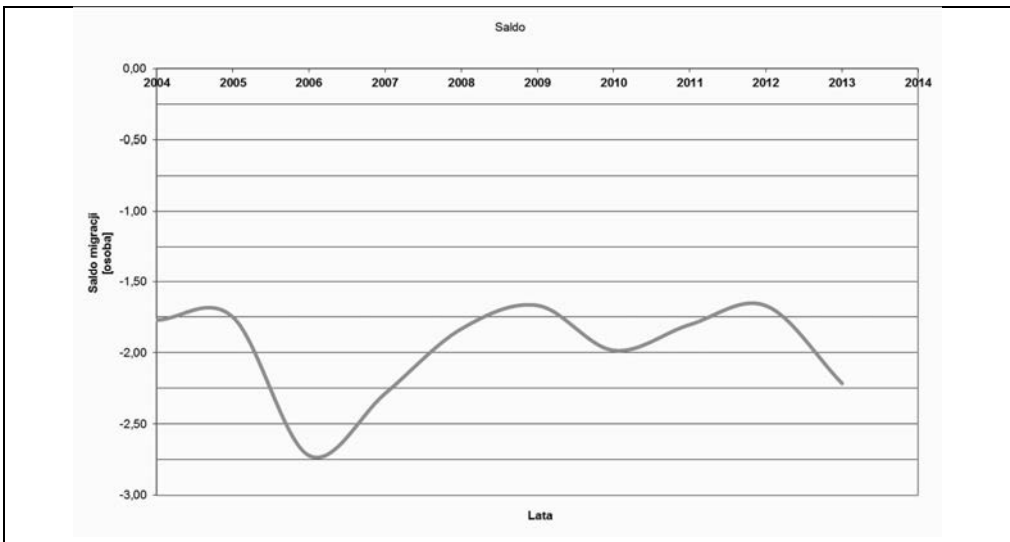
Jednak od wielu lat, saldo migracji dla miast utrzymuje się na poziomie ujemnym (wyk. 6.6). Prowadzone badania oceny skali i rozmiarów migracji wskazały na spadek mobilności przestrzennej w kierunku miast województwa świętokrzyskiego. Nasilony odpływ z miast jest wynikiem zróżnicowanych procesów, uwarunkowanych przemianami funkcjonalno-gospodarczymi, wynikających również z rozwoju strefy podmiejskiej, stąd wzrost znaczenia w przemieszczeniach ludności obszarów wiejskich, położonych w bezpośrednim zapleczu miast.

Wykres 6.2. Napływ i odpływ migracyjny na 1000 mieszkańców w województwie świętokrzyskim w latach 2004–2014

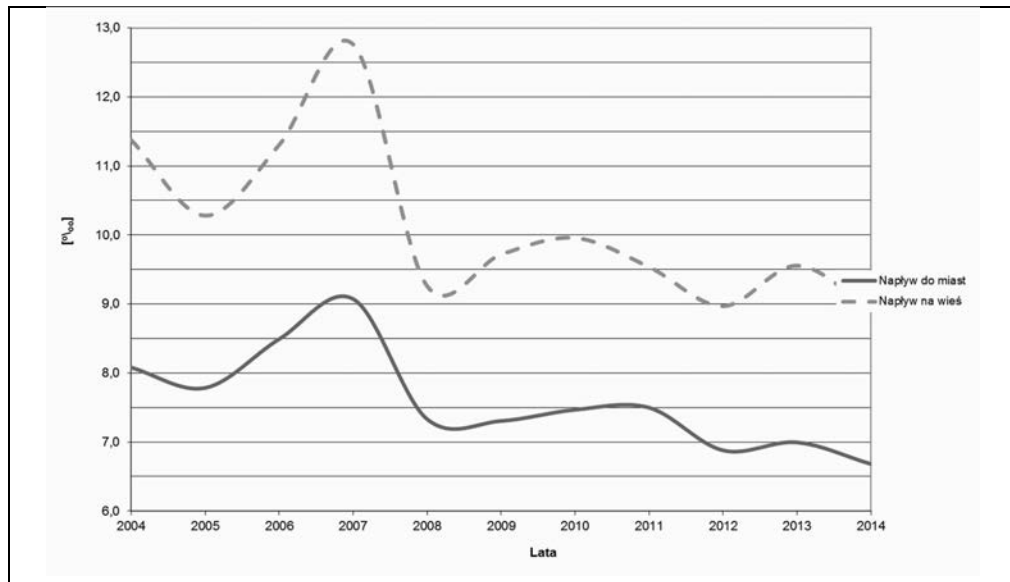
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z GUS.

Wykres 6.3. Saldo migracji na 1000 mieszkańców w województwie świętokrzyskim w latach 2004–2014

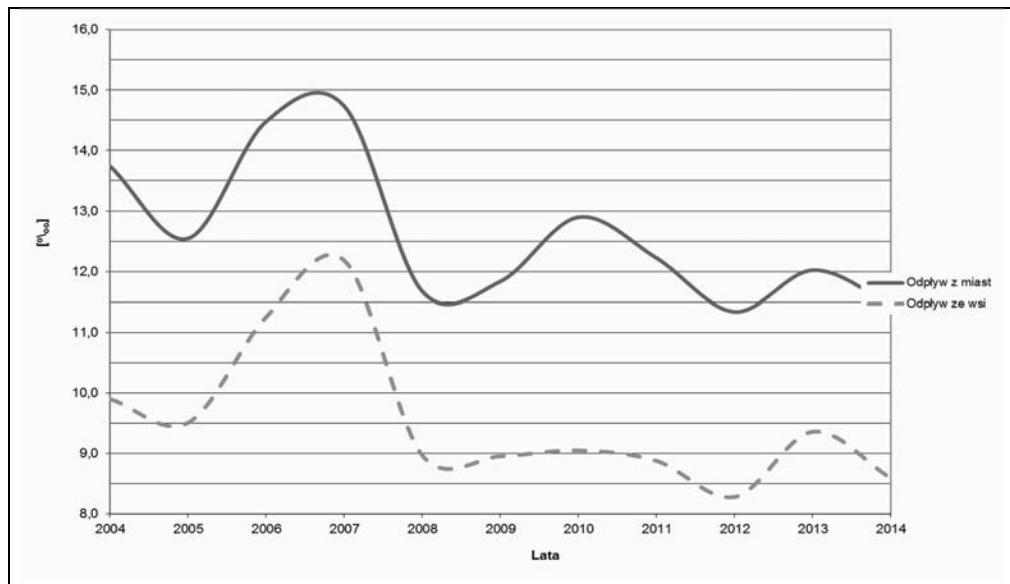
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z GUS.

Wykres 6.4. Kierunki migracji wewnętrznych według napływu w województwie świętokrzyskim w latach 2004–2014

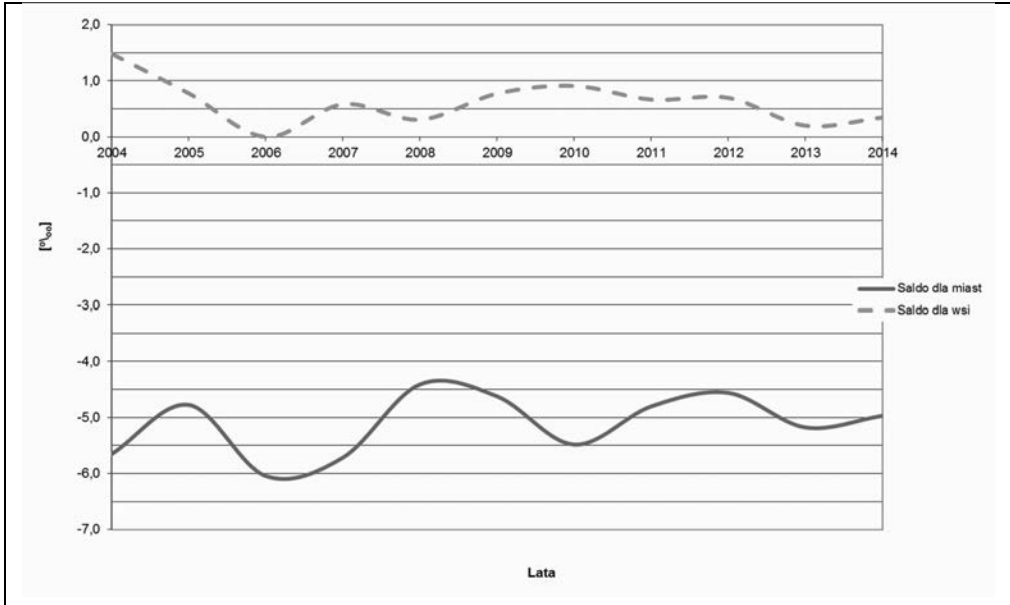
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z GUS.

Wykres 6.5. Kierunki migracji wewnętrznych według odpływu w województwie świętokrzyskim w latach 2004–2014

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z GUS.

Wykres 6.6. Saldo migracji na 1000 mieszkańców w miastach i na obszarach wiejskich w województwie świętokrzyskim w latach 2004–2014

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z GUS.

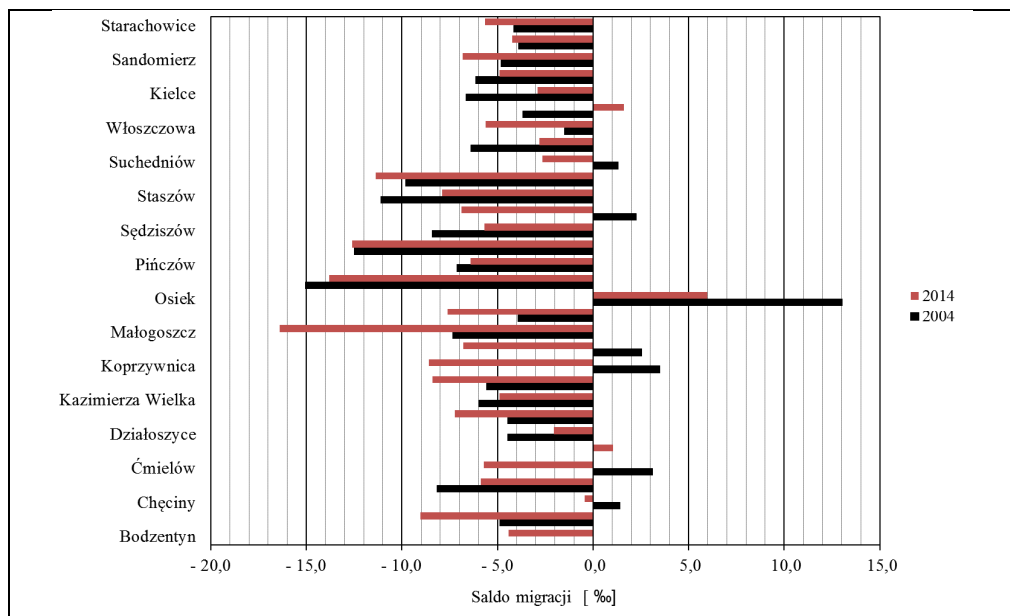
Zwiększenie odpływu mieszkańców zaznaczyło się głównie w miastach położonych w południowej i północnej części województwa (Kiniorska 2011). Jak zauważają w swoich badaniach D. Szymańska, J. Biegańska (2011), w Polsce, tak jak w wielu innych krajach europejskich, obserwujemy zjawisko kontrurbanizacji wywołane różnymi zachowaniami i preferencjami migracyjnymi ludności. Zjawisko to zachodzi zarówno w formie eksurbanizacji (*ex-urbanization*), urbanizacji przestawionej/przesuniętej (*displaced-urbanization*), jak i antyurbanizacji (*anti-urbanization*).

Pierwszy przypadek mamy wówczas, gdy zamożni mieszkańcy miast wyprowadzają się na obszary wiejskie, nie odcinają się jednak od miasta i dojeżdżają tam codziennie do pracy; drugi natomiast, gdy całe gospodarstwo przemieszcza się, motywując to potrzebą znalezienia nowego miejsca zatrudnienia, niższymi kosztami życia itp., trzeci zaś wynika z chęci zamieszkania w mniejszych jednostkach osadniczych, z powodu postaw antywiejskich i odrzucenia miejskiego stylu życia. Niezależnie od motywów, efekt końcowy repopulacji wsi jest taki sam.

Analizując rozkład salda migracji w miastach województwa świętokrzyskiego, dodatnie saldo zanotowano w niewielkiej grupie miast (ryc. 6.7.). W 2004 r.

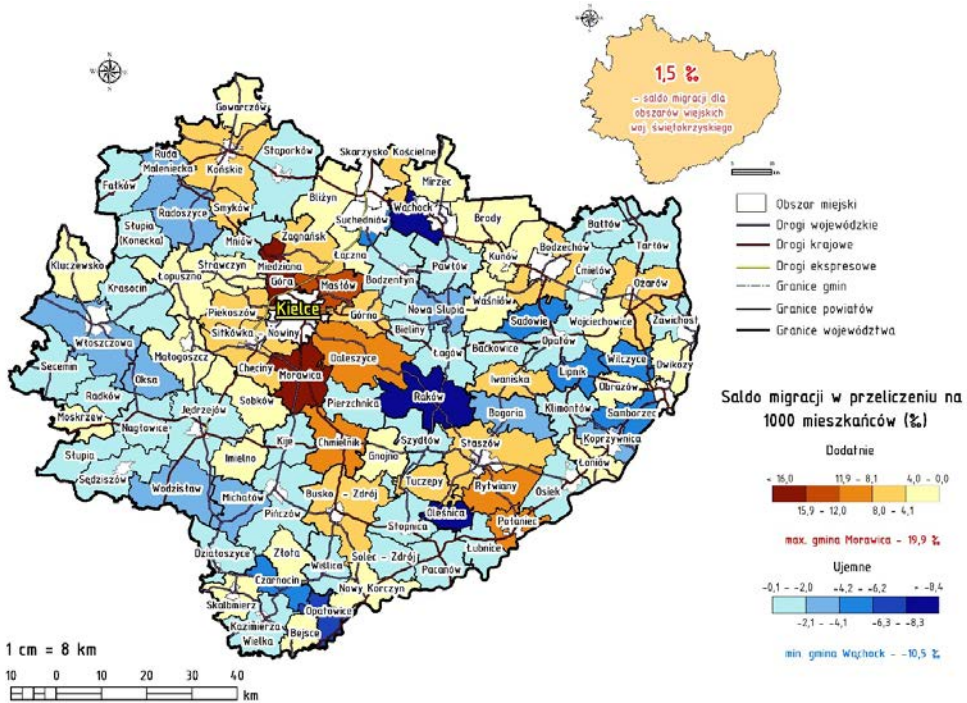
było to 8 ośrodków miejskich (Bodzentyn, Chęciny, Ćmielów, Koprzywnica, Kunów, Osiek, Skalbmierz, Suchedniów), w 2014 r. tylko 3 miasta odnotowały dodatnie saldo migracji (Daleszyce, Osiek, Zawichost). Na obszarach wiejskich w latach 2004–2014 rejestrowano wzrost liczby gmin, w których odnotowano dodatnie saldo migracji. W 2004 r. najwyższe wartości salda migracji zanotowano na obszarach wiejskich, położonych w strefie podmiejskiej oraz otaczających ośrodki subregionalne, takie jak: Busko Zdrój, Połaniec, Ożarów, Staszów, Końskie (wyk. 6.8.). W 2014 r. rejestrowano podobne tendencje. Wzrost dodatniego salda migracji był odnotowywany w większej liczbie gmin położonych w południowej części woj. świętokrzyskiego (wyk. 6.9.). Wzrosło znaczenie kształtowania się przepływów migracyjnych w ośrodkach subregionalnych, zlokalizowanych w południowo-zachodniej części analizowanego obszaru (Jędrzejów, Małogoszcz, Włoszczowa). Napływ ludności na obszary wiejskie, położone w sąsiedztwie miast, wykazuje tendencje wzrostową. W grupie ludności napływającej dominują osoby w wieku produkcyjnym, co zaznacza się w odmłodzeniu struktury demograficznej i wpływa istotnie na poprawę elementów kształtujących ruch naturalny, w tym głównie na wzrost urodzeń.

Wykres 6.7. Saldo migracji na 1000 mieszkańców według miast w województwie świętokrzyskim w latach 2004–2014

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z GUS.

Rycina 6.1. Saldo migracji na 1000 mieszkańców na obszarach wiejskich według gmin w województwie świętokrzyskim w 2004 r.

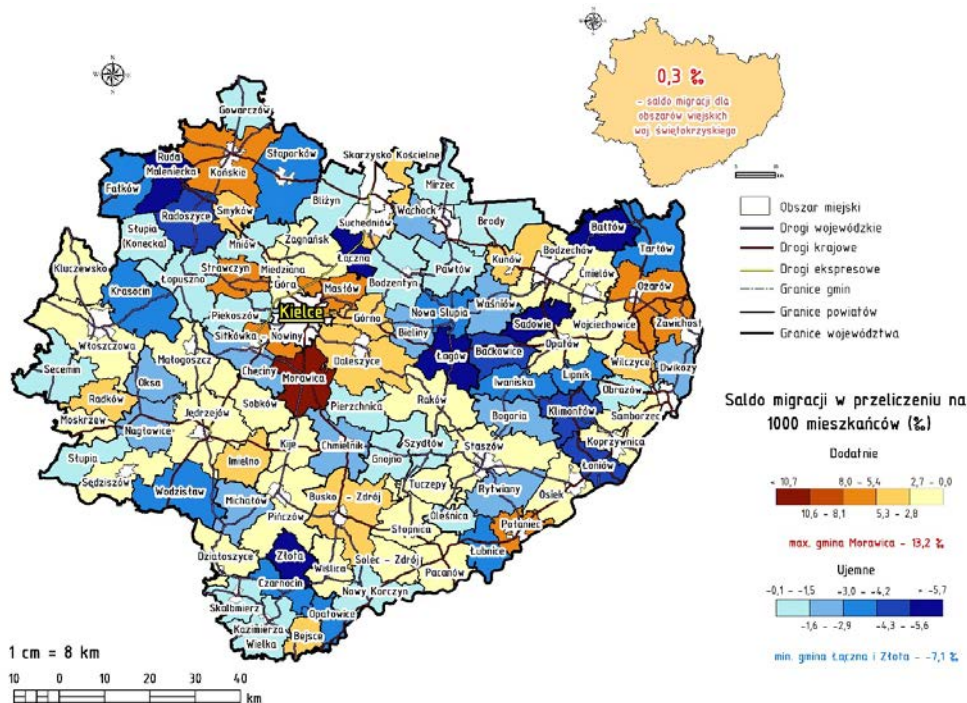
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z GUS.

W strukturze przemieszczeń według kierunków do poszczególnych województw zaobserwowano zróżnicowane tendencje.

W 2004 r. łącznie odplynęło z województwa świętokrzyskiego 14 868 osób, z czego z miast 7 953 osób, a z obszarów wiejskich 6 915 osób (tab.6.1.). Najlicniejszą grupę odplywających stanowiły osoby przemieszczające się w obrębie województwa świętokrzyskiego. Oznacza to, że większość mieszkańców, zmieniając wcześniejsze miejsce zamieszkania, przenosi się do gmin tego samego województwa, co określamy mianem migracji wewnątrz wojewódzkich. Kolejne obszary, które cieszyły się największym zainteresowaniem migrantów to województwa: mazowieckie i małopolskie. Najmniej liczną grupę stanowiły osoby odplywające do województw: lubuskiego i podlaskiego. Porównywalnie w 2014 r. w odplywie na terenie województwa świętokrzyskiego brało udział 12 310 osób, czyli nastąpił spadek o 17,2% (tab. 6.2.). Kierunki odplywu były takie same jak w roku 2004. Analizując kierunki napływu do miast i wsi woje-

wództwa świętokrzyskiego, zauważono również tendencję spadkową z 12 553 do 9846 czyli o 21,5%. Dominował napływ na obszary wiejskie, porównywalnie w 2004 r. 63,0% stanowiły osoby napływające ze wszystkich województw na obszary wiejskie województwa świętokrzyskiego (tab. 6.3.), a w 2014 r. 64% (tab. 6.4.). Najliczniej przybywały osoby (poza województwem świętokrzyskim) ze: śląskiego i mazowieckiego. Badania prowadzone przez W. Kamińską (2010) wskazały, iż obszarami przyciągającymi migrantów są przede wszystkim gminy położone na obszarach atrakcyjnych turystycznie (np. Chęciny, Bałtów) oraz atrakcyjnie położone względem ośrodków miejskich i szlaków komunikacyjnych (np. Sitkówka-Nowiny, Jędrzejów), z dobrze rozwiniętymi pozarolniczymi działami gospodarki (Połaniec, Miedziana Góra). Z kolei obszarami odpływowymi są tereny monofunkcyjne, położone peryferyjnie, na których nasilenie negatywnych zjawisk o charakterze społeczno-demograficznym skutkuje procesami: depopulacyjnym i starzeniem się ludności.

Rycina 6.2. Saldo migracji na 1000 mieszkańców na obszarach wiejskich według gmin w województwie świętokrzyskim w 2014 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z GUS.

**Tabela 6.1. Odływ wg docelowego miejsca pobytu
w województwie świętokrzyskim w 2004 r.**

Województwo docelowego pobytu	Z miast	Z obszarów wiejskich	Razem
Dolnośląskie	138	92	230
Kujawsko-pomorskie	39	25	64
Lubelskie	155	110	265
Lubuskie	25	13	38
Łódzkie	163	126	289
Małopolskie	584	442	1 026
Mazowieckie	1332	609	1 941
Opolskie	45	62	107
Podkarpackie	224	208	432
Podlaskie	24	12	36
Pomorskie	101	66	167
Śląskie	278	526	804
Świętokrzyskie	4674	4539	9 213
Warmińsko-mazurskie	29	20	49
Wielkopolskie	83	40	123
Zachodniopomorskie	59	25	84
Razem	7 953	6 915	14 868

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z GUS.

**Tabela 6.2. Odplyw według docelowego miejsca pobytu
w województwie świętokrzyskim w 2014 r.**

Województwo docelowego pobytu	Z miast	Z obszarów wiejskich	Razem
Dolnośląskie	195	101	296
Kujawsko-pomorskie	24	16	40
Lubelskie	110	60	170
Lubuskie	18	18	36
Łódzkie	144	145	289
Małopolskie	630	464	1 094
Mazowieckie	1094	600	1 694
Opolskie	29	35	64
Podkarpackie	190	191	381
Podlaskie	13	12	25
Pomorskie	73	38	111
Śląskie	216	356	572
Świętokrzyskie	3519	3792	7 311
Warmińsko-mazurskie	26	15	41
Wielkopolskie	83	40	123
Zachodniopomorskie	34	29	63
Razem	6398	5912	12 310

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z GUS.

Tabela 6.3. Napływ wg poprzedniego miejsca pobytu
w województwie świętokrzyskim w 2004 r.

Województwo poprzedniego pobytu	Do miast	Na obszary wiejskie	Razem
Dolnośląskie	70	78	148
Kujawsko-pomorskie	31	18	49
Lubelskie	120	76	196
Lubuskie	29	12	41
Łódzkie	112	132	244
Małopolskie	198	291	489
Mazowieckie	395	272	667
Opolskie	22	35	57
Podkarpackie	188	191	379
Podlaskie	12	7	19
Pomorskie	24	25	49
Śląskie	218	581	799
Świętokrzyskie	3096	6117	9 213
Warmińsko-mazurskie	32	25	57
Wielkopolskie	38	24	62
Zachodniopomorskie	51	33	84
Razem	4 636	7 917	12 553

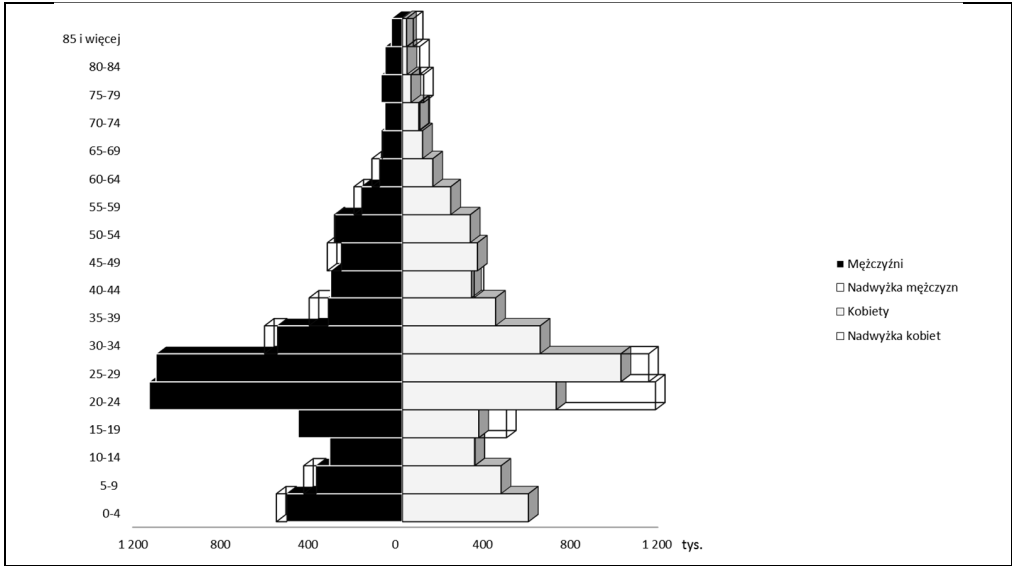
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z GUS.

**Tabela 6.4. Napływ według poprzedniego miejsca pobytu
w województwie świętokrzyskim w 2014 r.**

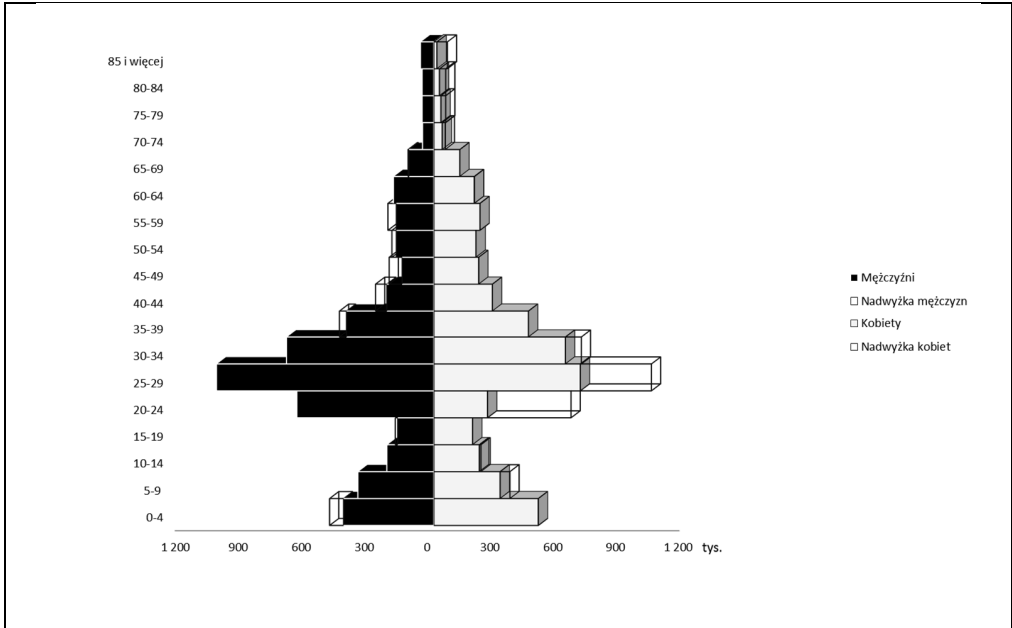
Województwo poprzedniego pobytu	Do miasta	Na obszary wiejskie	Razem
Dolnośląskie	57	59	116
Kujawsko-pomorskie	20	16	36
Lubelskie	115	64	179
Lubuskie	12	9	21
Łódzkie	83	122	205
Małopolskie	136	205	341
Mazowieckie	346	206	552
Opolskie	10	14	24
Podkarpackie	150	124	274
Podlaskie	14	10	24
Pomorskie	25	29	54
Śląskie	160	410	570
Świętokrzyskie	2510	4801	7 311
Warmińsko-mazurskie	22	12	34
Wielkopolskie	17	25	42
Zachodniopomorskie	26	37	63
Razem	3 703	6 143	9 846

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z GUS.

Wykres 6.8. Struktura migrantów wg płci i wieku. Odplywy migracyjne z województwa świętokrzyskiego: w 2004 r.

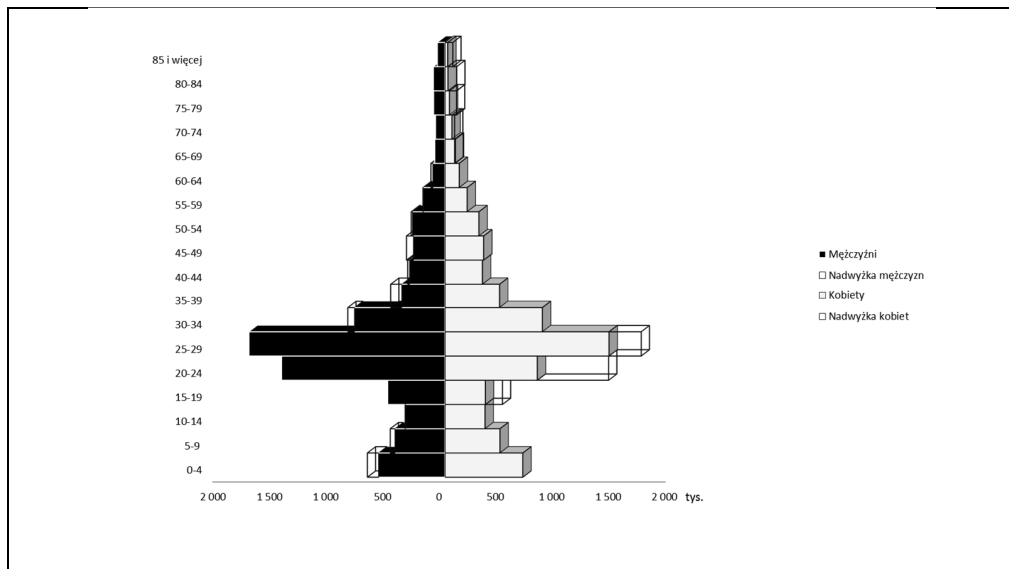

2014 r.

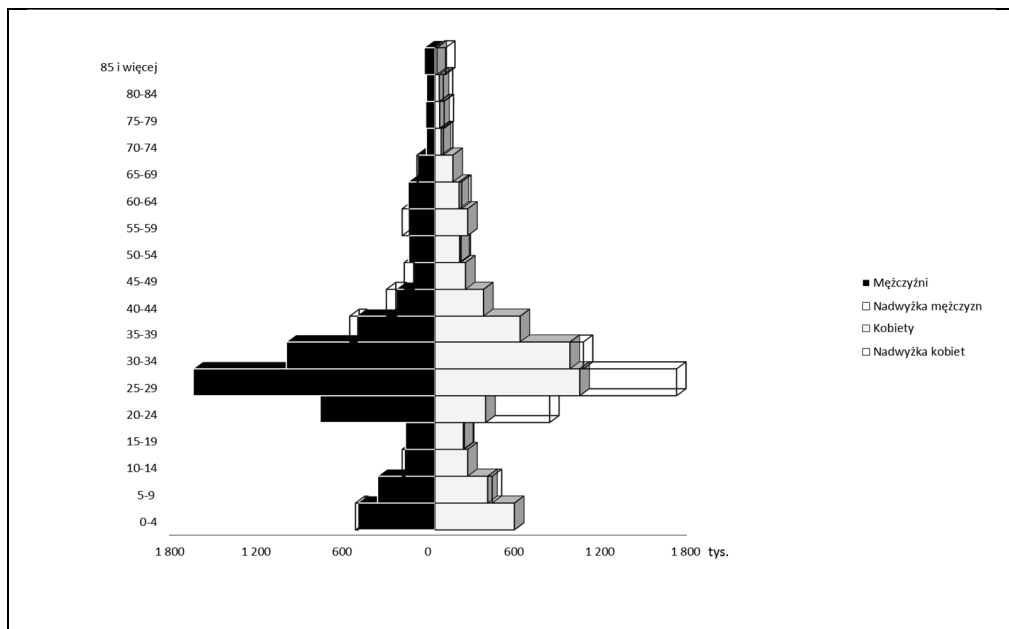

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z GUS.

Wykres 6.10. Struktura migrantów wg płci i wieku. Napływy migracyjne do województwa świętokrzyskiego: 2004 r.

2014 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z GUS.

Analizując strukturę migrantów według wieku w województwie świętokrzyskim w 2004 r. w odpływie dominowały osoby w wieku 25–29 lat oraz 20–24 lata (wyk. 6.8.), w 2014 roku poza osobami w wieku 25–29 lat, drugą pozycję zajęła kategoria ludności w wieku 30–34 lata (wyk. 6.9.). Podobne tendencje w badanych latach zanotowano w napływie migrantów do województwa świętokrzyskiego (wyk. 6.10., wyk. 6.11.). W latach 2004–2014 doszło do przesunięcia się wieku największej aktywności migracyjnej w zakresie wędrówek wewnętrznych z grupy 25–29 lat na 30–34 lata. Podobne wyniki otrzymano w analizie struktury migrantów według wieku dla miast i obszarów wiejskich województwa świętokrzyskiego. Zmiana miejsca zamieszkania szczególnie osób młodych w wieku 25–34 lata ma związek z zakładaniem rodziny, edukacją i rozpoczęciem pracy. Miejsce zamieszkania zmieniają całe rodziny, stąd liczna jest grupa migrujących dzieci w wielu 0–9 lat.

6.4. Podsumowanie

Główne przyczyny i czynniki migracji są obecnie związane z możliwościami poprawy sytuacji gospodarczej i pozycji społecznej migranta – wyższego poziomu życia oraz korzystniejszego środowiska społecznego i naturalnego. Dążenie do bezpośredniej poprawy warunków życia staje się powoli główną przyczyną ruchów migracyjnych (Potrykowska, Śleszyński 2001). Analizując migracje w podziale na miasto i wieś, można zaobserwować, że na obszarach wiejskich napływ ludności znacznie przewyższa odpływ (saldo migracji dodatnie), natomiast w miastach sytuacja jest odwrotna, tutaj zdecydowanie odpływ przewyższa napływ. Systematyczny wzrost ludności na obszarach wiejskich położonych w otoczeniu miast województwa świętokrzyskiego jest procesem suburbanizacji. W migracjach wewnętrznych w województwie świętokrzyskim zdecydowanie przeważały migracje wewnątrz wojewódzkie. Wśród migrantów dominowały osoby, które przemieszczały się pomiędzy miejscowościami leżącymi na terenie województwa świętokrzyskiego. Wśród osób wyjeżdżających najwięcej było osób młodych w wieku 25–29 lat oraz 30–34 lata (Jest to prawidłowość do tysiąca wszystkich województw). Skutki migracji dla obszarów emigracyjnych są bardzo duże i poważnie hamują wzrost demograficzny, deformują struktury demograficzne i społeczno-zawodowe. W wyniku zróżnicowanego charakteru przemieszczeń migracyjnych następuje koncentracja potencjału demograficznego na niewielkim atrakcyjnym obszarze i wzrost terenów, które tracą na znaczeniu w przepływach ludności.

Bibliografia

- Hrynkiewicz J. (2016), *Aktualna sytuacja demograficzna Polski*, [w:] *Perspektywy demograficzne jako wyzwanie dla polityki ludnościowej Polski*, J. Hrynkiewicz, A. Potrykowska (red.), Rządowa Rada Ludnościowa, Warszawa, s. 14–23.
- Janicki W. (2015), *Migracje kompensacyjne jako czynnik wzrostu obszarów peryferyjnych. Rola ukrytego kapitału ludzkiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Kamińska W. (2010), *Urbanizacja obszarów wiejskich województwa świętokrzyskiego*, Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy Jana Kochanowskiego w Kielcach, Instytut Geografii, Kielce.
- Kamińska W. (2012), *Wiejski rynek pracy w woj. świętokrzyskim na tle uwarunkowań demograficznych*, [w:] *Wiejskie rynki pracy – zasoby, aktywizacja, nowe struktury*, W. Kamińska, K. Heffner (red.), Studia KPZK PAN, t. CXLV, Warszawa, s. 229–255.
- Kiniorska I. (2011), *Procesy ludnościowe w miastach województwa świętokrzyskiego*, [w:] *Człowiek w przestrzeni zurbanizowanej*, M. Soja, A. Zborowski (red.), Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, s. 27-39.
- Potrykowska A. Śleszyński P. (2001), *Mobilność przestrzenna ludności w aglomeracji warszawskiej (1990–1998)*, [w:] *Miasto postsocjalistyczne – organizacja przestrzeni miejskiej i jej przemiany*, I. Jażdżewska (red.), (cz. II), XIV Konwersatorium Wiedzy o Mieście, Łódź, s. 63–76.
- Potrykowska A. (2002), *Zróżnicowanie regionalne sytuacji demograficznej w Polsce*, [w:] *Zadania samorządów lokalnych w rozwoju demograficznym*, J. Hrynkiewicz (red.), Rządowa Rada Ludnościowa, Wyższa Szkoła Ekonomiczno-Humanistyczna w Skierniewicach, Skierniewice, s. 55–79.
- Runge A. (2010), *Procesy i struktury ludnościowe w województwie śląskim*, [w:] *Procesy i struktury demograficzno-społeczne na obszarze województwa śląskiego w latach 1988–2008*, Urząd Statystyczny w Katowicach, s. 33–82.
- Szymańska D., Biegańska J. (2011), *Obszary podmiejskie dużych miast w Polsce w świetle migracji stałych*, [w:] *Człowiek w przestrzeni zurbanizowanej*, M. Soja, A. Zborowski (red.), Uniwersytet Jagielloński, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej, Kraków, s. 83–98.

Dr Jacek SZKURŁAT

Uniwersytet im. Jana Kochanowskiego w Kielcach

7. Migracje zagraniczne a polityka społeczna w województwie świętokrzyskim

7.1. Wstęp

Możliwości poprawy sytuacji ekonomicznej kraju i regionów zależą od wielu różnych czynników, do których zalicza się również potencjał demograficzny. Jak bowiem pisze Joanna Krupowicz „rozmiary populacji, jej struktura oraz intensywność podstawowych procesów demograficznych wpływają na możliwości rozwoju społeczno-gospodarczego [...]. Zatem siłą napędową rozwoju regionu jest potencjał tkwiący w zasobach ludzkich, czyli potencjał ludnościowy, czy też szerzej potencjał demograficzny”¹. Potencjał demograficzny jest wyrażany wskaźnikami, które charakteryzują: strukturę ludności, ruch naturalny i ruch wędrownicowy². Istotny więc wpływ na jego poziom będą miały także wyjazdy zagraniczne ludności.

Celem niniejszego artykułu jest prezentacja opinii mieszkańców regionu świętokrzyskiego na temat przyczyn wyjazdów z Polski i powrotów do kraju. Ich analiza może stanowić podstawę do określenia zadań, jakie w kontekście migracji zagranicznych stoją przed polityką społeczną. Będą one dotyczyły zarówno ograniczenia czynników wypychających, redukcji negatywnych skutków zjawiska, a także tworzenia warunków sprzyjających powrotom czy też napływowi do regionu ludności z innych województw i z zagranicy. Artykuł składa się z trzech części: w pierwszej zostanie przedstawiona sytuacja na rynku pracy w województwie jako główny czynnik mający wpływ na podjęcie decyzji o migracji; w części drugiej będzie zaprezentowana krótka charakterystyka grupy migrantów; w części trzeciej zaś opinie osób opuszczających kraj na temat uwarunkowań decyzji o wyjazdach i powrotach, a także ocena pobytu za granicą.

Przedstawione w tekście – w części 2 i 3 – dane są rezultatem badań, które zostały sfinansowane ze środków województwa świętokrzyskiego. Były one przeprowadzone w ramach projektu realizowanego na przełomie 2011 i 2012 roku

---

¹ J. Krupowicz, *Badanie przestrzennego zróżnicowania wybranych procesów i struktur demograficznych w powiatach województwa dolnośląskiego*, „Zeszyt Sekcji Analiz Demograficznych” 2008, nr 19, s. 20.

² Ibidem.

w pięciu powiatowych urzędach pracy w: Busku-Zdroju, Pińczowie, Skarżysku-Kamiennej, Końskich oraz w Miejskim Urzędzie Pracy w Kielcach, zajmującym się działaniami z obszaru rynku pracy, skierowanymi do mieszkańców powiatu kieleckiego grodzkiego. Analiza zjawiska obejmowała doświadczenia migracyjne z lat 2004–2012 osób zarejestrowanych w momencie przeprowadzania badań we wskazanych urzędach pracy. Wybór powiatów był uwarunkowany faktem, iż w okresie od 2004 do 2011 roku odnotowywano w nich najczęściej bądź najwyższą stopę bezrobocia – odpowiednio powiaty skarżyski i konecki – lub najniższą – powiaty buski i pińczowski. Ponadto w badaniu uczestniczył urząd pracy reprezentujący Kielce, a więc największe miasto w regionie i jednocześnie stolicę województwa. W tekście zostaną omówione sumaryczne rezultaty dla badanej populacji. Nie należy ich traktować jako reprezentatywnych dla całego regionu, ale z uwagi na fakt, iż dotyczą stosunkowo rzadko podejmowanej problematyki to wraz z danymi *Narodowego Spisu Powszechnego* z 2011 roku oraz opracowaniem Wojewódzkiego Urzędu Pracy *Migracje powrotne. Raport z badania mieszkańców województwa świętokrzyskiego powracających z emigracji zarobkowej w 2013 roku*, mogą stanowić ważne źródło informacji na temat specyfiki wyjazdów zagranicznych z województwa świętokrzyskiego.

7.2. Sytuacja na rynku pracy w województwie świętokrzyskim

W literaturze przedmiotu można znaleźć wiele klasyfikacji dotyczących typów i przyczyn migracji zagranicznych. Analizując jednak charakter wyjazdów z Polski i z województwa świętokrzyskiego po 2004 roku, a więc po akcesji do Unii Europejskiej, należy stwierdzić, iż mają one charakter ekonomiczny. Są to przede wszystkim migracje dobrowolne, których celem jest zdobycie środków nie tyle na zaspokojenie podstawowych potrzeb, ale w celu poprawy standardu życia. Coraz istotniejszą rolę odgrywają także determinanty pozaekonomiczne, takie jak na przykład: chęć nauki języka, czy też poznania nowego kraju i jego kultury.

Odnosząc się jednak do dominującego, to jest ekonomicznego aspektu wyjazdów z kraju, są one warunkowane przed wszystkim takimi czynnikami makroekonomicznymi jak:

- różnice dochodów i stawek płac pomiędzy krajem pochodzenia a docelowym;
- sytuacja na rynku pracy, czyli poziom bezrobocia – także wśród osób młodych.

Niestety, koniunktura w województwie świętokrzyskim sprzyja podejmowaniu decyzji o wyjazdach zagranicznych, ponieważ na tle pozostałych regio-

nów wypada ono niekorzystanie – zarobki należą tu do najniższych w Polsce – zaś bezrobocie do najwyższych w kraju. Szczegółowe informacje na temat stopy bezrobocia rejestrowanego w regionie wobec zmian skali zjawiska w Polsce przedstawiono w tabeli 7.1.

Tabela 7.1. Stopa bezrobocia rejestrowanego w województwie świętokrzyskim

Rok	Województwo świętokrzyskie	Polska	Miejsce w Polsce
2003	22,0	20,0	7
2004	22,0	19,0	6
2005	20,6	17,6	5
2006	17,7	14,8	5
2007	14,9	11,2	4
2008	13,9	9,5	2
2009	15,1	12,1	6
2010	14,7	12,3	6
2011	15,2	12,5	6
2012	16	13,4	5
2013	16,5	13,4	4
2014	14,1	11,4	5
2015	12,5	9,8	5
2016	10,8	8,3	5

Źródło: opracowanie własne na podstawie.: *Analiza i ocena sytuacji na rynku pracy w województwie świętokrzyskim z lat 2004 – 2015*, Wojewódzki Urząd pracy w Kielcach: Kielce 2004, s. 19; 2005, s. 18; 2006, s. 18; 2007, s. 21; 2008, s. 28; 2009, s. 32; 2010, s. 32; 2011, s. 32; 2012, s. 34, 2013, s. 31; 2014, s. 42; 2015, s. 41; www.wup.kielce.pl/images/stories/statystyki/BezrobocieWPolsce2016.pdf (data dostępu: 04.02.2017); www.wup.kielce.pl/images/stories/statystyki/BezrobocieWwojewództwach2016.pdf (data dostępu: 04.02.2017).

Sytuacja na świętokrzyskim rynku pracy przedstawia się niekorzystnie. W analizowanym okresie poziom bezrobocia rejestrowanego nawet jednokrotnie nie osiągnął niższej wartości niż w całej Polsce. Nie udało się go również zmniejszyć poniżej 10%, którą to wartość w kraju odnotowano w latach: 2008 oraz 2015–2016. Ponadto, pogorszeniu uległa pozycja świętokrzyskiego na tle innych regionów. O ile w latach 2003–2011 było to najczęściej 7 lub 6 miejsce w kraju, o tyle

w ostatnim okresie jest to już najczęściej pozycja 5. Oznacza to, że tylko w czterech województwach odnotowuje się wyższy poziom bezrobocia.

Tabela 7.2. Udział osób w wieku do 34 roku życia wśród ogółu bezrobotnych w województwie świętokrzyskim w 2015 r.

Polska	Województwo
42,6%	46,7%
3 miejsce w kraju	

Źródło: opracowanie własne na podst.: *Rocznik Statystyczny Województw 2016*, GUS, Warszawa 2016, s. 296.

W gorszej sytuacji niż w Polsce są w województwie świętokrzyskim również młodzi. Jak wynika z danych ujętych w tabeli 7.2. odsetek pozostających bez pracy w wieku 18–34 lata w ogólnej liczbie bezrobotnych, był w 2015 r. o cztery pkt. proc. wyższy od średniej wartości wskaźnika dla całego kraju. Sytuacja taka powoduje, iż nie tylko konieczna jest intensyfikacja działań ukierunkowanych na wsparcie młodych na rynku pracy, ale że to właśnie te osoby będą bardziej skłonne do podjęcia decyzji o wyjeździe zagranicznym.

Tabela 7.3. Podmioty gospodarki narodowej wpisane do rejestru Regon (na 10 tys. ludności) w 2015 r.

Polska	Województwo
1089	880
12 miejsce w kraju	

Źródło: opracowanie własne na podst.: *Rocznik Statystyczny Województw 2016*, GUS, Warszawa 2016, s. 42 i 43.

Jak pokazują dane zawarte w tabeli 7.3., region świętokrzyski prezentuje się niekorzystnie na tle kraju pod względem liczby działających podmiotów gospodarczych, a tym samym dostępnych miejsc pracy. Ma to istotny wpływ na możliwości przeciwdziałania zjawisku bezrobocia, które stanowić może z kolei istotny czynnik wypychający. Na dysproporcje pomiędzy świętokrzyskim a innymi regionami wpływa również fakt, iż pomimo że na przestrzeni lat liczba firm zwiększa się, to jednak dynamika tych zmian jest mniejsza niż w Polsce i pozostałych województwach.

Tabela 7.4. Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w 2015 r.

Polska	Województwo
3907,85 zł	3374,56 zł
86,4% średniej krajowej	
12 miejsce w kraju	

Źródło: opracowanie własne na podst.: *Rocznik Statystyczny Województw 2016*, GUS, Warszawa 2016, s. 68 i 69.

Tabela 7.4. przedstawia poziom średniego miesięcznego wynagrodzenia w Polsce i w województwie świętokrzyskim w 2015 roku. Niższe niż w kraju i większości województw płace są skutkiem wysokiego poziomu bezrobocia. Niestety, może to także stanowić ważny czynnik skłaniający mieszkańców regionu do poszukiwania lepiej płatnej pracy poza granicami Polski.

Tabela 7.5. Osoby korzystające ze świadczeń pomocy społecznej na 10 tys. ludności w 2015 r.

Polska	Województwo
460,1	605
3 miejsce w kraju	

Źródło: opracowanie własne na podst.: *Rocznik Statystyczny Województw 2016*, GUS, Warszawa 2016, s. 434.

Skutkiem trudnej sytuacji na rynku pracy może być nie tylko niski poziom wynagrodzeń, ale także wzrost liczby osób korzystających z pomocy społecznej. Jak pokazują dane w tablicy 7.5. odsetek ten w regionie znacznie przewyższa średnią wartość wskaźnika dla całego kraju i większości województw. Poszukiwanie wsparcia w instytucjach pomocowych może być traktowane jako chęć znalezienia dodatkowego źródła dochodu, będącą skutkiem trudności w zaspokojeniu potrzeb. W połączeniu z problemami na rynku pracy może to przyczyniać się do nasilenia gotowości do wyjazdów zagranicznych jako szansy na poprawę sytuacji materialnej.

Przedstawione informacje nie odnoszą się do okresu, w którym zostało przeprowadzone badanie opinii osób mających za sobą doświadczenia migracyjne. Warto jednak podkreślić, iż na przestrzeni lat sytuacja na rynku pracy w regionie świętokrzyskim nie uległa poważniejszym zmianom na tle innych województw i danych ogólnokrajowych.

7.3. Charakterystyka grupy osób wyjeżdżających

W prezentowanym badaniu wzięło udział 301 osób. Było to:

- 91 osób z Powiatowego Urzędu Pracy w Skarżysku-Kamiennej;
- 65 osób z Powiatowego Urzędu Pracy w Końskich;
- 56 osób z Miejskiego Urzędu Pracy w Kielcach;
- 53 osoby z Powiatowego Urzędu Pracy w Busku-Zdroju;
- 36 osób z Powiatowego Urzędu Pracy w Pińczowie;
- 55,4% z nich w momencie wyjazdu było bezrobotnymi.

Należy jednak zwrócić uwagę, iż w powiatowych urzędach pracy z terenu województwa świętokrzyskiego zostało rozprawdzonych 500 egzemplarzy kwestionariusza ankiety składającego się z 36 pytań:

- 175 w Miejskim Urzędzie Pracy w Kielcach;
- po 100 w Powiatowych Urzędach Pracy w Końskich i Skarżysku-Kamiennej;
- 75 w Powiatowym Urzędzie Pracy w Busku-Zdroju;
- 50 w Powiatowym Urzędzie Pracy w Pińczowie.

Tabela 7.6. Płeć osób z województwa świętokrzyskiego mających doświadczenia z pobytu za granicą w latach 2004–2012

Płeć	% wyjeżdżających
Kobieta	42,2
Mężczyzna	57,8

Źródło: badania własne.

Wśród respondentów – jak pokazuje tabela 7.6. – przeważali mężczyźni. Taki rezultat jest zbliżony z wynikami badań opublikowanymi przez Wojewódzki Urząd Pracy w Kielcach w 2014 roku³. Dominacja mężczyzn w grupie osób wyjeżdżających z kraju mogła być powodowana faktem, iż było im łatwiej znaleźć zatrudnienie, nawet poniżej swoich kwalifikacji, na przykład przy pracach prostych, w takich sektorach jak budownictwo czy rolnictwo.

Prezentowane w artykule rezultaty badań dotyczących doświadczeń migracyjnych w latach 2004–2012, wśród korzystających z usług powiatowych urzędów pracy z terenu województwa świętokrzyskiego, potwierdziły dominujący udział w grupie migrantów osób do 34 roku życia. Ich odsetek wynosił 61,5%. Najliczniej byli reprezentowani wyjeżdżający z przedziału wiekowego 25–34

³ *Migracje powrotne. Raport z badania mieszkańców województwa świętokrzyskiego powracających z emigracji zarobkowej w 2013 roku*, WUP w Kielcach, Kielce 2014, s. 6–7.

lata; stanowili oni 51,2% ogółu. Wskazany wiek respondentów dotyczył momentu badania. Należy zatem zakładać, że pewna część osób z kategorii 35–44 lata w chwili wyjazdu miała mniej niż 34 lata – tabela 7.7. Warto także podkreślić, iż większość respondentów – 59,1% – zadeklarowała, iż w chwili wyjazdu za granicę nie posiadali dzieci.

Tabela 7.7. Struktura wieku osób z województwa świętokrzyskiego mających doświadczenia z pobytu za granicą w latach 2004–2012

Wiek	% wyjeżdżających
Do 24 lat	10,3
25 – 34 lata	51,2
35 – 44 lata	25,9
45 lat i więcej	12,6

Źródło: badania własne.

Niezwykle ważne w kontekście prezentacji cech grupy wyjeżdżających jest przedstawienie poziomu ich wykształcenia. Wśród respondentów przeważały osoby z wykształceniem średnim i wyższym – łącznie było to 63,5% badanych, przy czym nieco liczniejsza była grupa absolwentów szkół średnich, których było 32,6% – tabela 7.8.

Tabela 7.8. Wykształcenie osób z województwa świętokrzyskiego mających doświadczenia z pobytu za granicą w latach 2004–2012

Wykształcenie	% wyjeżdżających
Podstawowe niepełne	0,3
Podstawowe	4,6
Gimnazjalne	1,7
Zasadnicze zawodowe	20,6
Średnie	32,6
Policealne	8,3
Wyższe	30,9
Brak odpowiedzi	1,0

Źródło: badania własne.

Co szczególnie ważne, wśród badanych była widoczna nadreprezentacja tych, którzy legitymowali się wykształceniem wyższym. Według danych Narodowego Spisu Powszechnego z 2011 roku w grupie osób w wieku 15 i więcej lat w województwie świętokrzyskim 16,5% stanowiły osoby z wykształceniem wyższym, wobec 30,9% mających za sobą doświadczenia migracyjne⁴.

Przedstawione dane pozwalają na stworzenie swoistego „portretu” migranta poakcesyjnego z województwa świętokrzyskiego – najczęściej młodego mężczyzny, dobrze wykształconego, nie posiadającego dzieci. Rozwój rynku pracy i wzrost gospodarczy są związane z potencjałem demograficznym. Migracje mogą stanowić czynnik pobudzający w przypadku napływu ludności z zewnątrz. W sytuacji wyjazdów zagranicznych jednostek młodych, najbardziej kreatywnych i dysponujących wysokimi kompetencjami, zaburzona zostaje struktura wiekowa oraz obniża się jakość kapitału społecznego. Zaobserwowany wysoki odsetek osób do 34 roku życia może znacznie ograniczać możliwość niwelowania dysproporcji między świętokrzyskim, a najbardziej rozwiniętymi województwami, dotyczących poziomu życia i dochodów. Stawia to przed lokalnymi podmiotami polityki społecznej szereg zadań, obejmujących przede wszystkim tworzenie warunków ułatwiających zdobycie zatrudnienia spełniającego ambicje potencjalnych migrantów zarówno pod względem perspektyw awansu zawodowego i rozwoju, jak i ekonomicznym.

7.4. Motywy wyjazdów i powrotów oraz ocena pobytu za granicą

W deklaracjach osób korzystających z usług urzędów pracy dominowały ekonomiczne motywy migracji zagranicznych. Jako najważniejszą przyczynę wyjazdów wymieniali oni trudności finansowe. Z uwagi na specyfikę badanej grupy oraz jej status na rynku pracy (w momencie wyjazdu za granicę ponad połowę stanowiły osoby bezrobotne) mogło to wskazywać na tak zwane „migracje przeżycia”, których głównym celem było zdobycie jakichkolwiek środków na zaspokojenie podstawowych potrzeb bytowych – tabela 7.9.

---

⁴ *Ludność i gospodarstwa domowe w województwie świętokrzyskim. Stan i struktura społeczno-ekonomiczna. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011*, Urząd Statystyczny w Kielcach, Kielce 2014, s. 52.

Tabela 7.9. Przyczyny migracji zagranicznych mieszkańców województwa świętokrzyskiego w latach 2004–2012*

Przyczyny wyjazdów zagranicznych	% wskazań
Trudności finansowe	72,0
Bezrobocie	44,4
Niskie zarobki	28,3
Lepsze perspektywy życiowe	26,6
Chęć zarobienia pieniędzy na kupno mieszkania	24,6
Chęć poznania nowego kraju i jego kultury	20,5
Niesatysfakcjonująca praca	16,8
Chęć życia w kraju, który stwarza równe szanse dla wszystkich, bez względu na pochodzenie	13,1
Chęć nauki i zdobycia doświadczenia zawodowego, kwalifikacji	4,0
Chęć zdobycia środków na rozwój własnej działalności gospodarczej w Polsce	4,0
Chęć zmiany dotychczasowego środowiska zamieszkania	3,7
Inne	0,7

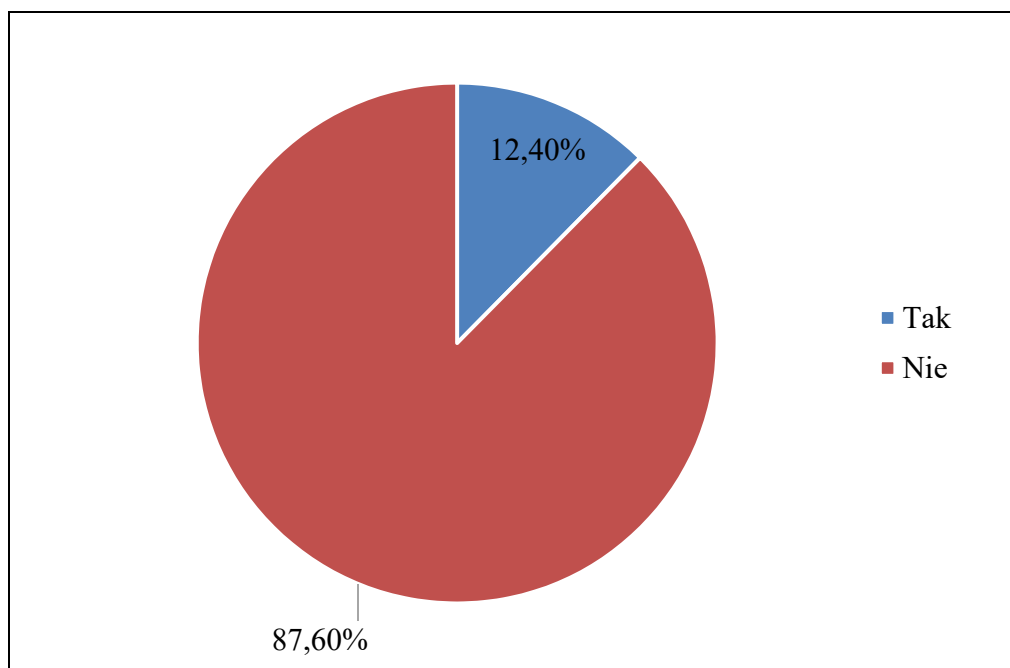
* Dane nie sumują się do 100% ponieważ badani mieli możliwość wyboru kilku wariantów odpowiedzi.
Źródło: badania własne.

Udział osób, które pozostawały bez pracy w chwili wyjazdu był jednak mniejszy od liczby deklaracji wskazujących na trudności finansowe jako główny motyw migracji. Pozostałą część populacji stanowili: pracujący dorywczo – 16,7%, pracujący na stałe – 16%, uczący się – 6,6% oraz prowadzący działalność gospodarczą – 2,4%. Oznaczało to, że nie tylko dla bezrobotnych, problemy ekonomiczne stanowiły czynnik wypychający. Również w pozostałych grupach stymulator ten odgrywał ważną rolę. Nawet wśród pracujących poziom dochodów nie był satysfakcjonujący. Tak więc rozkład przyczyn migracji wskazywał, że były to raczej wyjazdy ukierunkowane na poprawę standardu życia, nie zaś zaspokojenie podstawowych potrzeb, a trudności finansowe były przez migrantów traktowane jako skutek bezrobocia i niskich zarobków.

Na kolejnych miejscach zostały sklasyfikowane: lepsze perspektywy życiowe, zdobycie środków na kupno mieszkania, chęć poznania nowego kraju, niesatysfakcjonująca praca oraz chęć życia w kraju, który stwarza szanse dla wszystkich. Świadczy to, że w województwie, podobnie jak w kraju, najważniejsze są stymulatory ekonomiczne, skłaniające do migracji w celu poprawy standardu życia oraz pozaekonomiczne, jak: satysfakcja z pracy, wzrost kompetencji, awans społeczny i zawodowy.

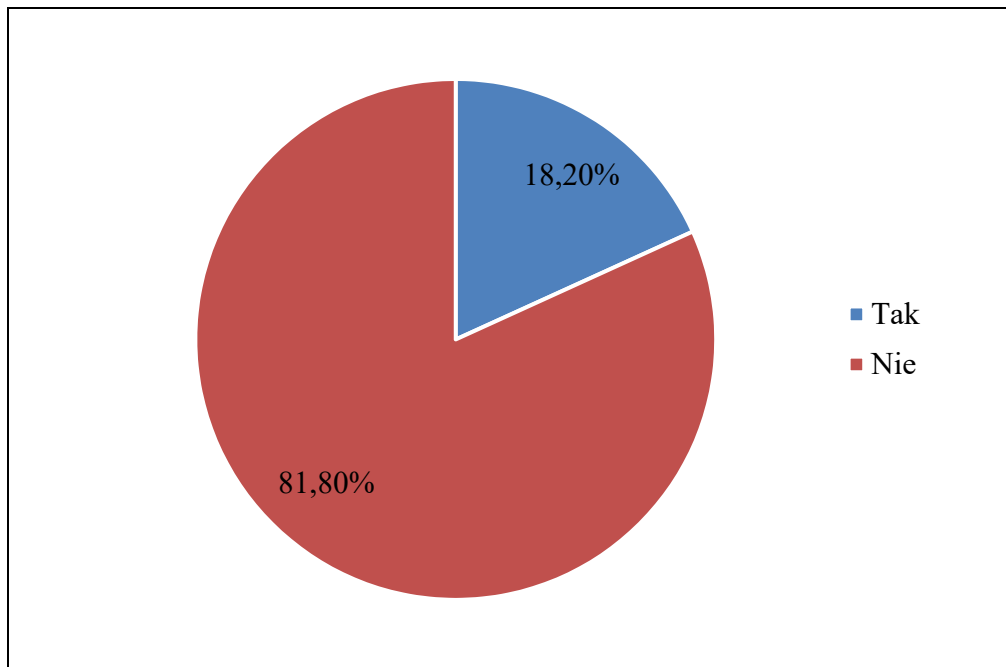
Istotne w kontekście oceny pobytu za granicą jest określenie, czy osoby wyjeżdżające pracowały w wyuczonym zawodzie i czy udało im się zdobyć jakieś umiejętności, które okazały się przydatne po powrocie do kraju. Pobyt poza Polską, który pozwalałby na rozwój wiedzy i umiejętności byłby niezwykle korzystny. W przypadku migracji wahadłowych, a zwłaszcza powrotnych, na regionalny rynek pracy trafiałoby bowiem bardzo wartościowi pracownicy. Rozkład odpowiedzi respondentów na te dwa pytania został przedstawiony na wykresach 7.1. i 7.2.

Wykres 7.1. Czy za granicą pracował/a Pani/i w wyuczonym zawodzie?

Źródło: badania własne.

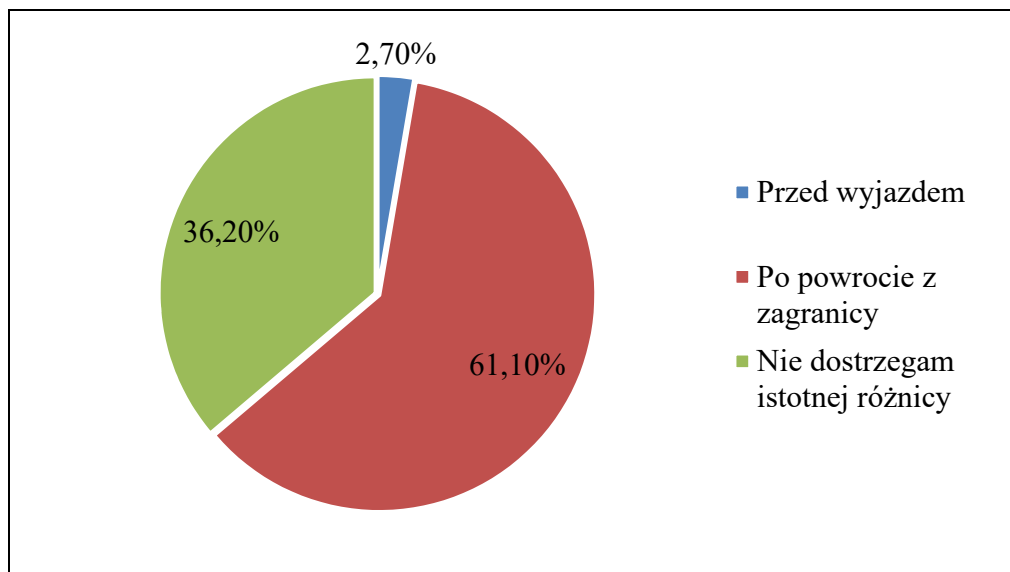
Wykres 7.2. Czy podczas pobytu za granicą zdobył/a Pan/i kwalifikacje lub umiejętności, które okazały się przydatne po powrocie do kraju?

Źródło: badania własne.

Niestety, zarówno w przypadku wykorzystania za granicą wiedzy zdobytej w kraju, jak i zdobycia nowych informacji i umiejętności zdecydowana większość ankietowanych odpowiedziała negatywnie. Należy jednak podkreślić, iż zgodnie z danymi zaprezentowanymi w tabeli 7.9. głównym motywem wyjazdów była chęć poprawy sytuacji materialnej, a nie własnego rozwoju. Badani byli więc tu konsekwentni, udzielając takich właśnie odpowiedzi. Ponadto z uwagi na ich w większości młody wiek oraz fakt, że ponad połowa z nich w momencie wyjazdu była zarejestrowana w urzędach pracy jako bezrobotni, należy założyć, iż nie wiązali oni planów na przyszłość z wyuczonym zawodem. Zapewne też dla pewnej grupy badanych praca w zawodzie nie przynosiła oczekiwanych korzyści finansowych, stąd podjęli oni decyzję o wyjeździe z kraju.

Wykres 7.3. Kiedy żyło się Panu/i łatwiej?

Źródło: badania własne.

Pomimo jednak, iż badani nie rozwijali podczas pobytu za granicą swojej wiedzy i umiejętności, to – jak pokazują dane na wykresie 7.3. – oceniali, iż łatwiej żyło im się po powrocie do Polski. Tylko niecałe 3% ankietowanych stwierdziło, że łatwiej żyło im się przed wyjazdem z Polski. Taki rozkład odpowiedzi wskazuje, iż cele które założyli przed emigracją zostały przez większość z nich osiągnięte. Ta pozytywna ocena migracji zagranicznych może być jednak czynnikiem zachęcającym do ponownego opuszczenia kraju w przyszłości.

Tabela 7.10. Jakie były przyczyny powrotu do kraju?*

Odpowiedź	% wskazań
Wyjazd nie był motywowany chęcią osiedlenia się za granicą	39,8
Zakończenie pracy	47,5
Rozłąka z rodziną, bliskimi	31,1
Trudności w znalezieniu pracy	4
Trudności adaptacyjne	1,3
Trudności w pogodzeniu wyjazdu z nauką	2,7
Inne	3,3

* Dane nie sumują się do 100% ponieważ badani mieli możliwość wyboru kilku wariantów odpowiedzi

Źródło: badania własne.

Na ekonomiczny, ale i czasowy charakter wyjazdów z województwa świętokrzyskiego wskazują odpowiedzi udzielone przez respondentów na pytanie o przyczyny powrotu do kraju – Tablica 7.10. Najczęstszym powodem było zakończenie pracy i fakt, że wyjazd nie był motywowany chęcią pozostania poza krajem. Stosunkowo niski odsetek osób wskazujących na rozłąkę z rodziną – nieco ponad 30% – może wynikać z tego, iż większość z nich nie posiadała dzieci. O pozytywnej ocenie migracji zagranicznych przez mieszkańców regionu świadczy również to, iż tylko dla 4% z nich powrót do kraju był powodowany trudnościami w zdobyciu zatrudnienia. Może to wskazywać na ich duże zdolności adaptacyjne, ale także na determinację w dążeniu do osiągnięcia założonego celu i gotowość do podjęcia zatrudnienia nawet poniżej i niezgodnie z posiadanymi kwalifikacjami.

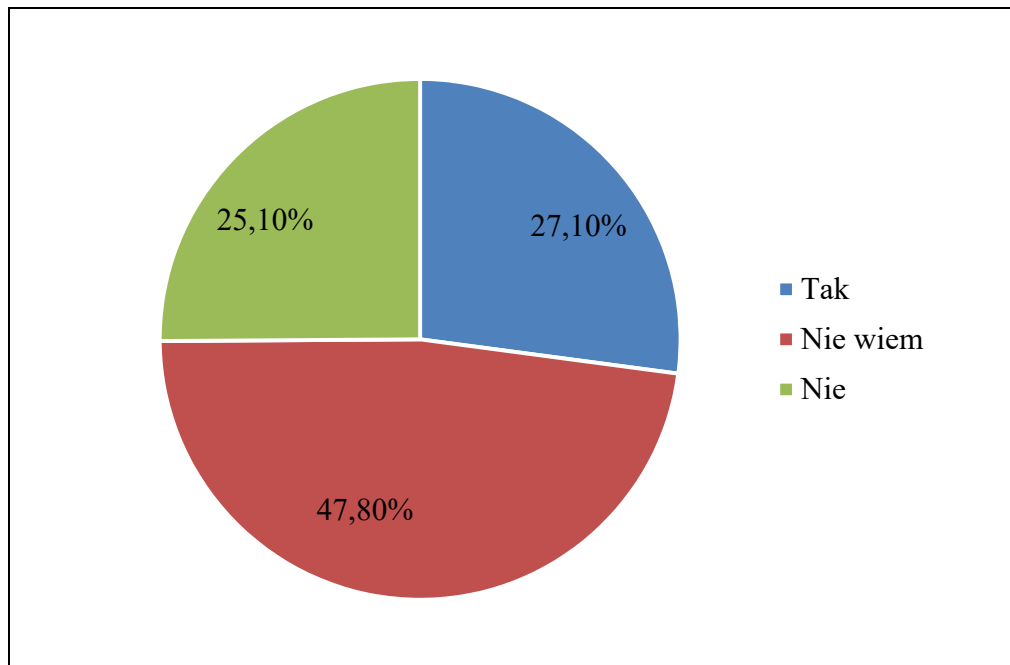
Tabela 7.11. Czy łatwo było Panu/i odnaleźć się w polskiej rzeczywistości po powrocie z zagranicy?*

Odpowiedź	% wskazań
Trudności w kontaktach z bliskimi, rodziną	17,3
Trudności w znalezieniu pracy	23,7
Sytuacja społeczno-polityczna w Polsce	6
Trudności finansowe	7,3
Trudności z relacjami w miejscu pracy	1,3
Nie było żadnych trudności	53,3
Inne	0,3

* Dane nie sumują się do 100% ponieważ badani mieli możliwość wyboru kilku wariantów odpowiedzi

Źródło: badania własne.

Więcej niż połowa respondentów odpowiedziała, że nie miała trudności w kontaktach z otoczeniem i w adaptacji do warunków życia w Polsce po powrocie – tablica 7.11. Dla ponad 17% największe wyzwania dotyczyły kontaktów z rodziną i bliskimi, co należy jednak uznać za „naturalne” po dłuższej nieobecności. Osoba powracająca z zagranicy może bowiem nieco zaburzać ustalony porządek dnia i codzienne obowiązki domowników. Brak trudności w adaptacji po powrocie może także wskazywać na cykliczność wyjazdów i wahadłowy charakter migracji – aż dla 62,1% badanych ostatni pobyt za granicą był drugim lub kolejnym. Stosunkowo wysoki odsetek – 23,7% – osób mających problemy ze znalezieniem pracy może świadczyć o tym, że po przyjeździe z zagranicy ich oczekiwania wobec potencjalnych pracodawców znacznie wzrosły.

Wykres 7.4. Czy zamierza Pan/i ponownie wyjechać za granicę?

Źródło: badania własne.

Na ostatnie analizowane pytanie dotyczące możliwości kolejnego wyjazdu za granicę zdecydowanie tak odpowiedziało tylko 27,1% badanych – Wykres 7.4. Blisko połowa badanych, to jest 47,8% wskazało, że nie wie, czy zdecyduje się ponownie na opuszczenie kraju. Należy jednak zwrócić uwagę na fakt, że badania były prowadzone w urzędach pracy przez pośredników pracy. Część z ankietowanych mogła zatem obawiać się, że udzielenie odpowiedzi twierdzącej może mieć dla nich niekorzystne skutki. Należy więc założyć, iż realny poziom gotowości do ponownego wyjazdu z kraju był znacznie wyższy.

7.5. Podsumowanie

Analiza motywów wyjazdów i powrotów oraz opinii mieszkańców województwa świętokrzyskiego na temat pobytu za granicą pozwala na sformułowanie pewnych wniosków pod adresem podmiotów realizujących zadania z zakresu polityki społecznej. Przede wszystkim współczesne migracje z regionu – podobnie jak w skali całego kraju – mają charakter ekonomiczny. Po drugie, wpisały się już na stałe w realia funkcjonowania rynku pracy i dla wielu osób czasowe, wahadłowe pobyty poza krajem są sposobem na zdobycie lepiej

płatnego zatrudnienia. Zadania, które spoczywają na polityce społecznej zmieścić zatem powinny do ograniczenia czynników wypychających, takich jak: wysoki poziom bezrobocia i niskie płace, jak również do tworzenia warunków zachęcających do powrotów i do przyjazdów do regionu mieszkańców innych województw i krajów. Należy zwrócić uwagę na fakt, iż znaczna skala wyjazdów zagranicznych, jaką można zaobserwować w województwie świętokrzyskim osłabia potencjał demograficzny i ogranicza możliwości szybszego rozwoju społeczno-gospodarczego.

Podejmowane inicjatywy należy koncentrować w obszarze zainteresowania takich polityk szczegółowych jak: polityka rynku pracy, polityka edukacyjna, polityka rodzinna i polityka mieszkaniowa. Powinny być one ukierunkowane przede wszystkim na aktywizację niewykorzystanych zasobów pracy i tworzenie warunków do rozwoju przedsiębiorczości, co z kolei przełoży się na zwiększenie liczby miejsc pracy. Wzrost zapotrzebowania na pracowników i przekształcenie rynku pracy pracodawców w rynek pracy pracowników może stanowić skuteczny instrument ograniczający skalę migracji zagranicznych – także poprzez związany z tym wzrost dochodów ludności. Proces ten już ma miejsce, ale jest raczej efektem zachodzących przemian demograficznych, nie zaś skutkiem długofalowych, konstruktywnych działań w obszarze polityki społecznej. Jedną z najwyższych stóp bezrobocia w Polsce i niezmiennie wysokie na przestrzeni lat miejsce wśród województw z największym odsetkiem pozostających bez pracy pokazują, że potencjał regionu nadal nie jest w pełni wykorzystywany.

Bibliografia

- Analiza i ocena sytuacji na rynku pracy w województwie świętokrzyskim z lat 2004–2015*: Wojewódzki Urząd pracy w Kielcach.
- Krupowicz J. (2008), *Badanie przestrzennego zróżnicowania wybranych procesów i struktur demograficznych w powiatach województwa dolnośląskiego*, „Zeszyt Sekcji Analiz Demograficznych” 2008, nr 19.
- Ludność i gospodarstwa domowe w województwie świętokrzyskim. Stan i struktura społeczno-ekonomiczna. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011*(2014), Urząd Statystyczny w Kielcach, Kielce.
- Migracje powrotne. Raport z badania mieszkańców województwa świętokrzyskiego powracających z emigracji zarobkowej w 2013 roku* (2014), WUP w Kielcach, Kielce.
- Rocznik Statystyczny Województw 2016* (2016), GUS, Warszawa.
- www.wup.kielce.pl/images/stories/statystyki/BezrobocieWPolsce2016.pdf.
- www.wup.kielce.pl/images/stories/statystyki/BezrobocieWWojewodztwach2016.pdf.

Arkadiusz PIECYK

Dyrektor Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Kielcach

8. Charakterystyka świętokrzyskiego rynku pracy w kontekście kwestii demograficznych

8.1. Wstęp

Wysokość stopy bezrobocia w województwie świętokrzyskim jest wyraźnie zróżnicowana w poszczególnych subregionach województwa. Odsetek osób pozostających bez zatrudnienia waha się od 5% na południu województwa aż do nawet 18 czy 19% na północy. Wysoka stopa bezrobocia w powiatach skarżyskim, ostrowieckim czy koneckim ma związek z silnymi procesami restrukturyzacyjnymi, które miały miejsce w latach 90. XX wieku i początku XXI wieku. Po czasach „wielkiego przemysłu”, powstające masowo mikro i małe firmy nie były w stanie wypełnić luki, a tworzone w nich stanowiska – zrekompensować tak dużych ubytków miejsc pracy.

Problemy jakie występują w północnych powiatach województwa, to przede wszystkim **bezrobocie długotrwałe** – czyli wysoki wskaźnik powrotów do rejestrów sięgający 90% (największy w powiatach: koneckim, skarżyskim, ostrowieckim, opatowskim) powodowany niską podażą miejsc pracy netto. Kolejną kwestię stanowi **bezrobocie dziedziczne** (pokoleniowe) – ugruntowane wzorce beczynności zawodowej, bezradności życiowej (przykład: poprzemysłowe enklawy bezrobocia w mieście Skarżysku – Kamiennej). Z kolei w południowych regionach świętokrzyskiego poziom bezrobocia rejestrowanego jest najniższy, jednak występuje tam tzw. **bezrobocie ukryte** czyli takie, które nie jest wykazywane w oficjalnej ewidencji statystycznej. Często nazywane jest bezrobociem agrarnym, gdyż jest zjawiskiem charakterystycznym dla sektora rolnictwa. Bezrobocie ukryte występuje też w postaci wcześniejszych **emerytur** spowodowanych brakiem możliwości zatrudnienia osób w wieku przedemerytalnym. To także sytuacje, w których osoby pozostają bez jakiegokolwiek zatrudnienia, są gotowe do podjęcia pracy, ale z różnych powodów nie rejestrują się w urzędach jako bezrobotne lub nie szukają pracy, gdyż na podstawie wcześniejszych doświadczeń są przekonane, że jej nie znajdą.

Wśród głównych czynników utrwalających negatywną strukturę bezrobocia w regionie znajduje się między innymi **duża liczba ludzi młodych pozostających bez zatrudnienia** – ponad 30% ogółu bezrobotnych to osoby do 30 roku

życia. Biorąc pod uwagę grupę wiekową 18–34 lata, bezrobotni stanowią aż 45% ogólnej populacji. Kolejną cechą świętokrzyskiego bezrobocia jest **wysoki odsetek bezrobotnych bez kwalifikacji zawodowych** – do tej grupy zalicza się ponad 15 tys. osób zarejestrowanych w świętokrzyskich urzędach pracy i stanowią oni blisko 27% ogółu. **Brak doświadczenia zawodowego** – dotyczy ponad 1/4 wszystkich bezrobotnych i stanowi kolejną, poważną barierę trwałą integracji i reintegracji zawodowej osób poszukujących zatrudnienia. Według obowiązującej metodologii, za pozbawione doświadczenia zawodowego uznaje się osoby dotychczas niepracujące lub wykonujące pracę zarobkową albo prowadzące działalność krócej niż 6 miesięcy. Na liście czynników utrudniających dostęp do rynku pracy znajduje się również **niski poziom wykształcenia** – wykształcenie zasadnicze zawodowe posiada 27%, a gimnazjalne i niższe – 21% bezrobotnych. Łącznie te dwie grupy stanowią ponad 48% ogółu zarejestrowanych. Specyfikę świętokrzyskiego rynku pracy „domyka” **utrzymujące się wyższe bezrobocie na wsi niż w mieście** – na koniec grudnia 2016 roku mieszkańcy obszarów wiejskich stanowili 56% ogółu, czyli 32,141 osób¹ (Proporcjonalnie do udziału mieszkańców wśród ludności województwa).

To, co uległo zmianie w ciągu ostatnich 10 lat, to tendencje dotyczące osób bezrobotnych w wieku do 24 oraz powyżej 50 roku życia. Na przełomie lat 2004/2005 odsetek ten był porównywalny w obu grupach. Z każdym rokiem jednak zwiększał się wśród osób po 50-tym roku życia, a zmniejszał w grupie młodych w wieku do 24 lat. Malejący problem bezrobocia wśród młodzieży to między innymi wynik wdrażanego programu „Gwarancje dla młodzieży”. Mimo iż sytuacja na rynku pracy od kilku lat systematycznie poprawia się, wciąż pozostają bariery utrudniające wyeliminowanie problemu bezrobocia. Przyczynia się do tego między innymi:

- **miażdżąca przewaga mikro firm, które cechuje najniższy potencjał rozwojowy i zatrudnieniowy** – podmioty zatrudniające do 9 osób stanowią aż 95,5% wszystkich podmiotów gospodarczych w świętokrzyskim. Firmy zatrudniające od 10 do 49 osób mają udział na poziomie 3,6% ogółu. Oznacza to, że 99,1% firm w naszym województwie to małe przedsiębiorstwa²;
- **wysoka podatność rynku pracy na czynniki sezonowe** – znaczący udział w gospodarce mają podmioty działające w branży rolniczej i przetwórstwa rolno-gospodarczego oraz budowlanej. To branże najbardziej podatne na wahania koniunktury sezonowej. Ostatnie dane pokazują jednak wzrost odporności rynku pracy na czynniki sezonowe. Wzrost liczby bezrobotnych w grudniu 2016 roku był czterokrotnie mniejszy niż w latach ubiegłych;

¹ „Informacja o poziomie i strukturze bezrobocia w województwie świętokrzyskim w 2016 roku”, Wojewódzki Urząd Pracy w Kielcach, styczeń 2017 r.

² „Podmioty Gospodarki Narodowej w rejestrze REGON w województwie świętokrzyskim. Stan na koniec 2016r.”, Urząd Statystyczny w Kielcach, luty 2017 r.

- **bardzo niski udział dużych firm będących nośnikami innowacyjności i nowoczesnych technologii o największym dostępie do kapitału** – jest ich zaledwie 0,9% ogółu³;
- **niedopasowanie kwalifikacji do potrzeb rynku pracy** – analiza niedopasowania strukturalnego pokazuje, że w świętokrzyskim ok. 31% spośród bezrobotnych musi się przekwalifikować, by wejść na rynek pracy⁴.

Problemem, który coraz mocniej zarysowuje się na świętokrzyskim rynku pracy, jest rosnący niedobór rąk do pracy. Jak wynika z ostatniego badania pracodawców, jakie zrealizował Wojewódzki Urząd Pracy, problem ze znalezieniem pracowników wykazuje już 37% świętokrzyskich pracodawców⁵. Dominującą przyczyną takiego stanu rzeczy jest niedopasowanie kwalifikacji osób poszukujących zatrudnienia do potrzeb pracodawców i rynku pracy. Dlatego też Wojewódzki Urząd Pracy kładzie szczególny nacisk na rozwiązania, które mają podnieść lub uzupełnić kwalifikacje tych, którzy wykazują chęć podjęcia pracy lecz ich umiejętności są niewystarczające.

Na przestrzeni ostatnich dziesięciu lat można wskazać **wzrost udziału bezrobotnych wśród osób z wyższym wykształceniem**. W 2004 r. bezrobotni z tej grupy stanowili 7,3%, podczas gdy w 2016 r. odsetek ten wzrósł ponad dwukrotnie i wyniósł 16,3%. Dzieje się tak, ponieważ absolwenci uczelni wchodzący na rynek pracy często nie posiadają przygotowania do wykonywania zawodów, na jakie istnieje zapotrzebowanie. Ukończenie studiów staje się coraz częściej punktem wyjścia do dalszego zdobywania kwalifikacji zawodowych na podbudowie posiadanego wykształcenia. Tu otwiera się pole do działania publicznym służbom zatrudnienia.

Zmniejsza się natomiast udział bezrobotnych z wykształceniem gimnazjalnym oraz zawodowym. W 2004 r. bezrobotni z wykształceniem gimnazjalnym stanowili 25,3% ogółu, natomiast z zasadniczym z zawodowym – 35%. W 2016 r. te udziały są znacznie niższe – bezrobotni z wykształceniem gimnazjalnym stanowią 20,9% ogółu, a absolwenci zasadniczych szkół zawodowych – 27,4%. Na względnie stałym poziomie cały czas utrzymuje się bezrobocie wśród osób z wykształceniem policealnym i średnim zawodowym – stanowią około 24–25%⁶.

Sytuację na rynku pracy kształtują także **ruchy demograficzne**, a mianowicie odpływ mieszkańców świętokrzyskiego do innych województw lub za gra-

³ Tamże.

⁴ „Analiza i ocena sytuacji na rynku pracy w województwie świętokrzyskim w 2015 roku”, Wojewódzki Urząd Pracy w Kielcach, czerwiec 2016 r.

⁵ „Badanie zapotrzebowania na zawody i kwalifikacje w województwie świętokrzyskim wraz z analizą kluczowych i deficytowych kwalifikacji w branżach stanowiących inteligentne specjalizacje regionu”, Wojewódzki Urząd Pracy w Kielcach, czerwiec 2016 roku.

⁶ „Informacja o poziomie i strukturze bezrobocia w województwie świętokrzyskim w 2016 roku”, Wojewódzki Urząd Pracy w Kielcach, styczeń 2017 r.

nicę, co w następstwie powoduje spadek populacji w wieku aktywności zawodowej. Według prognoz GUS⁷, do 2050 roku liczba mieszkańców województwa zmniejszy się o ponad 20%. To czynnik, który pogłębi starzenie się społeczeństwa i pogorszy strukturę wiekową ludności, przez co w efekcie wzrośnie **wskaźnik obciążenia demograficznego** określający liczbę osób w wieku nieprodukcyjnym przypadającą na 100 osób w wieku produkcyjnym. Oznacza to, że osoby pracujące będą musiały „utrzymywać” coraz większą liczbę osób w wieku przed i poprodukcyjnym. Wspomniany wzrost obciążenia demograficznego sprzyja także powstawaniu tzw. efektu katalitycznego – wzrost udziału osób w wieku poprodukcyjnym w populacji mieszkańców regionu obniża ogólny poziom dzietności i potęguje spadek liczby mieszkańców. Według prognozy GUS przyrost naturalny w regionie świętokrzyskim, liczony na 1.000 ludności, będzie przyjmował jedną z najniższych wartości wśród województw. W 2050 r. wyniesie minus 8,1‰ wobec minus 5,1‰ w kraju. Wpływa na to m.in. brak silnego ośrodka wzrostu, jakim zwyczajowo są stolice województw.

Gdyby prognozowane dane o ponad dwukrotnym wzroście odsetka osób w wieku 65 lat i więcej w ogólnej liczbie mieszkańców naszego regionu do 2050 r. sprawdziły się, to następstwa na rynku pracy byłyby wielopłaszczyznowe. Uszczuplona liczba osób w wieku produkcyjnym spowodowałaby poważny wzrost kosztów pracy, a także mniejszą podaż pracy. Rosnące problemy pracodawców ze znalezieniem rąk do pracy przekładałyby się na zmniejszenie atrakcyjności inwestycyjnej regionu świętokrzyskiego.

Aby złagodzić negatywne konsekwencje działań czynników depopulacyjnych, publiczne służby zatrudnienia realizują szereg zadań wdrażanych przy współdziałaniu instytucji z otoczenia rynku pracy. Duży nacisk położony jest na **aktywizację grup, których potencjał na rynku pracy nie pozostaje w pełni wykorzystany**: kobiet, osób w wieku 50 plus, osób niepełnosprawnych, osób w wieku przedemerytalnym, mieszkańców obszarów wiejskich. Kolejnym ważnym elementem jest niwelowanie obszarów wykluczenia społecznego i włączenie w procesy pracy jak największej liczby osób w wieku aktywności zawodowej – walka z długotrwałym bezrobociem, podnoszenie kwalifikacji osób bezrobotnych i dostosowywanie ich do potrzeb rynkowych, działania stymulujące wchodzenie na rynek pracy, takie jak np. staże, bony, subsydiowane zatrudnienie. Kluczowym elementem jest również przystosowywanie rynku pracy do struktury osób w wieku produkcyjnym – zachęty i preferencje dla pracodawców zatrudniających np. osoby 50 plus, osoby w wieku przedemerytalnym czy kobiety. Szczególny nacisk położony jest także na indywidualizację

---

⁷ „Prognoza ludności na lata 2014–2050”, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa, październik 2014 r., „Prognoza demograficzna na lata 2014–2050 dla województwa świętokrzyskiego”, Urząd Statystyczny w Kielcach, 7 października 2015 r.

pracy z bezrobotnym, czyli bardziej ściśle współdziałanie urzędu pracy z ośrodkiem pomocy społecznej oraz trzecim sektorem w obszarze wspierania osób najbardziej oddalonych od rynku pracy. To także potrzeba dynamicznego rozwijania ekonomii społecznej – konieczne są dalsze uregulowania na szczeblu legislacyjnym, w tym m.in. upowszechnianie klauzul społecznych, preferencje dla powstawania i funkcjonowania np. przedsiębiorstw społecznych, w tym spółdzielni socjalnych. Takie działania są wdrażane od kilku lat i już przynoszą pierwsze rezultaty. Z miesiąca na miesiąc był odnotowywany niższy odsetek osób pozostających bez zatrudnienia w poszczególnych grupach bezrobotnych.

Demografia i depopulacja, to jedna z kilku warstw, które nadają kształt regionalnemu rynkowi pracy. Nałożone na problemy związane z niedopasowaniem strukturalnym, długotrwałym bezrobociem oraz niską podażą netto miejsc pracy w gospodarce, potęgują i utrwalają negatywne zjawiska na rynku pracy. Spadek liczby mieszkańców regionu, w perspektywie doraźnej, zmniejsza konkurencję o pracę i liczbę kandydatów ubiegających się o zatrudnienie na danym stanowisku. Jednak w perspektywie długookresowej powoduje spadek zasobów pracy, zwiększa obciążenia społeczne i negatywnie wpływa na rozwój gospodarczy regionu (np. trudności z pozyskaniem pracowników powodują odpływ inwestycji).

Bibliografia

Informacja o poziomie i strukturze bezrobocia w województwie świętokrzyskim w 2016 roku (2016), Wojewódzki Urząd Pracy w Kielcach.

Podmioty Gospodarki Narodowej w rejestrze REGON w województwie świętokrzyskim, stan na koniec 2016r. (2017), Urząd Statystyczny w Kielcach

Analiza i ocena sytuacji na rynku pracy w województwie świętokrzyskim w 2015 roku (2016), Wojewódzki Urząd Pracy w Kielcach

Badanie zapotrzebowania na zawody i kwalifikacje w województwie świętokrzyskim wraz z analizą kluczowych i deficytowych kwalifikacji w branżach stanowiących inteligentne specjalizacje regionu (2016), Wojewódzki Urząd Pracy w Kielcach

Informacja o poziomie i strukturze bezrobocia w województwie świętokrzyskim w 2016 roku (2017), Wojewódzki Urząd Pracy w Kielcach

Prognoza ludności na lata 2014–2050 (2014), Główny Urząd Statystyczny, Warszawa

Prognoza demograficzna na lata 2014–2050 dla województwa świętokrzyskiego (2015), Urząd Statystyczny w Kielcach

9. Kondycja rodziny a potencjał rozwojowy województwa świętokrzyskiego

9.1. Wstęp

Województwo świętokrzyskie, jako wyodrębniona jednostka administracyjna w państwie stworzonym przez króla Bolesława Chrobrego, zaistniało za Bolesława Krzywoustego, który w testamencie z 1138 r. podzielił Polskę na dzielnice między swoich synów. Książę Henryk otrzymał w spadku po ojcu Księstwo Sandomierskie. Jak historyk podaje, „w związku z wyprawą krzyżową na Wschód księcia Henryka Sandomierskiego otrzymuje Polska z Ziemi Świętej zapoczątkowane w Jerozolimie zakony bożogrobców, osadzonych w 1162 r. w Miechowie, tudzież rycerskich joannitów ufundowanych przez samego księcia Henryka w Zagościu”¹. Podróż na wyprawę krzyżową rozpoczął Książę Henryk w 1154 r., a wrócił do Sandomierza w 1162 r. „Stąd później żądny dalszych walk z nieprzyjacielem krzyża, wyprawił się razem z starszym bratem swoim Bolesławem Kędzierzawym przeciw Prusakom i zginął w r. 1166”².

Księstwo Sandomierskie jako odrębna jednostka administracyjna na obszarze piastowskich ziem polskich istniało do 1304 r., bowiem wtedy książę kaliski Władysław Łokietek, dążąc do zjednoczenia kraju, zajął ziemie księstwa wraz z Sandomierzem i Wiślicę³.

W okresie królewskim, aż do rozbiorów, ziemie księstwa zyskują nazwę Województwa Sandomierskiego. Jednakże po przegranej wojnie Napoleona z Rosją, całe Księstwo Warszawskie wraz z ziemią Województwa Sandomierskiego przeszło w 1815 r. do zaboru rosyjskiego. Władze carskiej Rosji przeniosły administrację z Sandomierza do Kielc, tworząc tutaj siedzibę Guberni Kieleckiej. W odrodzonej po zaborach Polsce województwo kieleckie od 1919 r. zajmowało obszar 25 736 km²; w okresie PRL do 1975 r. – 19 512 km². Województwo kieleckie po wejściu w życie ustawy z 28 maja 1975 r. o dwustopniowym podziale administracyjnym państwa, kiedy w ramach tzw. reformy gier-

---

¹ J. Umiński, *Historia Kościoła*, t. I, Wydanie czwarte, Opole 1959, s. 400.

² Ibidem, s. 428.

³ Ibidem, s. 529; por. J. Wieliczka-Szarkowa, *Król Łokietek*, „Nasz Dziennik” 2017, nr 10, s. I.

kowskiej powstało 49 województw – zajmowało obszar 9 211 km². Dzisiejsze województwo świętokrzyskie ze stolicą regionu w Kielcach⁴ ma powierzchnię 11 672 km². W stosunku do powierzchni Polski zajmuje 3,74%, z górami Świętokrzyskimi i północną Małopolską.

9.2. Ludność województwa świętokrzyskiego

W 1999 r. utworzono 16 województw w Polsce. Województwo świętokrzyskie w 2001 r. liczyło 1 321 373 mieszkańców, którzy stanowili 3,41% ogółu obywateli Polski. Województwo świętokrzyskie w zakresie obszarowym i ludnościowym należy do najmniejszych województw. Znamienne że ludność świętokrzyska jest najbardziej rdzenną ludnością wśród mieszkańców pozostałych 15 regionów Polski. Według Narodowego Spisu Powszechnego Ludności z 2011 r. ludność urodzona za granicą Polski w omawianym województwie stanowiła tylko 1,3%, podczas gdy np. woj. mazowieckie miało wskaźnik 9,0%, a woj. dolnośląskie aż 21,2%.⁵ O czym to świadczy? W 66 lat po zakończeniu drugiej wojny światowej w 1945 r. i zmianie granic Polski nastąpiły milionowe przesiedlenia z Kresów Wschodnich II Rzeczypospolitej na tzw. ziemie odzyskane, czyli ziemie zachodnie i północne PRL. Owi przesiedleńcy, opuszczając miejsce swojego urodzenia, według ustalonych granic w Europie po wojnie, stali się Polakami urodzonymi na Ukrainie, Białorusi, w Rosji, na Litwie i w innych zachodnich krajach Europy. Wracali do Polski, w jej nowych granicach, wraz z całymi rodzinami, w poczuciu jedności narodowej i patriotyzmu w nadziei, iż trzeba ożywiać wielkie cmentarzysko pozostałe po straszliwej wojnie.

W czasie tej ludobójczej wojny ludność świętokrzyska była otwarta na uciekinierów i wysiedleńców z terenów włączonych przez Hitlera do III Rzeszy i z ziem Wschodnich zajętych przez ZSRR. Na ziemię świętokrzyską – diecezję Kielecką – napływały tysiące Polaków. Oto słowa biskupa kieleckiego ks. Czesława Karczmarka skierowane do diecezjan: „przychodzi do was Jezus Chrystus z Pomorza i z Poznania, przychodzi z Kujaw i z Mazowsza, ze Śląska i ze wschodnich ziem. Pokłońcie Mu się i powiedzcie jako mówili ojcowie wasi od wieków «Gość w dom, Bóg w dom», osobliwie zaś, gdy gość taki udręczony przybywa {...} jako ich i Wasz ojciec i brat w Panu naszym, staje przed Wami i przed nimi i z całego serca wołam głośno do was: Podajcie im dłoń bratnią! Do nich zaś: *Sursum corda* [...] *W górę serca!* – powtarzam. Jesteście, wszak,

⁴ Wydział Rozwoju i Promocji Miasta, *Kielce – Informator Miejski*, Dom Wydawniczy „Koniński”, Kielce 2001, s.10–11; por. J. Śledzianowski, *Procesy demograficzne zachodzące w województwie świętokrzyskim 2001 r.*, [w:] *Polska a Europa, Procesy demograficzne u progu XXI wieku*, t. IV, J. Śledzianowski (red.), Kielce 2002, s. 9.

⁵ *Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011*, GUS, Warszawa 2012, s. 94–98.

wśród Polaków i chrześcijan, a więc pośród swoich, którzy was miłują i podzielają wasz ból”⁶.

Po zakończeniu wojny tysiące Polaków przebywających w czasie okupacji niemieckiej na ziemi świętokrzyskiej wracało do swoich domów, z których wyrzucono ich lub sami uciekli przed aresztowaniem i wywózką do obozów zagłady. Odjeżdżali z Kielecczyny także w poszukiwaniu lepszych warunków bytowych, bowiem region uchodził za ubogi i bez większych perspektyw. Właśnie w zaniedbanym gospodarczo regionie z czasów carskich, w II Rzeczypospolitej, stworzono Centralny Okręg Przemysłowy z szansą na rozwój dla takich miast, jakich Końskie, Skarżysko - Kamienna, Starachowice i Ostrowiec Świętokrzyski. Mimo postępującego uprzemysłowienia, region świętokrzyski miał charakter rolniczy, z dominacją małych gospodarstw rolnych, które nie zawsze dawały szansę ich właścicielom na utrzymanie rodziny. W latach 80. XX wieku przeprowadziłem analizę w diecezji kieleckiej, obejmując badaniami 140 006 rodzin. Struktura społeczna rodzin według wykonywanej pracy i ich źródeł utrzymania w procentach była następująca: rodziny inteligenckie – 10,5%; inteligencko-robotnicze – 8,8%; inteligencko-rolnicze – 2,3%; robotnicze – 21,4%; robotniczo-rolnicze – 21,7%; rolnicze – 34,2%; bez stałego źródła utrzymania – 1,1%.

Zwróćmy uwagę, że w latach 1983–1984 na badanym terenie 34,2% ludności utrzymywało się z rolnictwa. Z rolnictwem i ze wsią byli ściśle związani tzw. chłoporobotnicy – 21,7% i w nikłym stopniu mieszkańcy wsi o profilu inteligencko-rolniczym – 2,3%. W sumie z rolnictwa całkowicie lub w pewnej mierze utrzymywało się 58,2% ludności w diecezji kieleckiej⁷.

W tym samym czasie ludność badana zamieszkiwała w miastach – 35,6%, na powstałych osiedlach przy nowych zakładach przemysłowych – 2,5% i w wioskach mieszkało 61,9% badanej populacji⁸.

Ludność ta w przytłaczającej większości mieszkająca na wsi i niemal w 60,0% czerpiąca całkowicie, lub w części z zasobów rolnych, po roku 1989 na skutek przemian ustrojowych w Polsce i tzw. restrukturyzacji gospodarki straciła podstawy ekonomicznej egzystencji. Najpierw dlatego, że zamykano zakłady przemysłowe, a robotnicy i tzw. chłoporobotnicy masowo tracili pracę, „zyskując” status bezrobotnego. Czym jest bezrobocie? „Bezrobocie jest stanem przeciwstawnym pracy rozumianej jako produkcyjna działalność zarob-

---

⁶ Cz. Kaczmarek, *List pasterski – O miłosierdziu*, „Kielecki Przegląd Diecezjalny” 1940, nr 3–4, Kielce s. 17–20; por. J. Śledzianowski, *Ksiądz Czesław Kaczmarek Biskup Kielecki 1895–1963*, „JEDNOŚĆ” 2009, Kielce, s. 111–112.

⁷ J. Śledzianowski, *Rodzina w Diecezji Kieleckiej*, „Studium socjologiczno-pastoralne” 1988, Kielce, s. 38–45.

⁸ *Ibidem*, s. 46–47.

kowa. Jako stan przymusowej bezczynności, która przeciwstawia się pracy rozumianej jako potrzeba świadczenia użytecznej aktywności, a więc pracy rozumianej szerzej⁹. W aspekcie społecznym o bezrobociu możemy mówić wtedy, gdy liczba osób poszukujących pracy jest większa niż liczba wolnych stanowisk pracy. Właśnie w związku z masowym zamykaniem zakładów pracy, które funkcjonowały w okresie PRL, bezrobocie „pojawiło się w Polsce w masowej formie po 1990 r. i osiągnęło wówczas 1 mln 126 tys. osób”¹⁰. W następnych latach bezrobocie wzrosło do pięciu milionów i osiągnęło szczyt bezrobocia w Europie¹¹.

W związku z lawinowym bezrobociem weszła w życie ustawa z dnia 14 grudnia 1994 r. o zatrudnieniu i przeciwdziałaniu bezrobociu. Ustawa definiowała, że bezrobotnym jest osoba, która:

- nie jest zatrudniona i nie wykonuje pracy zarobkowej; jest zdolna i gotowa do podjęcia zatrudnienia w pewnym wymiarze czasu pracy;
- nie uczy się w szkole w systemie dziennym;
- jest zarejestrowana w Rejonowym Urzędzie Pracy;
- ukończyła 18 lat, ale nie ukończyła 60 roku (kobiety) i 65 lat (mężczyźni);
- nie nabyła praw do emerytury lub renty inwalidzkiej;
- nie jest właścicielem gospodarstwa rolnego o powierzchni użytków rolnych powyżej 2 ha przeliczeniowych;
- jest osobą niepełnosprawną, której stan zdrowia pozwala na podjęcie zatrudnienia co najmniej w połowie wymiaru czasu pracy;
- nie jest osobą tymczasowo aresztowaną lub nie odbywa kary pozbawienia wolności¹².

W województwie świętokrzyskim szczególną uwagę należy poświęcić właścicielom gospodarstw rolnych, którzy zgodnie z powyższą ustawą, jeśli posiadają gospodarstwo o powierzchni użytków rolnych poniżej 2 ha przeliczeniowych, uzyskują status bezrobotnego. Ponieważ w województwie świętokrzyskim istniało ogromne rozdrobnienie rolne, bezrobotnych przybyły tysiące. Status bezrobotnego zobowiązywał tych rolników, aby przestali uprawiać glebę, bo to się „nie opłaca”. A więc zaczęła się opłacać – szczególnie w rodzinach

---

⁹ T. Borkowski, A.S. Marcinkowski, *Bezrobocie w perspektywie socjologicznej*, [w:] *Socjologia bezrobocia*, Katowice 1999, s. 13.

¹⁰ Cz. M. Cekiera, *Pomoc rodzinie zagrożonej bezrobociem*, [w:] *Profilaktyka resocjalizacja rewalidacja z pomocą rodzinie*, B. Kałdon (red.), Sandomierz-Stalowa Wola 2007, s. 28.

¹¹ A. Marzec-Tarasińska, *Między dysfunkcją a patologią – o potrzebie wspierania rodzin z problemem bezrobocia*, [w:] *Rodzina w środowisku lokalnym. Pomoc-wsparcie-opieka*, A. Garbarz, B. Szluz, M. Urbańska, W. Walc (red.), Rzeszów 2011, s. 142.

¹² Por. T. Pilch, *Bezrobocie nowa kwestia społeczna*, [w:] *Pedagogika społeczna*, T. Pilch, J. Leparczyk (red.), Wydawnictwo „Żak”, Warszawa 1995, s. 386.

chłoporobotników – bezczynność i próżniactwo. Pustka, którą wytworzyło bezrobocie „zaowocowała” wielkim wzrostem pijaństwa.

Badania I. Wąsik dowiodły, że w tych rodzinach, obdarowanych przez władzę bezrobociem, są zaniedbywane funkcje opiekuńczo-wychowawcze, zaś bezrobotni mężczyźni – mężowie i ojcowie – masowo pogrążają się w alkoholizmie. Przykładem tutaj może być gmina Chęciny koło Kielc. Otóż z tej gminy w 1999 r. zatrzymanych w Izbie Wytrzeźwień w Kielcach były 102 osoby, w tym 52 bezrobotnych (51%). Natomiast w 2002 r. liczba zatrzymanych w Izbie Wytrzeźwień wzrosła do 234 osób, z tej liczby 180 pijanych było bezrobotnych i stanowili aż 76,9%¹³. Wypływa z tego oczywisty wniosek, że pobierane zasiłki przez bezrobotnych, zamiast na utrzymanie rodziny, nierzadko przyczyniają się do rozpijania rodziców, ich osobowej degradacji¹⁴, rozkładu rodziny i bezdomności.

9.3. Wpisani w bezrobocie, emigracje zarobkowe i bezdomność

O ludności województwa świętokrzyskiego można mówić, iż została w wysokim stopniu wpisana w bezrobocie, bo jeszcze we wrześniu 2014 r. wskaźnik bezrobocia wynosił 14,3% i tylko województwo zachodniopomorskie miało wyższą skalę bezrobocia 15,7% oraz województwo warmińsko-mazurskie 18,2%¹⁵. We wskazanych województwach północnych, po rozwiązaniu PGR-ów, ludność wiejska w perspektywie czasowej nie miała zatrudnienia i pozostawała na zasiłkach dla bezrobotnych. W województwie świętokrzyskim – na mocy ustawy z 14 grudnia 1994 r. – poddano likwidacji tysiące najmniejszych gospodarstw rolnych, pozbawiając ich właścicieli drugiego źródła utrzymania z pracy w przemyśle jako tzw. chłoporobotników.

Trzeba powiedzieć, że zmanipulowano ludzi, przekonując ich, iż zasiłek na bezrobociu jest lepszym rozwiązaniem niż wykorzystywana tzw. „nieopłacalna praca”. Degradowano i niszczone człowieczeństwo. Oto co na temat wartości pracy pisze Jan Paweł II.

„Praca nie jest dobrem tylko «użytecznym» czy «użytkowym», ale dobrem «godziwym» czy odpowiadającym godności człowieka, wyrażającym tę godność i pomnażającym ją. Chcąc bliżej określić znaczenie etyczne pracy, trzeba mieć przed oczyma tę przede wszystkim prawdę. Praca jest dobrem człowieka – dobrem jego człowieczeństwa – przez pracę bowiem człowiek nie tylko prze-

¹³ I. Wąsik, *Rodzina z problemem bezrobocia jako środowisko opiekuńczo-wychowawcze (na przykładzie badań w gminie Chęciny)*, Akademia Świętokrzyska, Kielce 2003, s. 75 (praca magisterska).

¹⁴ J. Śledzianowski, *Rozwój człowieka przez pracę – jego degradacja w bezrobociu*, „Kielecki Przegląd Diecezjalny” 2004, nr 5, s. 488–498.

¹⁵ Urząd Statystyczny w Kielcach, *Województwo Świętokrzyskie w liczbach*, Kielce 2015, s. 3.

kształca przyrodę, dostosowując ją do swoich potrzeb, ale także urzeczywistnia siebie jako człowiek, także poniekąd bardziej staje się człowiekiem”¹⁶.

Twierdzi się, że praca stanowi właściwość człowieka od chwili jego stworzenia, stanowi poza Bogiem i człowiekiem wartość najwyższą. Można ją rozpatrywać w dwóch aspektach podstawowych – podmiotowym i przedmiotowym. Bierze swój udział w człowieku podmiocie, ale skierowana jest ku zewnętrznemu przedmiotowi. Praca jest nie tylko osobistą sprawą człowieka, ale również siłą społeczną¹⁷.

Wybitny socjolog – ks. Józef Majka pisał – iż praca w ujęciu chrześcijańskim jest rzeczywistym współdziałaniem człowieka z Bogiem w tworzeniu dobra, pogłębiana uczestnictwem człowieka w dobru. Do pracy w tym sensie jest zdolna tylko istota ludzka, ponieważ działanie to odznacza się celowością i racjonalnością.

Autor wyróżnił trzy aspekty ludzkiej pracy: technologiczno-gospodarczy, społeczno-kulturalny i psychologiczno-moralny. Z punktu widzenia techniczno-gospodarczego praca jest współdziałaniem z przyrodą żywą i martwą, tak by człowiek mógł ją użytkować i dzięki temu utrzymać się przy życiu. Społeczno-kulturalne widzenie pracy to twórczość i wynalazczość, które wzbogacają jednostkę i społeczeństwo w wartości kulturalne, społeczne i ogólnoludzkie. Z punktu widzenia psychologiczno-moralnego pracę stanowią wysiłki człowieka, które zmierzają do jego doskonałości psychosomatycznej i pełniejszego uczestnictwa w rzeczywistości transcendentnej¹⁸.

Z powyższych wypowiedzi, i z codziennego doświadczenia, wiemy, że praca tworzy człowieka i jest dobrem jego rodziny i społeczeństwa. Tymczasem nakręcone struktury RP pozbawiły ludzi tego dobra, spychając ich w bezrobocie.

„Bezrobotni to osoby, dla których nie ma pracy lub osoby, które utraciły pracę z przyczyn leżących po stronie zakładu pracy poszukujące jej, ale niemogące jej znaleźć”¹⁹. W tej sytuacji dla tysięcy mieszkańców województwa świętokrzyskiego szansą w ekonomicznej beznadziejności stała się emigracja zarobkowa poza granice Polski.

Emigracja zarobkowa do innych krajów z województwa świętokrzyskiego zaczęła bardzo szybko wzrastać po 2000 roku. Według danych z 2002 r. poza granicami Polski przebywało 18,0 tys. mieszkańców (powyżej dwóch miesięcy). Natomiast zgodnie ze spisem ludności z marca 2011 r. za granicą powyżej 3 miesięcy przebywało ok. 64,0 tys. mieszkańców województwa świętokrzyskiego. Właśnie z związku z wstąpieniem Polski do Unii Europejskiej nastąpił szybki wzrost emigrantów.

¹⁶ Jan Paweł II, *Laborem exercens*, Poznań 1981, s. 21.

¹⁷ Por. Z. Wiatrowski, *Podstawy pedagogiki pracy*, WUWSP, Bydgoszcz 2000, s. 70.

¹⁸ Por. J. Majka, *Etyka życia gospodarczego*, WWKA, Wrocław 1982, s. 139–140.

¹⁹ T. Oleksym, *Bezrobocie w Polsce – przyczyny, specyfika, przeciwdziałanie*, „Praca i zabezpieczenie społeczne” 1991, nr 4, s. 11.

Zdecydowana większość emigrantów to osoby młode. Ponad 80% z nich jest w wieku produkcyjnym. Znamienne, że wśród emigrantów nieznacznie przeważają kobiety, które stanowią ok. 51% mieszkańców z województwa przebywających poza krajem. Najczęstszą przyczyną wyjazdu było poszukiwanie pracy, której 77% nie mogło znaleźć w kraju, brano też pod uwagę wyższe zarobki za granicą²⁰.

Poza Urzędem Statystycznym, który dokonał badań w sferze emigracji zarobkowej poza granice Polski, problem ten w związku z narastającą emigracją po 2004 r., stał się przedmiotem analizy resortu oświaty.

„Zbigniew Włodkowski Podsekretarz Stanu w Ministerstwie Edukacji Narodowej na konferencji odbywającej się w dniach 12–13 marca 2009 r. w Warszawie dotyczącej działań mających na celu ograniczenie skutków zjawiska tzw. eurosieroctwa wyraził wolę rozpoznania i przeciwdziałania niekorzystnym jego symptomom”²¹.

To rozpoznanie zlecono prof. dr hab. Krystynie Ostrowskiej z Uniwersytetu Warszawskiego.

U podstaw podjętego badania, zakrojonego na szeroką skalę, założono, że nauczyciele posiadają określone kwantum wiedzy:

- liczbę uczniów, których rodzice wyjechali do pracy za granicę;
- o tym czy wyjechali obydwój czy jedno z nich, i czy wyjechał samotnie wychowujący rodzic;
- o tym, kto sprawuje opiekę nad dzieckiem”²².

Tak więc nauczyciele i wychowawcy w placówkach specjalistycznych i ogólnodostępnych, czyli przedszkolach, szkołach podstawowych, gimnazjach, liceach ogólnokształcących i profilowanych, technikach, zasadniczych szkołach zawodowych i szkołach dla dorosłych objęli badaniami dzieci, których rodzice wyjechali za granicę do pracy. Placówki ogólnodostępne stanowiły 95,16% zarejestrowanych, a specjalne niecałe 5%. Na ogólną liczbę 40 793 placówek, które zaproszono do udziału w badaniach, za pomocą kwestionariusza ankiety, wzięło udział w badaniach 22 644 placówki, tj. 55,51%²³.

Wśród 16 województw największym udziałem w badaniach mogło poszczycić się województwo kujawsko-pomorskie – 79,76% i na drugim miejscu województwo świętokrzyskie – 74,24%. W tym województwie na 1 514 ogólnej

---

²⁰ *Narodowy Spis Powszechny Ludności i mieszkańców 2011*, Urząd Statystyczny w Kielcach, Kielce 2012, s. 61.

²¹ K. Ostrowska, *Nauczyciele o rozmiarach i problemach dzieci, których rodzice wyjeżdżają w celach zarobkowych za granicę*, [w:] *Wokół problematyki pomocy dziecku w rodzinie w sytuacji kryzysowej*, B. Kałdon, I. Kurlak (red.), Sandomierz-Warszawa 2011, s. 13.

²² *Ibidem*, s. 14.

²³ *Ibidem*, s. 17.

liczby szkół/placówek w badaniach wzięło udział 1 124 szkół/placówek²⁴. Jednak w 59,47% szkół, w których przeprowadzono badania, stwierdzono, że nie ma eurosierot. W 40,53% szkół potwierdzono udział eurosierot wśród uczniów tych placówek.

Warto zastanowić się nad wskaźnikami procentowymi dla wszystkich województw, jeżeli chodzi o badane przez szkoły euro sieroctwo. Otóż nieco wyższe stopy eurosieroctwa mają: województwo lubuskie (43,78%) i województwo opolskie (43,44%); na tym samym poziomie co w województwie świętokrzyskim utrzymuje się eurosieroctwo w województwie warmińsko-mazurskim (40,53%)²⁵. Na podstawie powyższych badań ogólnopolskich nasuwa się wniosek, że w województwie świętokrzyskim rodzice wyjeżdżający za granicę w poszukiwaniu pracy osiągnęli 3. miejsce na tle 16 województw. Trzeba zauważyć, że bardzo gorzkim owocem bezrobocia – wręcz trującym – jest bezdomność.

Bezdomność na podstawie badań własnych przeprowadzonych na przykładzie 1 525 osób jest porażająca. W schroniskach Św. Brata Alberta dla bezdomnych, przebadano w styczniu 2006 r. – z pomocą kwestionariusza ankiety – 142 kobiety (9,31%) i 1 383 mężczyzn (90,69%). Wskazali oni na różne przyczyny ich bezdomności. Wśród mężczyzn aż 545 (39,41%) wskazało, iż dominującym czynnikiem ich bezdomności jest bezrobocie. Także 26 kobiet (18,31%), wyliczając liczne przyczyny bezdomności, wymieniło bezrobocie jako element istotny ich bezdomności. Ogólnie w badanej populacji bezdomnych – 571 osób, tj. 37,44% było przekonanych, że bezrobocie spowodowało ich na bezdroża bezdomności²⁶.

Aby ukazać groźbę bezrobocia i bezdomności, pragnę posłużyć się danymi z województwa Świętokrzyskiego, dotyczącymi plagi samobójstw za rok 2012. Dane zostały udostępnione przez Komendę Wojewódzką Policji w Kielcach²⁷.

Policja w 2012 r. zarejestrowała na terenie województwa świętokrzyskiego ogółem 576 zamachów samobójczych, w tym mężczyźni – 445 i kobiety – 131. Zamachy te zakończyły się zgonem dla 262 mężczyzn i 49 kobiet, to jest 311 osób.

Można powiedzieć, że plaga ta rozprzestrzeniła się wszędzie, gdyż zamachy samobójcze miały miejsce: w miastach – 294 i na wsi – 282. Dotyczyły one

---

²⁴ Ibidem, s. 20.

²⁵ Ibidem, s. 22.

²⁶ J. Śledzianowski, *Zdrowie bezdomnych*, Kielce 2006, s. 79–86.

²⁷ Na podstawie tych danych Renata Segiecińska (zastępca dyrektora Wydziału Polityki Społecznej Świętokrzyskiego Urzędu Wojewódzkiego) wygłosiła referat w dniu 15 maja 2013 r. w Kielcach na Międzynarodowej Konferencji pt. „Wartości w rodzinie i społeczeństwie”, R. Segiecińska swoje wystąpienie zatytułowała *Interdyscyplinarne działania wojewody w zakresie pomocy osobom w kryzysie emocjonalnym*.

ludzi różnego wieku: do 29 lat – 10,9%; 30–39 lat – 15,3%; 40–49 lat – 17,0%; 50–59 lat – 22,9%; 60–64 lat – 8,3%; 65 lat i więcej – 9,2%.

Z powyższych danych wynika, że przytłaczająca większość samobójców to mężczyźni w wieku produkcyjnym, i ze szczególnym nasileniem w tzw. wieku niemobilnym (50–59 lat – 22,9%). Pracodawcy zwalniają z pracy pracowników po pięćdziesiątce w ramach redukcji miejsc w przedsiębiorstwie czy w firmie. Jako bezrobotni (po dziesiątkach lat pracy) bez emerytury czy renty uzyskują status bezdomnego i w depresji podejmują próby samobójcze²⁸.

Ci bezdomni czy raczej bezrobotni poszukujący pracy poza Polską to nie są ludzie znikąd, to są ludzie, którzy wychowali się i wzrastali w polskich rodzinach, w nich integrowali się w społeczności świętokrzyskiej i polskiej.

9.4. Kondycja rodziny a potencjał rozwojowy województwa świętokrzyskiego

Opracowanie referatu *Kondycja rodziny a potencjał rozwojowy województwa świętokrzyskiego* jest zagadnieniem złożonym, wieloaspektowym i wymaga ogromnej pracy badawczej. Zaczniemy od słowa pochodzącego z łaciny: *condicio* = umowa, warunek²⁹. W języku polskim *kondycja* ma wiele znaczeń: „stan fizyczny, sprawność fizyczna, forma. Być w dobrej, w złej; w najlepszej, w nie najlepszej kondycji”³⁰.

Na co dzień często mówimy o różnej kondycji dzieci, młodzieży, dorosłych i osób w wieku senioralnym, o ich życiu jednostkowym, i o konkretnych uwarunkowaniach społecznych. W tych uwarunkowaniach, w naturalnym rytmie życia, jako pierwsza i podstawowa społeczność dla każdego człowieka wydaje się być rodzina. Rodzina może posiadać różną kondycję, gdyż na nią wpływają: skład osobowy rodziny, zalety lub obciążenia jej członków, dziedzictwo historyczno-kulturowe, tożsamość narodowa, postawy moralne i religijne oraz polityka państwa z programem pro lub anty rodzinnym.

Gdy chcemy rozpatrzyć problem dotyczący *Kondycji rodziny a potencjał rozwojowy województwa świętokrzyskiego*, należy użyć pojęcia *conditio*. tak jak rozumieł je Rzymianie, czyli *umowa, warunek*. Prawnicy Europy i Polski pod pojęciem *condicio* przyjmowali: „stan, położenie, stosunek, właściwość, sposobność, możliwość; każde poszczególne postanowienie zawarte w umowie [...] *condicio sine quo non* – warunek nieodzowny”³¹. Trzeba więc przyjąć funda-

---

²⁸ Por. J. Śledzianowski, *Zdrowie bezdomnych*, Kielce 2006, s. 39–80.

²⁹ *Słownik wyrazów obcych*, J. Tokarski (red.), Wydawnictwo PWN, Warszawa 1977, s. 377.

³⁰ *Słownik języka polskiego, Tom I*, M. Szymczak (red.), Wydawnictwo PWN, Warszawa 1978, s. 985.

³¹ K.M. Klein, *Słownik polsko-laciński dla prawników*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1956, s. 39.

mentalną tezę dla postawionego problemu: czy potencjał rozwojowy województwa świętokrzyskiego jest uwarunkowany dobrą kondycją rodziny?

Rodzina – naturalna przyszłość dla regionu i Polski

To oczywiste, że naturalna rodzina składa się z małżonków: żony – matki i męża – ojca oraz ich dzieci, a nierzadko i starszego pokolenia dziadków. Naturalna rodzina żyje w dostatnich warunkach materialnych i harmonijnie wychowuje dzieci w sferze biopsychospołecznej, narodowej, kulturowej i religijnej. Naturalna rodzina stanowi fundament zarówno stabilnego rozwoju państwa, jak i województwa świętokrzyskiego. Sądzę, iż jest to możliwe, bowiem na podstawie własnych badań z ogólnej liczby 3 123 gimnazjalistów i młodzieży szkolnej ponadgimnazjalnej w 2012 r. 1 790 dziewcząt (83,24%) respondentek chce w przyszłości zostać żoną i matką. 1 333 (84,32%) chłopców chce się spełnić w przyszłości w roli męża i ojca³². Dodam, że liczne badania prowadzone wśród młodzieży w Polsce ukazują, że młodzi ludzie stawiają rodzinę na pierwszym miejscu, i to jest naturalne, bo życie płynie ze źródła, którym jest rodzina.

Jednak gdy ta młodzież dorasta i spotyka się z rzeczywistością antyrodzinną na różnych płaszczyznach życia, nabiera dystansu do zawarcia małżeństwa i stworzenia rodziny. Najpierw dlatego, że byt materialny rodziny stał się zagrożony i niepewny przez brak pracy po ukończeniu studiów i utrzymujące się wysokie bezrobocie – 14,3% w województwie świętokrzyskim³³. Nasuwa się pytanie: jak utrzymać rodzinę, gdy nie ma środków do życia? Gdy gospodarstwo małe – z którego rodzina miała żywność – w świetle ustawy z 14.12.1994 r. – „stało się nieopłacalne” alternatywą stała się emigracja zarobkowa. Wysoka dla naszego województwa.

Wymownym przykładem dotyczącym tej emigracji jest praca dr Anny Dąbrowskiej³⁴. Książka prezentuje projekt badawczy oparty na próbie 2 250 uczniów, poczynając od II klasy szkoły podstawowej, przez gimnazja i szkoły ponadgimnazjalne, z 300 placówek województwa świętokrzyskiego. Z tej reprezentatywnej grupy uczniów w 337 rodzinach (14,98%) mama lub tata, a czasami oboje rodzice, wyjechali do pracy z ojczyściej ziemi³⁵. Rodzice, którzy wyjechali za granicę często wykonują zawód, którego nauczyli się w kraju. I tak, świętokrzyskie matki – emigrantki wykonywały następujące zawody: robotnik rolny – 34%, pomoc domowa – 17%, opiekunka – 16%, kucharka –

³² J. Śledzianowski, S. Bębas, *Blaski i cienie współczesnej rodziny polskiej*, Kielce 2013, s. 205–210; 303–319.

³³ *Województwo Świętokrzyskie w liczbach*, Urząd Statystyczny w Kielcach, Kielce 2015, s. 3.

³⁴ A. Dąbrowska, *Sytuacja rodzinna i społeczna dzieci rodziców migrujących zarobkowo z województwa świętokrzyskiego*, Kielce 2011.

³⁵ Por. *Ibidem*, s. 77–127.

9% i inne – 24%. Podobnie rzecz przedstawia się u ojców szukających chleba: pracownik budowlany – 42%, robotnik rolny – 20%, kierowca – mechanik – 14%, inne – 24%.³⁶

Widzimy, iż w większości rodzice wyjeżdżający za granicę, to są mieszkańcy wsi, których pozbawiono pracy w kraju poprzez likwidację najmniejszych gospodarstw rolnych, albo uniemożliwiając im produkcję rolną np. uprawy buraka cukrowego, ponieważ zlikwidowano cukrownie w Kazimierzy Wielkiej i we Włostowie pod Sandomierzem. Produkcję mleka ograniczono i uczyniono niemal nieopłacalną. Badania A. Dąbrowskiej wskazują, że w 2010 r. z ogólnej liczby 2 250 uczniów świętokrzyskich szkół, 62% zamieszkiwało na wsiach, zaś w miastach mieszkało 38%³⁷. W minionych latach brak pracy w Polsce dla ludności wiejskiej powodował wyludnienie, czego przykładem może być parafia położona nad Wisłą w Słupi Nadbrzeżnej, gmina Ożarów. W latach 70. XX wieku liczyła ona ponad dwa tysiące mieszkańców, obecnie liczy ponad 600 osób³⁸. Na przestrzeni lat 2001–2016 ubyło w województwie świętokrzyskim 66 868 mieszkańców. Obok zjawiska wyludniania się regionu i Polski, emigracje zarobkowe niosą z sobą negatywne skutki dla integracji rodzin.

Eurosieroctwo

W skali całego województwa świętokrzyskiego prof. Krystyna Ostrowska badaniami objęła 157 758 uczniów. Z tej liczby 10 906 uczniów (6,91%) doświadczyło eurosieroctwa, tzn. wyjazdów rodziców w poszukiwaniu pracy za granicą. Według danych GUS w 2010 r. wskaźnik bezrobocia w województwie świętokrzyskim wynosił – 13,2% (wyższy był tylko w województwie zachodniopomorskim – 14,1%).³⁹ Trzeba pamiętać, że niemal 11 tys. dzieci i młodzieży to jeszcze nie wszystkie eurosieroty z województwa Świętokrzyskiego, bowiem 40,53% szkół z tego regionu nie uczestniczyło w podjętym przez K. Ostrowską projekcie badawczym.⁴⁰

Autorka pisze: „małe dzieci pozbawione bliskości rodziców doświadczają zablokowania rozwoju sfery emocjonalnej, poczucia więzi emocjonalnej, miłości, bezpieczeństwa. Zaspokojenie tych potrzeb jest warunkiem rozwoju potrzeb i samorealizacji”.⁴¹

---

³⁶ Ibidem, s. 129–133.

³⁷ Ibidem, s. 80, 90, 100, 110.

³⁸ Dane o spadku ludności w parafii Słupia Nadbrzeżna zostały przekazane przez ks. Stanisława Kapicę 27.01.2017. Ks. S. Kapica urodził się i wychowywał w tej parafii.

³⁹ K. Ostrowska, *Nauczyciele o rozmiarach i problemach dzieci, których rodzice wyjeżdżają w celach zarobkowych za granicę*, [w:] *Wokół problematyki pomocy dziecku i rodzinie w sytuacji kryzysowej*, B. Kałdon, I. Kurlak (red.), Sandomierz-Warszawa 2011, s.25–26.

⁴⁰ Ibidem, s. 22.

⁴¹ Ibidem, s.27.

W badaniach A. Dabrowskiej najmłodsze eurosieroty wyznawały: „częściej jestem smutna/y, bo tęsknie za mamą/tatą” (21,49%). „Czuję się gorsza/y, bo nie ma w domu mojej mamy/taty” – 3,58%.⁴² Starsi uczniowie z gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych zauważyli: „większą kontrolę rodzica z którym zostałam/łem” – 12,24%; albo: „mam większą swobodę, więcej mi wolno” – 24,18%. U licznej podgrupy respondentów i ze starszych roczników, nastąpiło jakby „wtopienie” się w sytuację: „nie odczuwam żadnych zmian; nic się nie zmieniło” – 36,42%.

Natomiast w szkole u eurosierot zauważono zmiany: spóźnianie się na lekcje – 22,09%, opuszczanie lekcji bez powodu – 15,70%, nie odrabianie prac domowych – 27,33%, sytuacje konfliktowe z kolegami/kami – 27,33%, uczestnictwo w bójkach – 6,46%, niszczenie szkolnego sprzętu – 1,16%.⁴³

K. Ostrowska pisze „dorastający uczniowie podlegają w tym okresie zaburzeniom związanym z okresem dojrzewania biologicznego, społecznego i osobowościowego, a występująca w tym okresie rozłąka z rodzicami może nasilać te symptomy. Dotyczy to zaburzeń w sferze emocjonalnej, buntu wobec autorytetów, kształtowania tożsamości i systemu wartości. Uczniowie w tym okresie poszukują odpowiedzi na pytanie o sens życia, o swoje miejsce w świecie, o dalszą perspektywę życiową, o wartość swojej osoby, potrzebują akceptacji, uznania ze strony otoczenia. Często dzieje się to za cenę dostosowania do wzorów zachowań innych osób, kolegów, znajomych, mogą to być wzorce zachowań przestępczych, czy nieprzystosowanych jak: picie alkoholu, palenie papierosów, zażywanie środków psychoaktywnych, wczesna inicjacja seksualna. Rozłąka z rodzicami utrudnia znalezienie odpowiedzi na pojawiające się w tym czasie pytania egzystencjalne”.⁴⁴

Eurosieroctwo nierzadko niesie za sobą poważne zaburzenia funkcjonowania psychicznego i społecznego, „jakimi są odnotowane w poradniach psychologicznych i gabinetach psychiatrycznych, oraz w szpitalach próby samobójcze, ciężce nastolatki, uwiedzenia przez dorosłych, porzucenie nauki”.⁴⁵

Pisząc o zagrożeniach, jakie niesie dla wzrastającego pokolenia dzieci i młodzieży eurosieroctwo, należy z poczuciem odpowiedzialności i obiektywną prawdą spojrzeć na rodziny świętokrzyskie.

Badania własne wśród rodzin województwa świętokrzyskiego

Za podstawę podjętych badań w 2007 r. wśród rodzin świętokrzyskiego regionu podjęto zasadę głoszoną w *Karcie Praw Rodziny*:

⁴² A. Dabrowska, op. cit., s.1 56.

⁴³ Ibidem, s.156–157.

⁴⁴ K. Ostrowska, op. cit., s. 27.

⁴⁵ Ibidem, s. 41.

„Rodzina zbudowana jest na małżeństwie, głębokim i uzupełniającym się związku mężczyzny i kobiety, który opiera się na nierozzerwalnej więzi małżeństwa zawartego dobrowolnie i publicznie, otwartego na przekazywanie życia”.⁴⁶

Z pomocą kwestionariusza ankiety, którą rozprawdzono w najstarszych klasach szkoły podstawowej (V i VI klasa) oraz w gimnazjach i szkołach ponadgimnazjalnych w województwie świętokrzyskim, objęto badaniami 607 dziewcząt i 605 chłopców, razem 1212 osób, aby opisały swoje relacje z członkami rodziny.⁴⁷

Bezspornie okres niemowlęcy, poniemowlęcy i przedszkolny jest najważniejszym czasem rozwoju psychofizycznego i społecznego dla dziecka. Najważniejszą rolę w tym okresie – także w życiu prenatalnym dziecka – spełnia matka. Matka była w badanej reprezentacji w 70,96% najważniejszą, pierwszoplanową osobą. Na drugiej pozycji znalazła się matka u 5,94% respondentów i na trzeciej pozycji – 2,80%. I tutaj była wyręczana na okres czasowej nieobecności przez męża-ojca albo dziadków. Natomiast trzeba zauważyć, że dla 20–30% badanej populacji matka jest w okresie przedszkolnym nieobecna.

Dla 59,10% dzieci mama była obecna przy „dobranockach”, a jako osoba najważniejsza i wspomagająca w okresie szkolnym, w pierwszej kolejności – dla 63,61%, w drugiej kolejności – dla 11,00% i w trzeciej – dla 1,40%. Tak więc matki, które wspomagały córki i synów, uplasowały się ze wskaźnikiem 76,01%. Nie wspomagające matki – 24,00%.⁴⁸

Matki nieobecne i nie wspierające w nauce szkolnej (20,24%), to osoby pracujące poza domem i bardzo często uzupełniające swoje wykształcenie oraz młode matki – uczennice i studentki „podrzucające” dziecko na wychowanie dziadkom lub wreszcie matki podejmujące decyzję wyjazdu do pracy za granicę. To także matki, które porzuciły rodzinę i stworzyły nowy związek partnerski za granicą.

Z powodu owego deficytu uczuć, nieokazywanej miłości i troski o życie dziecka, wad i nałogów matki (palenie tytoniu i alkohol), furii złości i bicia – 44 dziewczęta (7,25%) i 38 chłopców (6,28%), razem 82 osoby (6,76%) stwierdziły, że najwięcej w życiu bólu i cierpienia doznały od matki.⁴⁹

Ojciec jako osoba obecna i kochana przez córki i synów zajął po matce drugie statystyczne miejsce. Podkreślam – statystyczne – bowiem aż 31,02% uczniów wyznało, że wśród osób w rodzinie najbardziej kochają ojca.⁵⁰ Kocha-

---

⁴⁶ Stolica Apostolska, Karta Praw Rodziny, pełnomocnik Rządu ds. Rodziny, Warszawa 1999, Wstęp B, s. 11.

⁴⁷ J. Śledzianowski, *Rodzina międzypokoleniowa w Polsce na progu XXI wieku*, Kielce 2008, s. 95–101.

⁴⁸ Por. Ibidem, s. 104–113.

⁴⁹ Ibidem, s. 135–136.

⁵⁰ Ibidem, s. 164.

ją ojca przede wszystkim za jego odpowiedzialność, za rozbudzanie zainteresowań, za troskę o byt materialny i przyszłość rodziny.

Niestety, ale badania potwierdziły od strony statystycznej, iż ojciec wnosi w rodzinę najwięcej destrukcji, rozpadu i patologii. Tak osądziły ojca 92 córki (15,16%) i 72 synów (11,90%). Razem 164 osoby, tj. 13,53% w stosunku do badanej reprezentacji.⁵¹

Na podstawie przeprowadzonych badań w 2012 r. w gimnazjum i w szkołach na próbie 3123 respondentów, mogliśmy zauważyć, że problem bezrobocia narastał i dotknął on 29,65% matek i 21,04% ojców. Wyjazdy za granicę w poszukiwaniu pracy podjęło 286 matek (9,16%) i 732 ojców (23,43%).⁵²

Mimo trudności na rynku pracy i przeciwności losu, w zdecydowanej większości, rodzice są akceptowani i uznawani przez badaną młodzież za dobrych i troskliwych opiekunów i wychowawców (matki – 81,49%, ojcowie – 79,44%), oraz są uznawani za pierwszych członków rodziny. Niemal co piąta matka i piąty ojciec zostali w rolach rodzicielskich zmarginalizowani przez własne dzieci. W najbardziej skrajnych przypadkach 3 dziewczęta i 5 chłopców (0,26%) jako bardzo psychicznie poranieni nikogo nie zaliczają do członków swojej rodziny. Ich zaskakujące wypowiedzi, wskazują na izolację od środowiska rodzinnego, głębokie wykorzenie.⁵³

Balsamem na emigrację zarobkową rodziców, ich rozwody i porzucenia rodziny byli najczęściej dziadkowie. Na podstawie dokonanych analiz i dokonanej oceny w książkach: *Rodzina międzypokoleniowa w Polsce na progu XXI wieku i Blaski i cienie współczesnej rodziny polskiej*, na płaszczyźnie relacji i więzi między dziadkami a badaną populacją wnuków należy stwierdzić, że rodzina międzypokoleniowa w Polsce istnieje, ma żywotny i szeroki zasięg. Liczne rodziny przetrwały kryzysy dzięki miłości i trosce dziadków o wnuków,⁵⁴ o synów i córki, którym zabrakło odpowiedzialności i powinności wobec zrodzonych dzieci.

Wydając książkę: *Blaski i cienie współczesnej rodziny polskiej* w 2013 r. napisałem te słowa:

„Na przyszłość jednak trzeba wyrazić obawy, iż owa transmisja: rodzice – dzieci – dziadkowie będzie zanikać. Głównie dlatego, że wydłużając czas pracy do emerytury przez rząd PO i PSL w 2012 r. w RP do 67 roku życia dla kobiet i mężczyzn, tym samym dziadków, a szczególnie babcie odrywa się od życia dla rodziny – dla wnuków. Przedłużanie kobietom czasu pracy do emerytury na

⁵¹ Ibidem, s.135–138.

⁵² J. Śledzianowski, S. Bębas, *Blaski i cienie współczesnej rodziny polskiej*, Kielce 2013, s. 137–140.

⁵³ Ibidem, s. 322–329.

⁵⁴ Por. J. Śledzianowski, *Dziadkowie z pomocą wnukom*, [w:] *Człowiek w obliczu trudnej sytuacji życiowej*, B. Kałdon, I. Kurlak (red.), Sandomierz-Warszawa 2011, s. 173–196; J. Śledzianowski, *Relacje międzypokoleniowe w rodzinach polskich*, [w:] *Z rodziną i dla rodziny w dobie globalizacji*, t. II, H. Marzec (red.), Piotrków Trybunalski 2011, s. 15–25.

siedem lat to „zabójstwo” dla wielu polskich rodzin”.⁵⁵ Trzeba pamiętać, że udział dziadków z obojga stron w opiece nad wnukami – na przykładzie 1 212 uczniów – w okresie przedszkolnym dotyczył 930 badanych (76,73%) i w okresie szkolnym 428 (35,32%).⁵⁶

W konkluzji nad podjętym tematem *Kondycja rodziny a potencjał rozwojowy województwa świętokrzyskiego*, pragnę odwołać się do nauczania Jana Pawła II o małżeństwie i rodzinie, które głosił ze Szczecina na całą Polskę przed 30 laty:

„Nie ma skuteczniejszej drogi odrodzenia społeczeństw, jak ich odrodzenie przez zdrowe rodziny. A rodzina, która «jest pierwszą szkołą cnót społecznych, potrzebnych wszelkim społeczeństwom»,⁵⁷ jest dziś bardzo zagrożona. Wiemy to wszyscy. Jest zagrożona od zewnątrz i wewnątrz. I trzeba, by o tym zagrożeniu, o własnym losie mówili, pisali, wypowiadali się przez filmy czy środki przekazu społecznego nie tylko ci, którzy tak twierdzą – «mają prawo do życia, do szczęścia i samorealizacji», ale także ofiary tego obwarowanego prawami egoizmu. Trzeba, by mówiły o tym zdradzone, opuszczone i porzucone żony, by mówili porzuceni ojcowie. By mówiły o tym pozbawione prawdziwej miłości, ranione u początku życia w swojej osobowości i skazane na duchowe kalectwo dzieci, dzieci oddawane ustawowo instytucjom zastępczym – ale... jaki dom dziecka może zastąpić prawdziwą rodzinę? Trzeba upowszechnić głos ofiar – egoizmu i «mody»; permissywizmu i relatywizmu moralnego; ofiar trudności materialnych, bytowych i mieszkaniowych. «Dlatego też Kościół – słowami adhortacji *Familiaris consortio* – otwarcie i z mocą broni praw rodziny przed niedopuszczalnymi uzurpacjami ze strony społeczeństwa i instytucji państwowych».⁵⁸

Nie można «rozchwiać» tej «małej» wspólnoty, może słabej, może niewystarczającej, która jest u korzenia wszystkich wspólnot, ażeby całe życie społeczne i narodowe nie doznawało strat i szkód niepowetowanych”.⁵⁹

Niestety, ale ów proces rozchwiania i niszczenia rodziny postępował także w RP po 1989 r. Uczciwie trzeba stwierdzić, że konstruktywna odbudowa rodziny, która jest jedynym gwarantem trwania narodu i państwa polskiego nastąpiła po przekazaniu władzy przez wyborców w 2015 r. Prawu i Sprawiedliwości.

---

⁵⁵ Por. *Blaski i cienie współczesnej rodziny polskiej*, op. cit., s.250.

⁵⁶ Por. J. Śledzianowski, *Rodzina międzypokoleniowa w Polsce na progu XXI wieku*, Kielce 2008, s. 104–116.

⁵⁷ Sobór Watykański II, *Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim*, Rzym 1965, nr 3.

⁵⁸ Jan Paweł II, *Familiaris consortio*, Rzym 1981, nr 46.

⁵⁹ Jan Paweł II, *Pielgrzymki do Ojczyzny*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2005, s. 454.

- Wyrazem owego optymizmu są programy rządowe: Rodzina 500+ i Mieszkanie + oraz przywrócenie prawa przechodzenia na emeryturę: dla kobiet w wieku 60 i dla mężczyzn w wieku 65 lat. To sprzyja rozwojowi i integracji rodziny. Zauważa się odbudowę nadziei na przyszłość, przez życie małżeńskie i rodzinne, czego wyrazem jest wzrost zawieranych małżeństw i urodzeń dzieci w 2016 roku w stosunku do lat poprzednich.
- Wychowywanie dzieci i młodzieży w szkołach oraz przez media do życia w małżeństwie i w rodzinie. Ukazywanie pozytywnych wzorów życia rodzinnego.
- Odbudowa rolnictwa, przemysłu przetwórczego płodów rolnych oraz przemysłu, z którego słynął Centralny Okręg Przemysłowy. To podstawowe zadanie dla władz centralnych i województwa świętokrzyskiego, aby w dostatecznej ilości mieszkańcom regionu zapewnić pracę, a przez nią warunki do życia i rozwoju. Tytanem pracy był Jan Paweł II. Uczył przykładem życia i pisanim słowem: „praca jest powinnością, czyli obowiązkiem człowieka i to w wielorakim tego słowa znaczeniu. Człowiek powinien pracować zarówno ze względu na swoje własne człowieczeństwo, którego utrzymanie i rozwój domaga się pracy. Powinien człowiek pracować ze względu na bliźnich, zwłaszcza ze względu na rodzinę, ale także ze względu na społeczeństwo, do którego należy naród, którego jest synem i córką, ze względu na całą rodzinę ludzką, której jest członkiem będąc dziedzicem pracy pokoleń, a zarazem współtwórcą przyszłości tych, którzy po nim nastąpią w kolei dziejów”⁶⁰.

Powstrzymać dehumanizację człowieka przez ochronę życia od poczęcia, okres prenatalny, narodziny i rozwój aż do naturalnej śmierci. Tej zasadzie wychodzi naprzeciw nie tylko przez nauczanie, lecz przez czyny i konkretne rozwiązania w województwie świętokrzyskim diecezja kielecka:

1. „Okno życia” – Kielce.
2. Dom Samotnej Matki – Wierna.
3. Schronisko dla Kobiet i Centrum Integracji Kryzysowej – Kielce.
4. Hospicjum Stacjonarne Św. Matki Teresy z Kalkuty – Kielce.
5. Hospicjum domowe – Kielce.
6. Dom dla Niepełnosprawnych – Piekoszów.
7. Zespół Placówek Caritas w Świniarach:
  1. Środowiskowy Dom Samopomocy,
  2. Hotel dla chorych z zaburzeniami psychicznymi,
  3. Dom dla Bezdomnych.
8. Zakład Opiekuńczo – Leczniczy i Stołówka Charytatywna – Sędziszów.
9. Środowiskowy Dom Samopomocy. Stacja Opieki Caritas – Sędziszów.
10. Schronisko dla Bezdomnych Mężczyzn, Noclegownia dla Bezdomnych – Kielce.

---

⁶⁰ Jan Paweł II, *Laborem exercens* 1981, p.15, s. 37.

11. Rodzinny Dom Pomocy – Błogoszów.
12. Rodzinny Dom Pomocy dla osób niepełnosprawnych intelektualnie – Pacanów.
13. Środowiskowy Dom Samopomocy (dla osób z chorobą Alzheimera).
14. Środowiskowy Dom Samopomocy w Mniowie.
15. Dom Pomocy Społecznej w Rudkach (dla osób z zaburzeniami psychicznymi) – Rudki.
16. Dom Opieki dla Osób Starszych w Morawianach.
17. Dzienny Dom Opieki Medycznej – Kielce.
18. Stacje Opieki w:
  - a) Cudzynowice,
  - b) Pacanów,
  - c) Włoszczowa.
19. Pielęgniarska Opieka Długoterminowa i Usługi Opiekuńcze – Kielce.
20. Stołówka i Dom Pomocy Społecznej w Ratajach.
21. Zespół Placówek Lecznictwa Ambulatoryjnego:
  - a) Przychodnie lekarskie (specjalistyczne – Kielce: Poradnia diabetologiczna i neurologiczna Kielce – Poradnia położniczo-ginekologiczna,
  - b) Ośrodek Zdrowia w Wiśniówce – Podstawowa Opieka Zdrowotna, Fizjoterapia,
  - c) Przychodnie lekarskie we Włoszczowej.
22. Centrum Integracji Społecznej Caritas – Kielce
– Magazyn Meblowy i Warsztat Stolarski CIS.
– Zakład Krawiecki CIS.
23. Warsztaty Terapii Zajęciowej – Ostrów.
24. Warsztaty terapii Zajęciowej – Piasek Wielki, Mieszkania Chronione dla Osób Niepełnosprawnych.
25. Zakład Aktywności Zawodowej (dla niepełnosprawnych – Kielce).
26. Kluby Integracji Społecznej (aktywizacja bezrobotnych: Busko-Zdrój, Jędrzejów, Kielce, Sędziszów).
27. Ognisko Wychowawcze – Jędrzejów.
28. Świetlice środowiskowe Caritas dla dzieci i młodzieży: Kielce – 3 placówki, Chmielnik, Kajetanów, Mniów, Cudzynowice, Ślęcin, Deszno.
29. Przedszkola:
  - a) Niepubliczne Przedszkole – Kajetanów.
  - b) Punkt Wychowania Przedszkolnego – Rataje.
  - c) Żłobek „Małe Aniołki” – Kielce.
30. Ośrodek Wypoczynkowy „Eko-wypoczynek Kaczyn”⁶¹

---

⁶¹ *Duchowieństwa i parafii Diecezji Kieleckiej*, Caritas Diecezji Kieleckiej, Kielce 2017 ,s. 32–39 (dane na dzień 31.12.2016 r.).

Diecezja Kielecka troską duszpasterską i charytatywną obejmuje powiaty: Kielce, Kielce – Ziemski, Busko-Zdrój, Jędrzejów, Kazimierza Wielka, Pińczów i Włoszczowa.

Do diecezji Radomskiej należą: Końskie, Skarżysko-Kamienna i Starachowice; w diecezji Sandomierskiej są: Opatów, Ostrowiec Świętokrzyski, Sandomierz i Staszów. Sądzić należy, iż te diecezje także niosą bratnią pomoc człowiekowi i rodzinie.

Bibliografia

- Borkowski T., A.S. Marcinkowski (1999), *Bezrobocie w perspektywie socjologicznej*, [w:] *Socjologia bezrobocia*, Katowice.
- Cekiera Cz. M. (2007), *Pomoc rodzinie zagrożonej bezrobociem*, [w:] *Profilaktyka resocjalizacja rewalidacja z pomocą rodziny*, B. Kałdon (red.), Sandomierz-Stalowa Wola.
- Dąbrowska A. (2011), *Sytuacja rodzinna i społeczna dzieci rodziców migrujących zarobkowo z województwa świętokrzyskiego*, Kielce.
- Główny Urząd Statystyczny (2000), *Mały Rocznik Statystyczny Polski 2000*, Warszawa.
- Główny Urząd Statystyczny (2012), *Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011*, Warszawa.
- Jan Paweł II (1981), *Familiaris consortio*, Rzym, nr 46.
- Jan Paweł II (1981), *Laborem exercens*, Poznań.
- Jan Paweł II (2005), *Pielgrzymki do Ojczyzny*, Wydawnictwo Znak, Kraków.
- Kaczmarek Cz. (1940), *List pasterski – O miłosierdziu*, „Kielecki Przegląd Diecezjalny” 1940, Kielce.
- Klein K.M. (1956), *Słownik polsko-laciński dla prawników*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa.
- Majka J. (1982), *Etyka życia gospodarczego*, WWKA, Wrocław.
- Marzec-Tarasieńska A. (2011), *Między dysfunkcją a patologią – o potrzebie wspierania rodzin z problemem bezrobocia*, [w:] *Rodzina w środowisku lokalnym. Pomoc-wsparcie-opieka*, red. A. Garbarz, B. Szluz, M. Urbańska., W. Walc (red.), Rzeszów.
- Oleksym T. (1991), *Bezrobocie w Polsce – przyczyny, specyfika, przeciwdziałanie*, „Praca i zabezpieczenie społeczne” 1991, nr 4,
- Ostrowska K. (2011), *Nauczyciele o rozmiarach i problemach dzieci, których rodzice wyjeżdżają w celach zarobkowych za granicę*, [w:] *Wokół problematyki pomocy dziecku w rodzinie w sytuacji kryzysowej*, B. Kałdon, I. Kurlak (red.), Sandomierz-Warszawa, 2011.
- Pilch T. (1995), *Bezrobocie nowa kwestia społeczna*, [w:] *Pedagogika społeczna*, T. Pilch, J. Leparczyk (red.), Wydawnictwo „Żak”, Warszawa.
- Sobór Watykański II (1965), *Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim*, Rzym, nr 3.
- Stolica Apostolska (1999), *Karta Praw Rodziny*, Pełnomocnik Rządu ds. Rodziny, Warszawa, Wstęp B.
- Szymczak M. (1978), *Słownik języka polskiego*, t.1, PWN, Warszawa.
- Śledzianowski J. (2008), *Rodzina międzypokoleniowa w Polsce na progu XXI wieku*, Kielce.
- Śledzianowski J. (2011), *Dziadkowie z pomocą wnukom*, [w:] *Człowiek w obliczu trudnej sytuacji życiowej*, B. Kałdon, I. Kurlak (red.), Sandomierz-Warszawa.

- Śledzianowski J. (2011), *Relacje międzypokoleniowe w rodzinach polskich*, [w:] *Z rodziną i dla rodziny w dobie globalizacji*, t. 2, H. Marzec (red.), Piotrków Trybunalski.
- Śledzianowski J. (2009), *Ksiądz Czesław Karczmarek Biskup Kielecki 1895–1963*, JEDNOŚĆ, Kielce.
- Śledzianowski J. (2002), *Procesy demograficzne zachodzące w województwie Świętokrzyskim w 2001 r.*, [w:] *Polska a Europa, Procesy demograficzne u progu XXI wieku*, t.4, J. Śledzianowski (red.), Kielce.
- Śledzianowski J. (1988), *Rodzina w Diecezji Kieleckiej. Studium socjologiczno-pastoralne*, Kielce.
- Śledzianowski J. (2004), *Rozwój człowieka przez pracę – jego degradacja w bezrobociu*, „Kielecki Przegląd Diecezjalny” 2004, nr 5.
- Śledzianowski J., Bębas S. (2013), *Blaski i cienie współczesnej rodziny polskiej*, Kielce.
- Śledzianowski J. (2006), *Zdrowie bezdomnych*, Kielce.
- Tokarski J (1977), *Słownik wyrazów obcych*, PWN, Warszawa .
- Umiński J. (1959), *Historia Kościoła*, t.1, Wydanie czwarte, Opole.
- Urząd Statystyczny w Kielcach (2012), *Narodowy Spis Powszechny Ludności i mieszkań 2011*, Kielce.
- Urząd Statystyczny w Kielcach (2015), *Województwo świętokrzyskie w liczbach*, Kielce.
- Wąsik I. (2003), *Rodzina z problemem bezrobocia jako środowisko opiekuńczo-wychowawcze (na przykładzie badań w gminie Chęciny)*, Akademia Świętokrzyska, Kielce (praca magisterska).
- Wiatrowski Z. (2000), *Podstawy pedagogiki pracy*, WUWSP, Bydgoszcz.
- Wieliczka-Szarkowa J. (2017), *Król Łokietek*, „Nasz Dziennik” 2017, nr 10.
- Wydział Rozwoju i Promocji Miasta (2001), *Kielce – Informator Miejski*, Dom Wydawniczy „Koniński”, Kielce.

Dyskusja

Prof. dr hab. Adam KURZYNOWSKI – Rządowa Rada Ludnościowa

Dziękując referentom, warto wskazać, iż dzisiejsza konferencja pokazała nowe obszary procesów demograficznych, zjawiska które wiążą się z rodziną, rynkiem pracy globalną polityką. Sesja była bardzo interesująca i znajdzie odzwierciedlenie w debacie. Proszę o pytania.

Ks. prof. dr hab. Jan ŚLEDZIANOWSKI – Wyższa Szkoła Biznesu i Przedsiębiorczości w Ostrowcu Świętokrzyskim

Bezrobocie i wyjazdy za granicę wpływają na rozkład rodziny. W województwie świętokrzyskim 6 proc. matek i 13 proc. ojców nie wróciło z obczyzny, wstąpiło w nowy związek, porzuciło swoje dotychczasowe rodziny. Jeżeli zadamy pytanie dzieciom w tych rodzinach: kogo kochasz, to one odpowiedzą – nikogo, nie Kocham swojej matki, nie Kocham swego ojca. Prof. Ostrowska przeprowadziła badania w szkołach, które pokazują, że województwo świętokrzyskie znajduje się na szarym końcu Polski w sprawach funkcjonowania rodziny.

Dr Agnieszka PIOTROWSKA-PIĄTEK – Dyrektor Urzędu Statystycznego w Kielcach

W naszych dzisiejszych wypowiedziach i komentarzach przedstawiamy niekorzystne dane dotyczące województwa świętokrzyskiego. Mówimy o marazmie, bezrobociu, starzeniu się i depopulacji, ale pamiętajmy, nie wszystko jest złe Pan dr Jacek Szkurłat mówiąc o migracjach zagranicznych, pokazał statystyki dotyczące PKB regionalnego *per capita*, które wynoszą 72,4 średniej krajowej. W regionie, do którego należymy, jest to najwyższa wartość o dodatniej dynamice. Warto zatem popatrzeć szerzej na kwestie demograficzne.

Dorota SZALTYŚ – Zastępca dyrektora Departamentu Badań Demograficznych i Rynku Pracy GUS

Uzupełniając wypowiedź dr Jacka Szkurłata, który wskazał statystyki młodzieży posiadającej wyższe wykształcenie, która wyjeżdża z regionu, należy wspomnieć, iż owe 30% to studenci ośrodków humanistycznych. Zgadzam się, że należy stymulować ośrodki uniwersyteckie, przykładając właściwą miarę do zakresu i działań realizowanych tam programów. W rzeczywistości należy promować te zawody, te kierunki, których brak odczuwa rynek pracy.

CZEŚĆ III

WYZWANIA POLITYKI SPOŁECZNEJ I GOSPODARCZEJ WOBEĆ SYTUACJI DEMOGRAFICZNEJ WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO

10. Debata panelowa

Wyzwania polityki społecznej i gospodarczej wobec sytuacji demograficznej województwa świętokrzyskiego

Moderator:

Prof. dr hab. Janusz WITKOWSKI – Rządowa Rada Ludnościowa

Paneliści:

Prof. dr hab. Bogdan CHAZAN – Uniwersytet im. Jana Kochanowskiego w Kielcach, Rządowa Rada Ludnościowa

Prof. dr hab. Adam KURZYNOWSKI – Rządowa Rada Ludnościowa

Ks. prof. dr hab. Jan ŚLEDZIANOWSKI – Wyższa Szkoła Biznesu i Przedsiębiorczości w Ostrowcu Świętokrzyskim

Anna BIELNA – Dyrektor Powiatowego Centrum Pomocy Rodzinie w Kielcach

Anna GROMSKA – Dyrektor Wydziału Polityki Społecznej i Zdrowia w Świętokrzyskim Urzędzie Wojewódzkim

Dr Karolina JAROSZ – Urząd Marszałkowski Województwa Świętokrzyskiego

Dr Agnieszka PIOTROWSKA-PIĄTEK – Dyrektor Urzędu Statystycznego w Kielcach

W debacie panelowej pod przewodnictwem prof. dr hab. Janusza Witkowskiego paneliści dyskutowali nad następującymi zagadnieniami:

1. W jaki sposób władze regionu powinny zmierzyć się z problemami demograficznymi i wyzwaniami, które z tego wynikają, oraz które cechy rozwoju demograficznego należy uznać za szczególnie ważne z punktu widzenia wyzwań, w przedmiocie rozwoju społeczności oraz działań władz regionu?
2. Jakie są poglądy dotyczące jakości populacji oraz stanu zdrowia?
3. Czy potrzebne są działania związane z migracjami?
4. Czy potrzebna jest regionalna polityka ludnościowa?
5. Jakie są niezbędne działania w zakresie regionalnych i lokalnych rynków pracy w perspektywie najbliższych lat?

Prof. dr hab. Janusz WITKOWSKI

Rządowa Rada Ludnościowa

Rozwój ludnościowy czy gospodarczy województwa świętokrzyskiego

Problemów, o których mówiliśmy, jest wiele. W dzisiejszej dyskusji pojawia się wątek dotyczący tego, jak ważna jest sytuacja ludnościowa i demograficzna pod względem zarówno cech ilościowych, jak i jakościowych. Czynnikiem wpływającym na dynamikę rozwoju gospodarczego są zasoby ludzkie, ich właściwości, struktura, rozmieszczenie. Wielu autorów zwracało dziś uwagę na istotne problemy demograficzne. Kluczową kwestią jest to, że nie tylko sytuacja ludnościowa wpływa na gospodarkę, lecz również właściwości w przedmiocie rozwoju społecznego, które mogą determinować przebieg procesów demograficznych. W dzisiejszych referatach zarysował się wyraźny podział na północną oraz południową część województwa. Powiaty różnią się właściwościami cech demograficznych. Rozpatrując kwestie problemów demograficznych województwa świętokrzyskiego, warto zastanowić się, która z zależności – rozwój ludnościowy czy gospodarki jest ważniejsza, a może oba czynniki są jednakowo istotne dla regionu, ponieważ będą determinowały decyzje o podjęciu środków dotyczących przyszłych działań.

Dzisiejsze sesje pokazały, w jak bardzo złej kondycji demograficznej znajduje się województwo świętokrzyskie. Sytuacja ta nie wiąże się z trendami charakterystycznymi dla całej Polski, ponieważ specyfika regionu doprowadziła do nakładania się poszczególnych trendów – jeśli połączymy migracje zarobkowe z problemem ujemnego przyrostu naturalnego zauważymy tendencje malejącej liczby ludności oraz deformacje w strukturze demograficznej, co przesądza o cechach, które mają wpływ na politykę społeczną. Nie możemy liczyć na jakieś pozytywne zmiany – wiele tych negatywnych zjawisk, które zostały dzisiaj ukazane, z biegiem czasu będzie się pogłębiać. Prognoza demograficzna zależy nie tylko od wiedzy eksperckiej, ale również od działań. Negatywne trendy nie znikną, jednakże być może uda się osłabić ich działanie w społeczeństwie oraz gospodarce.

Warto zastanowić się, w jakim kierunku należy działać. Nasuwają się dwa kluczowe pytania: w jaki sposób władze regionu powinny zmierzyć się z problemami demograficznymi i wyzwaniem, które z tego wynikają, oraz które cechy rozwoju demograficznego należy uznać za szczególnie ważne z punktu widzenia wyzwań, w przedmiocie rozwoju społeczności oraz działań władz regionu. Polityka społeczna i gospodarcza powinna się dostosować do obecnie panujących trendów demograficznych. Ważne są również problemy różnych grup ludności.

Dr Karolina JAROSZ

Urząd Marszałkowski Województwa Świętokrzyskiego

Realizacja wyzwań dotyczących demografii poprzez modyfikacje obecnie panujących trendów, jak i dostosowanie polityki rozwoju do specyfiki demografii województwa

Możemy zmierzyć się z wyzwaniami dotyczącymi demografii poprzez modyfikacje obecnie panujących trendów, jak i dostosowanie polityki rozwoju do specyfiki demografii województwa. Tak naprawdę możemy próbować zmienić trendy poprzez politykę państwową. Dostosowanie polityki rozwoju polega na podejmowaniu odpowiednich działań regionalnych. Wkład osób starszych w rozwój społeczeństwa oraz gospodarki jest bardzo cenny, dlatego też w wielu regionalnych dokumentach strategicznych oprócz problemu demograficznego załączono również badania oraz program dla osób starszych, jak również badania na temat migracji zarobkowych. Powstała również Wojewódzka Rada Seniorów.

Prof. dr hab. Janusz WITKOWSKI

Rządowa Rada Ludnościowa

Pani jako przedstawicielka Urzędu Marszałkowskiego uważa, że powinniśmy działać na rzecz poprawy sytuacji demograficznej rozwoju ludnościowego poprzez modyfikacje istniejących trendów. Nie możemy również zapomnieć, aby polityka społeczna i gospodarcza za wszelką cenę starała się dostosować do tych istniejących trendów. Istnieje również wsparcie w zakresie tworzenia miejsc w żłobkach i przedszkolach, co umożliwi powrót matek do pracy.

Paweł WÓJCIK

Burmistrz Miasta i Gminy Chmielnik

Sytuacja demograficzna gminy Chmielnik

Gdy patrzymy na strukturę powiatu kieleckiego, to charakterystyczne jest, że omawiane trendy występują w gminach położonych bliżej Kielc, natomiast w gminach oddalonych od Kielc pojawia się znaczny odpływ mieszkańców. Obserwujemy, że gminy potrafią walczyć o mieszkańców – tworzą atrakcyjne warunki, przedszkola, szkoły dla dzieci, miejsca pracy. Kiedyś młodzi ludzie bardzo cenili sobie zdrowie, dzisiaj równie ważne są kwestie bezpieczeństwa. Młody

człowiek może pracować daleko od domu, mając jednak gwarancję zapewnienia swojej rodzinie należytych warunków finansowych i uzyskania bezpieczeństwa spokojnej i stabilnej egzystencji. Tworzy się swoisty wolny rynek i konkurencja dla gmin.

Prof. dr hab. Janusz WITKOWSKI

Rządowa Rada Ludnościowa

W ramach tej konkurencji ważne jest też stworzenie atrakcyjnego miejsca nie tylko do pracy, ale również do zamieszkania – aby zatrzymać tych, którzy planują wyjechać, oraz przyciągnąć tych, którzy mogą się przydać. Jest to pewien sposób myślenia, który wiąże się z polityką regionalną – istotną w kwestii procesów migracyjnych.

Anna BIELNA

Dyrektor Powiatowego Centrum Pomocy Rodzinie w Kielcach

Specyfika demograficzna województwa świętokrzyskiego

Powiat kielecki plasuje się dość wysoko – na tle województwa świętokrzyskiego – w kwestii urodzeń oraz napływu mieszkańców. Problemem jest bezrobocie oraz ubóstwo. W powiecie kieleckim wskaźniki wzrostu urodzeń i przewagi urodzin nad zgonami są pozytywne. Na wysokie wskaźniki urodzeń wpływa również działalność samorządu, która zapewnia możliwość stworzenia atrakcyjnych miejsc pracy, pobytu, usług zdrowotnych, edukacyjnych. Społeczeństwo młodsze i bogatsze przemieszcza się na tereny naszego powiatu. Koniecznym wydaje się odpowiednie zrozumienie danych. Należy zastanowić się, czy modyfikacja obecnie panujących trendów jest przez nas możliwa. Czy są to trendy ogólnopolskie, czy mamy na nie jakiś wpływ, czy jest to tylko kwestia trendów lokalnych zmierzających do przeciwdziałania pewnym sytuacjom – mam na myśli – tworzenie systemu usług opiekuńczych dla osób chorych i starszych, mieszkań komunalnych, profilaktyki? Realizujemy wspólnie z gminami różne projekty, często zastanawiając się, jak dobrze zdiagnozować rodzinę, aby dobrać odpowiednie metody pomocy. Problemami są nie tylko wykluczenie i ubóstwo, ale również np. alkoholizm. Władze lokalne powinny podjąć wszelkie działania, by powiat kielecki w 2050 r. zachował wysokie wskaźniki urodzeń oraz wspierać osoby wykluczone poprzez profilaktykę i usługi opiekuńcze.

Prof. dr hab. Janusz WITKOWSKI

Rządowa Rada Ludnościowa

Dzisiaj wielokrotnie dyskutowaliśmy o stanie zdrowia. Zadajmy sobie pytanie, jakie są poglądy dotyczące jakości populacji oraz stanu zdrowia.

Profesor dr hab. Bogdan CHAZAN

Uniwersytet im. Jana Kochanowskiego, Rządowa Rada Ludnościowa

Prawidłowy proces tworzenia, rozwoju oraz funkcjonowania rodzin województwa świętokrzyskiego

Procesy demograficzne, które już dzisiaj omawiano, wynikają z liczby urodzeń, częstości zgonów oraz częstości migracji. Co należałoby zrobić, aby narodzin było więcej? Występują dwa poziomy działania – oddziaływanie na plany prokreacyjne rodzin oraz pomoc w realizacji tych planów. Znaczna jest rola i pomoc władz lokalnych w realizacji planów prokreacyjnych od strony medycznej, które mogą przyczynić się do zmniejszenia częstości niepłodności, problemów z prokreacją, zgonów matek, ciężkich chorób, zgonów dzieci, niemowląt, a także zaburzeń rozwoju dzieci. Należy zwiększyć szanse na prawidłowy proces tworzenia, rozwoju oraz funkcjonowania rodzin. Za mało – moim zdaniem – poświęcono miejsca kwestii zdrowia kobiet, matek. Chciałbym powiedzieć kilka słów, odpowiadając na pytanie, co należy zrobić w skali lokalnej, aby dostosować politykę rozwoju do demografii nowego miejsca oraz wpływać na zmianę centrum demograficznego, co nie jest łatwe, bo struktura demograficzna charakteryzuje się nieodwracalnością – procesy te są naturalne oraz trudne do sterowania. Władze lokalne mają narzędzia do prowadzenia polityki ludnościowej. Z perspektywy ogólnopolskiej, województwo świętokrzyskie, należy do tych województw Polski Południowo-wschodniej, które mają pewne wspólne cechy. Te województwa charakteryzują się długim czasem trwania życia mężczyzn i kobiet, mniejszą zachorowalnością na nowotwory, mniejszą umieralnością okołoporodową, niską częstością poza małżeńskich ciąż, wreszcie wysokimi aspiracjami edukacyjnymi młodzieży i mniejszą przestępczością.

Anna GROMSKA

Dyrektor Wydziału Polityki Społecznej i Zdrowia w Świętokrzyskim Urzędzie Wojewódzkim

Polityka zrównoważonego rozwoju województwa świętokrzyskiego

Mówiąc o polityce czy różnych politykach prowadzonych na poziomie regionu, chciałabym zwrócić uwagę na politykę prowadzoną na poziomie państwa, która niestety przez wiele lat lansowała model, który faworyzował województwa najbogatsze, jednocześnie marginalizując województwa należące do tzw. Polski Wschodniej. Województwo świętokrzyskie do tych województw również należy. Obecnie prowadzona polityka zrównoważonego rozwoju ujawniła wieloletnie zaniedbania w tej kwestii. Np. na co zwracali uwagę przedmówcy, że kluczowym elementem rozwoju jest dostępność komunikacyjna. Obserwuję od lat zjawisko odpływu ludności z miast na wieś, do mniejszych miejscowości. Osoby bezrobotne wskazują, że mają trudności w dojeździe do pracy, że sieć dróg jest niewystarczająca, że istnieje niedostatek dróg ekspresowych, że sprywatyzowano sieć kolejową, co doprowadziło do masowej likwidacji połączeń lokalnych. W 2011 r. w województwie świętokrzyskim na 100 000 km połączeń przypadało 6 km linii kolejowych, a na Śląsku 7,5. Warto zwrócić uwagę na ten aspekt.

Prof. dr hab. Janusz WITKOWSKI

Rządowa Rada Ludnościowa

Rozumiem, że Pani zwraca uwagę, że polityka w regionie odzwierciedla się w polityce spójności, ale tak czy inaczej, jeśli docierają do nas pewne reguły, zasady i możliwości realizacji polityki na poziomie regionu, większość spraw zależy od nas, m.in. skomunikowanie się ze względu na możliwość łączenia miejsca pracy z miejscem zamieszkania oraz korzystanie z usług. Musimy także pamiętać o tym, że pewne zagadnienia realizowane na poziomie regionalnym mają swój początek w polityce krajowej.

Prof. dr hab. Adam KURZYNOWSKI

Rządowa Rada Ludnościowa

Oczywiście, docelowo zrównoważona koncepcja rozwoju opiera się na prowadzeniu równocześnie polityki gospodarczej, ekologicznej i polityki społecznej, mającej swoje odpowiedniki na poziomie lokalnym. W tych trzech składnikach rozwoju zawsze uczestniczy rodzina. Ważne, żeby one były spójne.

Ks. prof. dr hab. Jan ŚLEDZIANOWSKI

Wyższa Szkoła Biznesu i Przedsiębiorczości w Ostrowcu Świętokrzyskim

Polityka prorodzinna województwa świętokrzyskiego

U podstaw rozwoju narodu i państwa jest rodzina i aby się rozwijała, trzeba stwarzać odpowiednie dla niej warunki. Niestety, ale w Polsce po 1989 r. owych warunków nie stworzono, np. z powodu ogromnego bezrobocia i emigracji zarobkowej za granicę. Wyjazdy rodziców za pracę spowodowały na szeroką skalę eurosieroctwo, rozpad małżeństw i rodzin. W świetle moich badań z 2007 i 2012 r. (próby badane: 1212 i 3123 rodziny) wychowaniem dzieci – wnuków bardzo często zajmowali się dziadkowie, już jako emeryci lub renciści. Tymczasem rząd PO i PSL wprowadzając emerytury dla kobiet z przedłużeniem pracy na 7 lat i dla mężczyzn o 2 lata, pozbawia ich udziału w życiu rodziny i opieki nad wnukami. Jest to zabójstwo dla niejednej polskiej rodziny. Dlaczego? Dlatego, że dziadkowie obojga stron są bardziej zaangażowani w wychowanie dzieci niż rodzice, co ewidentnie wykazały badania. Dla dobra i jedności rodziny absolutnie popieram obecny rząd, który pragnie zlikwidować wydłużony w 2012 r. czas pracy do emerytury.

Prof. dr hab. Janusz WITKOWSKI

Rządowa Rada Ludnościowa

Przechodzimy do kolejnego bloku pytań. Dużym problemem dla województwa świętokrzyskiego są migracje. Czy potrzebne są działania związane z migracjami? Być może potrzebna jest regionalna polityka ludnościowa. Jakie są niezbędne działania w zakresie regionalnych i lokalnych rynków pracy w perspektywie najbliższych lat?

Dr Agnieszka PIOTROWSKA-PIĄTEK

Dyrektor Urzędu Statystycznego w Kielcach

Polityka gospodarcza województwa świętokrzyskiego

Największą rolę będzie odgrywała jakość życia i miejsce zamieszkania. Zauważamy proces wyludniania się małych miast i przenoszenia się na obszar wiejskie, co źle wpływa na rozplanowanie infrastruktury. Polityka gospodarcza województwa świętokrzyskiego nie może się skupiać na rolnictwie socjalnym. Ko-

niecznym wydaje się wspieranie wydajnego rolnictwa, promowania atrakcji turystycznych. Władze lokalne powinny dobrze gospodarować miejscem. W supermarketach pracują zarówno młodzi ludzie, jak też aktywne starsze pokolenie. Jesteśmy zdrowsi, aktywniejsi i nie chcemy być wykluczani w sensie zawodowym i w sensie rodzinnym, Program Rodzina 500 plus promujący dzietność, nie od razu przyniesie sukces, ale przede wszystkim wspiera wysiłek młodych kobiet łączących role matki oraz wydajnego pracownika. Zadaniem jest wykreowanie innego sposobu myślenia, który by powodował, że samorządy w małych miastach i gminach będą walczyć o mieszkańców. Musimy zawsze szanować człowieka, przestrzeń i przyrodę.

Paweł WÓJCIK

Burmistrz Miasta i Gminy Chmielnik

Programy aktywizacji na poziomie gminy Chmielnik

Udało się nam odwrócić pewien trend – mamy więcej urodzeń. W naszej gminie objęliśmy opieką wszystkie 3-letnie dzieci, które chciały iść do przedszkola. Spowodowało to wzrost kosztów, jednakże jest to dobra inwestycja, oczekiwana przez rodziców. Drugim elementem naszych działań skierowanych do mieszkańców jest stworzenie poczucia ogólnego bezpieczeństwa, bezpieczeństwa społecznego. Wspomagamy naszych mieszkańców poprzez różne programy, np. – karty dużej rodziny, których wydaliśmy już ponad 1000. Posiadacze takich kart uzyskują 50% ulgi w opłatach lokalnych, mają też darmowe wyjazdy na basen, zamierzamy także wspierać rodziny w innych płaszczyznach. Chcemy wykreować lokalne pomysły zmierzające do tego, by młodzi ludzie zostawali u nas, aktywizowali się, by zobaczyli, że istnieje życie poza dużymi miastami. Małe miasta są bardziej mobilne, proces decyzyjny jest krótszy. To może być dla nas niewątpliwie recepta na to, żeby stawać się miejscem coraz bardziej atrakcyjnym do życia.

Dr. Karolina JAROSZ

Urząd Marszałkowski Województwa Świętokrzyskiego

Problemy migracyjne województwa świętokrzyskiego

Zostały przeprowadzone badania dotyczące migracji w województwie świętokrzyskim, głównie migracji zarobkowej. Konieczna jest poprawa sytuacji młodych osób, które najczęściej wyjeżdżają z naszego regionu. Poprawa sytuacji młodych osób powinna być powiązana z działaniami rządu – ulgi podatkowe,

obniżenie podatków, uproszczenie procedur związanych z prowadzeniem firm, obniżenie kosztów pracy. Podczas spotkań na uczelniach wyższych zadaliśmy studentom pytanie, czy chcą wyjechać za granicę po skończeniu studiów? Tylko niewielka liczba osób wyraziła taką chęć, jest to bardzo pozytywny akcent i liczę na to, że pozostaną w naszym województwie.

Dr Agnieszka PIOTROWSKA-PIĄTEK

Dyrektor Urzędu Statystycznego w Kielcach

Problemy depopulacji i migracji w województwie świętokrzyskim

Padło pytanie, czy władze regionalne powinny podjąć modyfikacje trendów czy raczej dostosowywać politykę do istniejących trendów? Stykamy się z dwoma niekorzystnymi zjawiskami, czyli depopulacją społeczeństwa i migracją wewnętrzną. Migracje zewnętrzne nie są problemem, ponieważ ludzie wyjeżdżają do Wielkiej Brytanii i Niemiec, ale potem wracają do Polski. Czy można zatem zmierzyć się z procesami depopulacyjnymi i odwrócić je? To nie tylko problem regionu, to problem populacji ogólnej. Przemiany, które obserwujemy od lat 60. ubiegłego wieku wskazują na kolejne przejście demograficzne. Kobiety posiadają aspiracje edukacyjne, kształcą się, planują wejście w związek małżeński, ale odsuwają decyzję o pierwszym dziecku. Władze rządowe i lokalne nie są w stanie sprostać całej sferze wyzwań społeczno-socjologicznych. Niezbędnym elementem wydaje się kwestia poruszona przez prof. B. Chazana dotycząca polityki prokreacyjnej, która nie będzie się opierać na modelu rodziny $2 + \frac{3}{4}$, ale też odchodzi od modelu rodziny $2+1$, bo najczęściej dziecko pierwsze się rodzi, a z drugim dzieckiem jest już ciężiej. Pytamy władze samorządowe, administrację, pracodawców – o kulturę, o orientację na wspomaganie młodych matek w powrocie lub generalnie w prawach prokreacyjnych po powrocie do pracy. W naszym województwie nie starcza miejsca we wszystkich przedszkolach dla dzieci w wieku 3–5 lat – na jedno miejsce jest 1,3 dziecka. To jest inwestycja która się odkłada, której korzyści poznamy w późniejszym czasie. Łatwiej zaradzić negatywnym zjawiskom w aspekcie migracji wewnętrznych., ponieważ one się wyciszają, ale wciąż są obecne, szczególnie najbardziej w grupie ludzi w wieku 20–29 lat. Mając bardzo dużą paletę kierunków na studiach wyższych, to są jednak osoby, które decydują się na kształcenie poza naszym regionem, a potem tam pozostają. Uczelnie wyższe nie potrafią skorelować kierunków kształcenia z niezbędnymi kompetencjami. Praca w urzędzie statystycznym może nie jest bardzo pożądaną, ale u nas jest często kilkaset osób na jedno miejsce,

ludzi zarówno młodszych, jak i starszych. Generalnie jesteśmy regionem wykształconym, o dobrych kompetencjach, z uwagi na to, że jest mało nowych miejsc pracy, to czasami te osoby nie mogą w tym regionie zostać i zmuszone są szukać dalej.

Prof. dr hab. Janusz WITKOWSKI

Rządowa Rada Ludnościowa

Do diagnozy potrzebne są informacje statystyczne. Zwracam się do przedstawicieli regionu kieleckiego, do lokalnych władz samorządowych – zgłaszajcie zapotrzebowanie na informacje. Uzyskując potrzebne informacje, władze będą mogły tak zaprogramować rozwój statystyki, żeby zaspokoić potrzeby na poziomie regionalnym. Proces starzenia się był wielokrotnie wymieniany. Według prognoz województwo świętokrzyskie będzie należało do grona najbardziej zaawansowanych, jeżeli chodzi o starość demograficzną, a zatem z tego tytułu wynikają określone problemy do rozwiązania, co więcej, stopień starości w województwie świętokrzyskim będzie się rozprzestrzeniać. Co należałoby zrobić z tym problemem? Często słyszymy, że przybywa nam osób starszych, seniorów, że pojawiają się problemy. Traktuję proces starzenia się nie jako problem, a jako szansę na zmianę koncepcji rozwoju województwa świętokrzyskiego, ponieważ ta grupa seniorów stwarza fantastyczne zapotrzebowanie na innego rodzaju usługi, potrzeby i dobra konsumpcyjne.

Ks. prof. dr hab. Jan ŚLEDZIANOWSKI

Wyższa Szkoła Biznesu i Przedsiębiorczości w Ostrowcu Świętokrzyskim

Sytuacja rodziny w województwie świętokrzyskim

W 1982 r. zostałem powołany na Diecezjalnego Duszpasterza Rodzin. W latach następnych przeprowadziłem badania na temat sytuacji rodzin w diecezji kieleckiej: trwałości małżeństw i rozwodów, dzietności w rodzinach, rodzin niepełnych, źródeł utrzymania rodziny, osób samotnych i zachodzących procesów starości demograficznej. Badania zostały opracowane i wydane w 1988 r. w książce: *Rodzina w diecezji kieleckiej – Studium socjologiczno-pastoralne*. Niestety, ale obraz tej rodziny w różnych aspektach życia już wtedy budził niepokój np. wzrastającego alkoholizmu i patologii społecznych, wyludniających się wsi i starości demograficznej.

Problemy rodzin lawinowo rosły po 1989 r. na skutek tzw. „restrukturyzacji gospodarki”, likwidacji zakładów pracy i bezrobocia. W 1996 r. usłyszałem, że

Polska ma być zredukowana do 15 milionów ludzi. Te katastrofalne demograficzne prognozy dla Polski realizowano w ramach procesu dehumanizacji człowieka i humanizacji zwierząt oraz uderzając w naturalną rodzinę, która z natury jest zdolna od odrodzenia narodu w związku miłości między mężczyzną i kobietą przez poczęcie i zrodzenie nowego pokolenia, a wraz z przekazaniem życia, wychowania dzieci w tradycji i kulturze Polaków. Tylko przez rodzinę Polska jest Polską i będzie Polską! Szczerze dziękuję Bogu za to, że PiS wygrał wybory, bo gdyby PiS nie doszedł do władzy, to pewnie by nie było ojca i matki, tylko rodzic 1 i rodzic 2. Nie byłoby małżeństwa, ale jakieś związek partnerski. Zredukowano by braci i siostry w rodzinie, zastępując ich pieskiem lub kotkiem, albo robotem. Tymczasem Rodzina 500+, to szerokie otwarcie na braterstwo i siostry w rodzinie i w narodzie. To optymistyczne działania, aby wyjść z zapaści demograficznej i przetrwać jako naród, zgodnie z wolą Boga i narodowym hymnem: „Jeszcze Polska nie zginęła, póki my żyjemy”, a żyjemy dzięki polskiej rodzinie.

Prof. dr hab. Janusz WITKOWSKI

Rządowa Rada Ludnościowa

Czy chcemy budować jakieś specjalne instytucje, które będą się tym zajmować, a może zaangażujemy osoby starsze, seniorów, aby zajmowali się innymi seniorami. Co trzeba zrobić, abyśmy opanowali problem dotyczący ludzi starszych?

Anna GROMSKA

Dyrektor Wydziału Polityki Społecznej i Zdrowia w Świętokrzyskim Urzędzie Wojewódzkim

Mówimy tu o polityce, o administracji rządowej. Dyskutując o polityce prowadzonej na poziomie regionu, należałoby wskazać na programy i ogromne finansowe wsparcie administracji rządowej, które skierowano do samorządów. Nie wspomnę o ponad 700 milionach złotych z programu Rodzina 500 plus, programu MALUCH, dzięki którym władze samorządowe mogą tworzyć instytucje opieki nad dziećmi do lat 3. W kwestii młodych ludzi niezbędny jest program Mieszkanie plus, ale warto zwrócić uwagę na program Senior plus, w ramach którego będą przekazywane do samorządów środki na tworzenie ośrodków wsparcia dla osób starszych po to, aby jak najdłużej te osoby przebywały w swoim środowisku i były jak najbardziej aktywne. Szansą dla „starszych

młodszych” jest tzw. srebrna ekonomia, czyli rozwój usług rynkowych i nie rynkowych skierowany zarówno do osób starszych, jak i potencjalnych miejsc pracy dla ludzi młodych. Region kielecki ze swoimi walorami turystycznymi, zaprasza ludzi, aby tu odpoczywali dzięki czemu władze lokalne rozwiną rynek usług.

Prof. dr hab. Bogdan CHAZAN

Uniwersytet im. Jana Kochanowskiego, Rządowa Rada Ludnościowa

Polityka prozdrowotna województwa świętokrzyskiego

W kwestii opieki medycznej należy zwrócić uwagę na konieczność dostosowania obecnych organizacji opieki medycznej do zmiennych trendów demograficznych, wykształcenie lekarzy gerontologów, których praktycznie nie ma, zwiększenia liczby szpitali, oddziałów internistycznych. Należy również rozwijać dzienną opiekę nad osobami starszymi, by mogli żyć w swoim środowisku, w swojej rodzinie. Niezbędne jest też stworzenie większej dostępności oddziałów intensywnej terapii. W kwestii młodych osób, w województwie świętokrzyskim mamy duże rozdrobienie szpitali. W małych szpitalach wykonuje się duże ilości cięć cesarskich – województwo świętokrzyskie jest w czołówce, co jest niepokojące. Umieralność poporodowa jest również obecna. Województwo świętokrzyskie może poszczycić się najmniejszym poziomem umieralności niemowląt, co jest bardzo ważne. Należałoby pomyśleć o reorganizacji opieki położniczej. W województwie świętokrzyskim istnieje dobry system referencyjny i na I poziomie referencyjnym rodzi się tylko 8 % noworodków. To znaczy, że większość noworodków rodzi się w Kielcach. Warto wspomnieć też o edukacji społeczeństwa.

Prof. dr hab. Adam KURZYNOWSKI

Rządowa Rada Ludnościowa

Warto podkreślić, czym jest polityka społeczna i jak ją należy rozumieć. Polityka interwencyjna nie jest skuteczna, natomiast polityka prorozwojowa zakłada stworzenie lepszej struktury społeczeństwa, w którą należy inwestować. Inwestować możemy wtedy, kiedy polityka gospodarcza również będzie skuteczna. Mamy 3 poziomy – krajowy, regionalny i lokalny, w którym dokonują się realne procesy. W ramach tych procesów są zakładane rodziny, rodzą się dzieci, chorują dzieci i dorośli, mają środki do życia lub ich nie mają w wystarczającej ilości. Jest to trudne zadanie dla najniższego szczebla lokalnego. Mamy około 2500 gmin i każda gmina ma inne warunki funkcjonowania, zaś obydwie polityki muszą być spójne. Nie można rozpatrywać, która polityka jest lepsza – polityka na

rzecz ludzi czy gospodarcza. Nie da się prowadzić dobrej polityki lokalnej bez udziału mieszkańców, ponieważ należy ich angażować do życia społecznego. Społeczność to wielka siła, która inwestuje w mieszkania, nowe domy, młode pokolenie. Trzeba dobrze traktować środowisko mieszkańców i zadbać o nie w sensie tworzenia możliwości. Potrzeby są zawsze większe od możliwości ich realizacji, co stanowi bardzo trudne zadanie dla władz lokalnych. Potrzebny jest zrównoważony rozwój, który zakładałby zrównoważenie rozwoju polityki demograficznej i gospodarczej. Rodzina jest najważniejsza.

Anna BIELNA

Dyrektor Powiatowego Centrum Pomocy Rodzinie w Kielcach

Przychyłam się do wypowiedzi Pana Profesora Adama Kurzynowskiego dotyczącej kształtowania polityki społecznej. Bardzo ważna wydaje się kwesta interdyscyplinarności i aktywności obywateli. Kształtujemy interdyscyplinarność, ale nie widać zamierzonych efektów. Interdyscyplinarność w tym wymiarze jest rozumiana jako wymiar ogólnopolski, regionalny i lokalny. Na poziomie lokalnym interdyscyplinarność bardzo dobrze się sprawdza w współdziałaniu różnych instytucji i organów rządowych, samorządowych i pozarządowych. Na terenie powiatów mamy wiele organizacji, z którymi współpracujemy, zaś ta interdyscyplinarność służy temu, żeby właściwie realizować założenia polityki na szczeblu regionalnym. Dużym wyzwaniem dla samorządów jest powodzenie polityki społecznej, polegające na zachęceniu ludzi do tworzenia swoich małych ojczyzn. To ważny element naszych działań.

Paweł WÓJCIK

Burmistrz Miasta i Gminy Chmielnik

W naszych wypowiedziach zwracaliśmy uwagę na wiele ważnych aspektów, ale istotą jest aktywność społeczna, czyli stworzenie możliwości samostanowienia, która by pozwalała mieszkańcom realizować własne pragnienia i pomysły. W tym procesie niezbędnym wydaje się stworzenie trwałych warunków realizacji projektów. Czasami łatwiej jest dostać finansowanie na pomysł, trudniej jest stworzyć coś trwałego. Samorządy są przygotowane na tworzenie nowych miejsc pracy, otwarcie się na nowe projekty. Konieczny jest jednak dłuższy czas ich finansowania. Jest to bardzo ważne dla samorządów, które bardzo często z uwagi na krótki czas otrzymywania środków na realizację, często nie przedłużają czasu jego realizacji ponad wymagane minimum.

Prof. dr hab. Janusz WITKOWSKI

Rządowa Rada Ludnościowa

Serdecznie dziękuję wszystkim uczestnikom debaty za udział i aktywność. Jednomyślność Państwa wypowiedzi w sprawie potrzeby zacieśniania integracji społeczności lokalnej, zachęca do zwrócenia się do Państwa o wspólną inicjatywę działania w tym kierunku na poziomie regionalnym, przy udziale władz administracyjnych i samorządowych, z uwzględnieniem przykładów dobrych rozwiązań.

Przykładem przemyślanych rozwiązań w kwestii polityki ludnościowej jest województwo opolskie, w którym opracowano zasady działania *specjalnej strefy demograficznej*. Przyjęte zasady przetworzone na konkretne działania, są tam realizowane. Pozyskano znaczące środki z Unii Europejskiej na wykonanie tego zadania. Może zatem warto rozważyć sformułowanie podobnych zasad dla województwa świętokrzyskiego i postarać się o wdrożenie ich w ramach *specjalnej strefy demograficznej dla województwa świętokrzyskiego*? Problemy, o których mówimy, są wieloaspektowe i ich rozwiązywanie wymaga kompleksowego podejścia – warto przypomnieć podstawowe moduły działań, które przyjęte zostały w województwie opolskim: gwarancja bezpieczeństwa rodziny, edukacja przekładająca się na potrzeby rynku pracy, opieka żłobkowo-przedszkolna, *złota jesień*. O tym wszystkim była dzisiaj mowa. Czy zatem są Państwo za przygotowaniem i wdrożeniem zasad działania specjalnej strefy demograficznej dla województwa świętokrzyskiego?

W odpowiedzi na to pytanie, w wypowiedziach ograniczonych do jednego–dwóch zdań uczestnicy dyskusji zwracali uwagę na korzyści z tego płynące, ale też na różnice dotyczące uwarunkowań powodzenia takich działań między województwami opolskim i świętokrzyskim. Ale w zdecydowanej większości popierali ten kierunek wspólnych działań.

Prof. dr hab. Józefina HRYNKIEWICZ

Rządowa Rada Ludnościowa

Uniwersytet Warszawski

ZAKOŃCZENIE

Rządowa Rada Ludnościowa od lat organizuje kongresy, konferencje, seminaria poświęcone ważnym problemom demograficznym. Współpracujemy z rządem, władzami samorządowymi, regionalnymi, gminnymi, powiatowymi, analizujemy problemy demograficzne oraz formy ich rozwiązywania na poziomie państwa i na poziomie lokalnym. W obecnej sytuacji demograficznej Polski polityka ludnościowa powinna stać się trwałym i systematycznym działaniem państwa, którego celem jest dążenie do osiągnięcia zrównoważonego rozwoju społeczeństwa. Uczestnicy dzisiejszej konferencji pokazali nam bardzo ciekawe wyniki badań jakościowych w zakresie demografii. Informacje statystyczne w demografii odgrywają ważną rolę, ale dopiero analizy jakościowe pokazują społeczne uwarunkowania i pozwalają poznać przyczyny zachodzących zjawisk i procesów. Jedna z moich doktorantek badała sytuację w rodzinach, gdy matki mające małe dzieci jadą do pracy za granicę. Badania były przeprowadzone w Starachowicach. Dzieci z 6 klasy szkoły podstawowej, w swoich opracowaniach, opisywały sytuację w rodzinie: „gdy moja mamusia pracuje za granicą”. Z opisów tych wyłaniał się dramat rodziny pozbawionej matki, domu w którym rozpada się rodzina, a odpowiedzialność za wszystkie sprawy rodziny i gospodarstwa domowego ponosi 11-letnie dziecko. Badania jakościowe pokazują istniejące skomplikowane problemy i dostarczają wiedzy o skutkach emigracji zarobkowej dorosłych dla położenia dzieci. Emigracja powoduje rozległe skutki dla rodzin, nie tylko pozytywne. Każdy z wyjeżdżających musi sobie odpowiedzieć na pytanie, jakie skutki ponosi rodzina, jak to się przekłada na funkcjonowanie rodziny, wychowanie dzieci, pracy i zarabkowania, zapewnienie rodzinie bytu. Każdy musi sobie odpowiedzieć na pytania: gdzie, w jakim miejscu chce założyć rodzinę i znaleźć swoje miejsce na ziemi. W dzisiejszej debacie pojawiły się dwie kwestie, które wskazują, że procesy demograficzne są procesami naturalnymi i wiążą się ze środkami polityki społecznej, gospodarczej i ludnościowej. Musimy dostosowywać sytuacje do zmieniających się i postępujących procesów demograficznych, a przez działania polityki ludnościowej oddziaływać, modyfikować, wzmacniać lub osłabiać niektóre tendencje (jeśli jest to oczywiście możliwe).

Istnieją dwie opinie dotyczące polityki ludnościowej. Jedna głosi, że nic się nie da zrobić, bo to są procesy naturalne, które należy obserwować i akceptować w takiej postaci, w jakiej występują, zaś druga przyjmuje, że można na te procesy oddziaływać narzędziami polityki ludnościowej. We Francji czy Szwecji, dzięki konsekwentnej i długofalowej polityce ludnościowej, trendy demograficzne się zmieniały. Powinniśmy podjąć różne działania, które mogą wpływać na niektóre procesy (np. na procesy wyludniania niektórych obszarów kraju). W województwach istnieją gminy, które liczą mniej niż 2 000–3 000 mieszkańców. Taka gmina nie jest w stanie utrzymać administracji gminnej z własnych dochodów, a na pewno nie może wypełniać swoich ustawowych zadań. Trudnym wyzwaniem dla polityków będzie próba integrowania tych środowisk, przeprowadzenia zmian wynikających z procesów demograficznych.

Wreszcie pojawia się problem najważniejszy. Co mogą zrobić władze samorządowe i rządowe? W Opolu powstała *specjalna strefa demograficzna*, którą warto zbadać i zanalizować. Być może potrzebne będą specjalne działania także w innych regionach. Kwestia pracy i problemy współczesne są związane z pracą młodych ludzi, często z pracą, która spycha ich w sferę marginesu, prekariat, grupy wykluczonej z normalnych warunków pracy. Praca „śmieciowa” wywiera ogromny wpływ na postawy młodych ludzi, na ich zachowania, na kwalifikacje, obniża ich możliwości założenia i rozwoju rodziny. We współczesnych warunkach pracy nastąpiła dysocjacja pomiędzy wartościami ekonomicznymi a wartościami moralnymi, a najtrudniejsze problemy w zatrudnieniu dotyczą młodych ludzi. Należy podjąć działania, nie tylko na szczeblu lokalnym, ale również na szczeblu państwa. Praca śmieciowa, praca źle zorganizowana, upokarzająca i niszcząca godność młodych osób powinna zniknąć. Nie można usprawiedliwiać tego rodzaju pracy, mówiąc, że koszty pracy są wysokie i młodzi ludzie nie mogą być ubezpieczeni. W razie zdarzenia losowego rodzina bez ubezpieczenia znajduje się w dramatycznej sytuacji, bez środków do życia.

Ważnym tematem naszej debaty była kwestia opieki nad ludźmi starszymi, a szczególnie osobami niesamodzielnymi – niezdolnymi do samodzielnej egzystencji. W tej grupie są nie tylko ludzie starzy. Są też osoby w różnym wieku, po wypadku, po ciężkiej chorobie. Potrzebują opieki, aby zachować ludzką godność.

Uprzejmie dziękuję wszystkim referentom, uczestnikom debaty panelowej oraz osobom, które wzięły udział w dyskusji w trakcie obrad, a także gościom konferencji. Szczególne słowa podziękowania kieruję do współorganizatorów konferencji: Pani Wojewody Agaty Wojtyszek oraz Pani dr Agnieszki Piotrowskiej-Piątek, Dyrektor Urzędu Statystycznego w Kielcach.

ANEKS

Sytuacja demograficzna województwa świętokrzyskiego jako wyzwanie dla polityki społecznej i gospodarczej Kielce, 6 lutego 2017 r.

PATRONAT HONOROWY

Minister
Spraw Wewnętrznych
i Administracji

Program

9.30 – 10.00	Rejestracja uczestników
10.00 – 10.15	Otwarcie Konferencji Pani Agata Wożytek, Wojewoda Świętokrzyski
10.15 – 10.30	Przywitanie uczestników Prof. dr hab. Józefina Hryniewicz, Przewodnicząca Rządowej Rady Ludnościowej Dr Agnieszka Piotrowska-Piątek, Dyrektor Urzędu Statystycznego w Kielcach
10.30 – 11.30	Sesja: Sytuacja demograficzna województwa świętokrzyskiego Moderator – prof. dr hab. Józefina Hryniewicz, Przewodnicząca Rządowej Rady Ludnościowej Sytuacja demograficzna województwa świętokrzyskiego w latach 2005-2015 Dr Agnieszka Piotrowska-Piątek, Dyrektor Urzędu Statystycznego w Kielcach Specyfika sytuacji demograficznej województwa świętokrzyskiego na tle Polski Dr Barbara Piasecka-Janowicz, Wyższa Szkoła Ekonomii, Prawa i Nauk Medycznych Ruch naturalny ludności w województwie świętokrzyskim Dominik Górski, Urząd Statystyczny w Kielcach Charakterystyka stopnia zaangażowania starości demograficzne w województwie świętokrzyskim Prof. dr hab. Ewa Nowak, Uniwersytet im. Jana Kochanowskiego w Kielcach Wyzwania polityki społecznej wobec sytuacji demograficznej województwa świętokrzyskiego Prof. dr hab. Elżbieta Trafalek, Uniwersytet im. Jana Kochanowskiego w Kielcach Sytuacja demograficzna województwa świętokrzyskiego w świetle prognozy 2050 Aneta Królik, Świętokrzyski Ośrodek Badań Regionalnych
11.30 – 12.00	Pytania i dyskusja
12.00 – 12.30	Przerwa
12.30 – 13.30	Sesja: Sytuacja rodzin, migracje ludności a rynek pracy w województwie świętokrzyskim Moderator: Prof. dr hab. Adam Kurzynowski, Rządowa Rada Ludnościowa Migracje wewnętrzne ludności w województwie świętokrzyskim Dr Iwona Kliniorska, Uniwersytet im. Jana Kochanowskiego w Kielcach Migracje zagraniczne a polityka społeczna w województwie świętokrzyskim Dr Jacek Skurłat, Uniwersytet im. Jana Kochanowskiego w Kielcach Sytuacja na rynku pracy w województwie świętokrzyskim Arkadiusz Plecyk, Dyrektor Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Kielcach Kondycja rodziny a potencjał rozwoju województwa świętokrzyskiego Ks. prof. dr hab. Jan Śiedzianowski, Wyższe Seminarium Duchowne w Kielcach, Wyższa Szkoła Biznesu i Przedsiębiorczości w Ostrowcu Świętokrzyskim Potencjał zdrowotny młodzieży w województwie świętokrzyskim jako wyzwanie dla polityki społecznej Prof. dr hab. Bożena Zawadzka, Uniwersytet im. Jana Kochanowskiego w Kielcach
13.30 – 13.45	Pytania i dyskusja
13.45 – 15.15	Wyzwania polityki społecznej i gospodarczej wobec sytuacji demograficznej województwa świętokrzyskiego Moderator: prof. dr hab. Janusz Witkowski, Rządowa Rada Ludnościowa
15.15 – 15.30	Pytania i dyskusja
15.30 – 15.45	Podsumowanie i zamknięcie obrad Prof. dr hab. Józefina Hryniewicz – Przewodnicząca Rządowej Rady Ludnościowej

WSPÓLORGANIZATORZY

WOJEWODA
ŚWIĘTOKRZYSKI

Urząd Statystyczny w Kielcach